

**BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
SOSYOLOJİ TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**AKSESUAR VE TAKININ SEMBOLİK İŞLEVİ: NEO-ŞAMAN
KÜLTÜRÜ ÖRNEĞİ**

**HAZIRLAYAN
GÜLCAN SARUGAN**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. MUSTAFA GÜNDÜZ**

ANKARA – 2022

BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

Tarih: 25/07/2022

Öğrencinin Adı, Soyadı: Gülcan SARUGAN.

Öğrencinin Numarası: 22010011

Anabilim Dalı: Sosyoloji Ana Bilim Dalı

Programı: Sosyoloji Tezli Yüksek Lisans Programı

Danışmanın Unvanı/Adı, Soyadı: Prof. Dr. Mustafa GÜNDÜZ

Tez Başlığı: Aksesuar ve Takının Sembolik İşlevi: Neo-Şaman Kültürü Örneği

Yukarıda başlığı belirtilen Yüksek Lisans tez çalışmamın; Giriş, Ana Bölümler ve Sonuç Bölümünden oluşan, toplam 87 sayfalık kısmına ilişkin, 25/07/2022 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %10'dur. Uygulanan filtrelemeler:

1. Kaynakça hariç
2. Alıntılar hariç
3. Beş (5) kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

“Başkent Üniversitesi Enstitüleri Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Usul ve Esaslarını” inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Öğrenci İmzası:.....

ONAY

Tarih: 25/07/2022

Öğrenci Danışmanı Unvan, Ad, Soyad, İmza:

.....

ÖZET

Sembol, Yunanca “sumolon” kelimesinden türetilmiş, temsil ettiği soyut anlam ile somut dünyadaki karşılığının bulunduğu ve birleştiği şeydir. Diğer bir ifadeyle “kendinden başka bir şeyi temsil eden her şey” şeklinde tanımlanmaktadır.

Sembolik etkileşimci teoride ise sembol; “bir şeyi ifade eden herhangi bir jest, işaret veya nesne” olarak tanımlanmaktadır. İnsanlar, sadece diğer insanlarla değil, nesnelerle ve hatta en önemlisi kendileriyle de iletişim halindedir. Bu iletişim kesintisiz ve sürekli. Sembolik etkileşimci düşünceye göre de sosyoloğun görevi, iletişimi ve iletişimi sağlayan faktörleri incelemektir. Yani sembolik etkileşimcilik, karşılıklı anlaşılan sembollerin kullanımı yoluyla ilgili olan etkileşimleri içermektedir. Bununla birlikte sembolik etkileşimci teorinin ana uğrak noktası kültürdür. Sembol üretimi ile kültür oluşturabilme ve bu sembollere anlam yükleme yetisi sadece insan türüne özgüdür. Bu nedenle sembol ve anlam kavramlarının merkezinde, etkileşime ve onlarla ilişkili sembollere odaklanılmaktadır.

Canlılar içinde sembol kullanan sadece insandır. Soyutlanan sembollere anlamlar yükleyerek kültür üretebilen, tek varlık insandır. Sembolleri kullanan insanlar, her şeye bir anlam yüklerler ve ona göre hareket ederler. Bu da kültürün oluşumu için hayati önemlidir. İnsan aktif, yorumlayıcı ve eylemci bir özne olarak kültürel katmanları oluşturur ve eylemlerini semboller ve anlamlar yoluyla kalıcı hale getirir. Kültür, sembollere, sembolik ilişkilere, sembollere verilen anlamlara hayat veren ana malzemedir.

Sembolik objeler kültürden kültüre farklılık gösterirken o dönemin sosyo-kültürel yaşamının da bir aynası görevini görürler. Ancak ne yazık ki teknolojinin gelişmesiyle ortaya çıkan kültürel yozlaşma nedeniyle, geçmişi geleceğe bağlayacak sembolik önemi olan kaynaklar, önem ve değerini yitirmeye başlamıştır. Şaman kültürünü bu perspektiften ele aldığımızda da; olaylara bir anlam katmak ve bu olaylar üzerinde egemen olabilmek amacıyla insan zihni tarafından, dünyanın çeşitli bölgelerinde, birbirlerinden de bağımsız olarak tasarlanmış büyük sistemlerden biridir. Her toplumun kullandıkları sembollerle, yaşadıkları çevreyle, birbirleriyle iletişimlerinin ve etkileşimlerinin göstergesi olan takıların, kültürel olarak günümüze nasıl aktarıldığı, günümüzde neye dönüştüğü ve

aksesuar ve takıların toplumsal yaşamda nasıl bir işlev gördüğünü ortaya çıkarmak önemlidir.

Biz bu çalışma ile şaman kültüründe yer alan aksesuar ve takıların işlevleri üzerinde durduk. Bunların kişilere yüklediği anlam ve sorumlulukları ki bu sorumluluklar; korku, cesaret gibi duygular, evlilik, soyluluk gibi statüler vs. belirleyici objeler olarak, geçmiş ile “New Age ya da Neo-Şamanizm” adıyla anılan bir akım olan günümüz arasındaki bağlantıları sosyolojik açıdan ele alarak ortaya koymaya çalıştık.

Bu amaçla, çalışmanın giriş bölümünde araştırmanın metodolojisinin aktarılmasının ardından, ikinci bölümde araştırmanın kavramsal çerçevesi üzerinde durulacaktır. Ardından şaman kültürü incelenecektir. Son olarak, neo-şamanizm kültürü sembolik etkileşimcilik üzerinden incelenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Takı/Aksesuar, Kültür, Şaman Kültürü, New Age/Neo-Şamanizm, Sembolik Etkileşimci Teori

ABSTRACT

The symbol, derived from the Greek word "sumolon", is the thing that the abstract meaning it represents and its counterpart in the concrete world meet and merge. In other words, he defines it as "everything that represents something other than itself".

In the Symbolic Interactionist Theory, the symbol; It is defined as "any gesture, sign or object that signifies something". People communicate not only with other people, but also with objects and most importantly with themselves. This communication is uninterrupted and continuous. According to symbolic interactionist thought, the task of the sociologist is to examine communication and the factors that enable it. That is, symbolic interactionism includes interactions that are related through the use of mutually intelligible symbols. However, the core of Symbolic Interactionist Theory is abstraction. At the center of the concepts of symbol and meaning, it focuses on interaction (action, human as actor) and the symbols associated with them (their meanings).

Humans are the only ones who use symbols among creatures. The only entity that can produce culture by attributing meanings to the abstracted symbols is the human being. People who use symbols attribute a meaning to everything and act accordingly. This is vital for the formation of culture. As an active, interpretive and activist subject, man creates cultural layers and makes his actions permanent through symbols and meanings. Culture is the main material that gives life to symbols, symbolic relations and meanings given to symbols.

While symbolic objects differ from culture to culture, they also serve as a mirror of the socio-cultural life of that period. However, unfortunately, due to the cultural degeneration that has emerged with the development of technology, the symbolic resources that will connect the past to the future have begun to lose their importance and value. When we consider the shaman culture from this perspective; it is one of the great systems designed by the human mind in various parts of the world, independently of each other, in order to add meaning to events and to dominate over these events. It is important to reveal how the jewelery, which is the indicator of the symbols used by each society, the environment in which they live and their communication and interaction with each other, is

cultural transferred to the present day, what it turns into today and how accessories and jewelry function in life.

In this study, we will examine the meaning and responsibilities of accessories and jewelry in shaman culture, which are; emotions such as fear, courage, status such as marriage, nobility, etc. As determining objects, we will try to reveal the connections between the past and the present, which is a movement called "New Age or Neo-Shamanism", by considering it sociologically.

For this purpose, after explaining the methodology of the research in the introduction part of the study, the conceptual framework of the research will be emphasized in the second part. Then shaman culture will be examined. Finally, Neo-Shamanism culture will be examined through symbolic interactionism.

Keywords: Jewelry/Accessories, Culture, Shamanic Culture, New Age/Neo-Shamanism, Symbolic Interactionist Theory

ÖNSÖZ

“Aksesuar ve Takının Sembolik İşlevi: Neo-Şaman Kültürü Örneği“ adlı çalışmamız, sembolik etkileşimci teori çerçevesinde, sembolik nesneler olan aksesuar ve takıların, bireylerin yaşamları boyunca etkileşim ve iletişimleri dâhilinde oluşturdukları benliklerindeki ve bunun sunumu olan kimliklerindeki etkileri ve yansımalarının nasıl olduğu konusu üzerine bir çalışmadır. Cansız nesnelerinde birey için “genelleştirilmiş öteki” olabileceğini belirten Mead, bu nesnelere toplumsal bir tepki verilmesinin yeterli olduğunu da dile getirmektedir. Örneğin; bir bireyin, yaşadığı sosyal ortamlarda daha önce tecrübe ettiği ve içselleştirdiği ve okuyarak öğrendiği şekliyle; bir fular, bir şapka, bir pipo ya da parmaklarında yüzükler gibi kullandığı takı ve aksesuarlarla, kendisine (benliğine) dair çevresine yansıttığı kimlik, entelektüel bir sanatçı olduğudur. Burada görülüyor ki, fular, şapka, yüzükler, pipo vb. cansız olan nesneler toplum içinde kullanıldığında, entelektüel bir sanatçı imajı olduğu kabul edildiğinden, bireyde bu nesneleri kullanarak entelektüel bir sanatçı olduğunu topluma gösterebilmektedir. Bu çalışmamızda da, sembolik etkileşimci teori çerçevesinde, giderek yok olmaya yüz tutmuş şaman kültürü örneğiyle; bu kültürde yer alan sembolik nesnelerin (aksesuar ve takıların) önemi, geçmiş ile gelecek arasındaki rolü, bireyler üzerindeki etkisi ile bunun toplumsal yaşama yansımalarının nasıl olduğu ele alınmıştır. Ayrıca geçmiş ile gelecek arasındaki kültür aktarımı açısından aksesuar ve takıların rolü de tespit edilmeye çalışılmıştır. Yine bu kültürden örneklerle, günümüz “New Age/Neo-Şamanizm” akımı ile geçmiş arasındaki kültürel değişimler ve bu nesnelere yüklenen sosyo-psikolojik anlamlar da ele alınmıştır.

Çalışmamda danışmanım olduğu, destek ve önerilerini hiçbir zaman esirgemediği için, Prof. Dr. Mustafa GÜNDÜZ hocama çok teşekkür ederim. Ayrıca verdiği teşvik ve destekleri için Doç. Dr. Aysel GÜVEN hocama da çok teşekkür ederim. Enerjimin düştüğü zamanlarda verdiği güzel enerjileri, güler yüzleri, önerileri, eleştirileri ve pek çok kaynak verdikleri için de Doç. Dr. Elif Evrim ŞENCAN hocama ve Dr. Öğr. Üyesi Osman ÖZARSLAN hocama, tüm hayatım boyunca yapmak istediğim ne varsa hep destek olan aileme ve hayatıma girip çıkan kim varsa... teşekkürümü ve minnetimi sunmak isterim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xi
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Araştırmanın Konusu.....	2
1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	5
1.3. Araştırmanın Yöntemi.....	7
1.4. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları.....	8
2. ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ.....	9
2.1. Sembolik Etkileşimci Teori.....	9
2.1.1. Sembolik Etkileşimci Teorinin Gelişimi.....	9
2.1.2. Sembolik Etkileşimci Teorinin Kavramları.....	11
2.1.2.1. Benlik ve Kimlik Üzerine.....	11
2.1.2.2. Benliğin Sunumu Üzerine.....	15
2.2. Sembol.....	17
2.3. Aksesuar / Takı.....	19
2.4. Kültür.....	24
2.5. Şamanizm ve Şaman Kültürü.....	31
3. ŞAMAN KÜLTÜRÜNÜ OLUŞTURAN UNSURLARIN AKSESUAR VE TAKILARA YANSIMALARI VE BUNLARIN SEMBOLİK İŞLEVLERİ	37
3.1. Şaman Kostüm ve Aksesuarlarının Genel Özellikleri.....	37
3.2. Gökyüzü Semboliği.....	39
3.2.1. Güneş-Ay / Ana-Ata Ruhlar.....	40

3.3. Yeryüzü Semboliği.....	42
3.3.1. Ateş, Su, Toprak, Demir.....	42
3.3.2. Ongonlar-Tözler, Hayvan Ana.....	45
3.3.3. Kuşlar (Uçuş, Yükselme).....	46
3.3.4. At, Geyik ve Diğerleri (Koruyucu Ruhlar).....	48
3.3.5. Ağaç (Hayat Ağacı, Kayın Ağacı, Yükselme).....	52
3.4. Yeraltı Semboliği.....	54
3.4.1. Yılan ve Sürüngenler.....	54
3.4.2. İskelet Sembolizmi.....	56
3.5. Şaman Davulu.....	59
3.6. Diğer Metal Parçalar (Çan, Çingirak, Ok ve Yay).....	62
3.7. Renkler ve Anlamları.....	72
3.8. Rakamlar ve Anlamları.....	74
4. ŞAMAN KÜLTÜRÜNDE YER ALAN SEMBOLİK UNSURLARIN GÜNÜMÜZE YANSIMASI	77
4.1. Neo-Şaman Kültür.....	77
4.2. Sembolik Etkileşimci Teori ve Neo-Şamanizm.....	77
4.3. Gökkuşağı Buluşmaları (Rainbow Gathering).....	88
5. SONUÇ	94
KAYNAKLAR.....	100

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Fotoğraf 1: Güney Sibirya'nın Altay Krayı bölgesindeki Denisova Mağarası (Collins, 2018).....	21
Fotoğraf 2: Denisova Mağarası'nın 11. tabakasında bulunan ve Denisovalılar tarafından yapıldığı düşünülen, koritolit bilezik (Collins, 2018).....	22
Fotoğraf 3: Sibirya Kızıl şamanı (Genç, 2020b).....	33
Fotoğraf 4: Orta Asya şaman davulu (Sırrı Us, 2022).....	34
Fotoğraf 5: Şaman davulu üzerinde başka figürler (İgdirhan, 2007).....	34
Fotoğraf 6: Bir şaman ayini (Afşaroğlu, 2022).....	38
Fotoğraf 7: Şaman kostümlerinde güneş ve ay sembolleri (Anohin, 2006).....	40
Fotoğraf 8: Dolgan şaman kostümü detayı. (Gürcan, 2018).....	40
Fotoğraf 9: Tanrı Ülgen'in dokuz kızı (Anohin, 2006)	41
Fotoğraf 10: Dolgan şaman kostümü detayı. (Gürcan, 2018).....	41
Fotoğraf 11: Moğolistan şaman kostümü, metal diskler ve kuklalar (Genç, 2020c).....	41
Fotoğraf 12: Moğolistan şaman kostümü, metal diskler ve kuklalar (Genç, 2020).....	42
Fotoğraf 13: Ateş etrafında ayin yapan şamanlar (Ekstrem Bilgi, 2021).....	43
Fotoğraf 14: Ateş etrafında ayin yapan şamanlar (Ekstrem Bilgi, 2021).....	43
Fotoğraf 15: Su ile kutsama.....	44
Fotoğraf 16: Altay Dağları (Gurur, 2015).....	45
Fotoğraf 17: Sibirya Kızıl Şamanı (Genç, 2020b).....	46
Fotoğraf 18: Sibirya Kızıl Şamanı (Genç, 2020b).....	47
Fotoğraf 19: Yakut şaman kostümü ve detayları, su kuşları (Gürcan, 2018).....	47
Fotoğraf 20: Şaman kostümü ve başlığında görülen geyik boynuzları (Bilginler Tekkesi, 2020).....	48
Fotoğraf 21: Şaman kostümü, davul ve boynuzlar (Bilginler Tekkesi, 2020).....	49
Fotoğraf 22: Şamanlar. Şaman davulunda geyik sembolü (Bilginler Tekkesi, 2020).....	49
Fotoğraf 23: Sibirya Tatarı şaman ve at (French School, 1811).....	50
Fotoğraf 24: Şaman ve elindeki asalar, at sembolü (Bilginler Tekkesi, 2020).....	51
Fotoğraf 25: Gökyüzü arabaları, şamanın göksel yolculuğu, Saymalı Taş (Güner, 2022).....	51
Fotoğraf 26: Buryat şaman kostümü, ayı vb. gibi metalden şekillendirilmiş Semboller (Bilginler Tekkesi, 2020).....	52
Fotoğraf 27: Şaman davulunda “Hayat Ağacı” sembolü (Köse, 2018).....	53

Fotoğraf 28: Nardugan Bayramı tasviri (Diji Atölye, 2018).....	53
Fotoğraf 29: Türk halı ve kilimlerinde “Hayat Ağacı” motifleri (Sanal Mecnun, 2021)....	53
Fotoğraf 30: Altay şaman kostümü (Anohin, 2006).....	54
Fotoğraf 31: Evenek şaman kostümü (Gürcan, 2018).....	55
Fotoğraf 32: Moğolistan şaman kostümü (Genç, 2020c).....	56
Fotoğraf 33: Dolgan şaman kostümü (Gürcan, 2018).....	57
Fotoğraf 34: Tofalar şaman kostümü (Gürcan, 2018).....	58
Fotoğraf 35: Tuva şaman kostümü (Gürcan, 2018).....	59
Fotoğraf 36: Şaman davulunda “Hayat Ağacı” sembolü (Köse, 2018).....	60
Fotoğraf 37: Şaman davulu ve kozmolojisinin tasviri (Bilgi Tekkesi, 2020).....	60
Fotoğraf 38: Altay şaman davulu, arka (Anohin, 2006).....	61
Fotoğraf 39: Tüngür Ezi, Altay şaman davulu (Umut, 2022).....	61
Fotoğraf 40: Dolgan şaman kostümü ve detayları (Gürcan, 2018).....	63
Fotoğraf 41: Yakut şaman kostümü detay (Gürcan, 2018).....	63
Fotoğraf 42: Sibiry, kadın şaman (Genç, 2020b).....	64
Fotoğraf 43: Sibiry, kadın şaman ayin sırasında (Genç, 2020b).....	65
Fotoğraf 44: Sibiry, Kızıl şaman (Genç, 2020b).....	65
Fotoğraf 45: Sibiry, Kızıl şaman (Genç, 2020b).....	66
Fotoğraf 46: Moğolistan şamanı (Genç, 2020c).....	66
Fotoğraf 47: Tuva şaman kostümü ve detayı (Gürcan, 2018).....	67
Fotoğraf 48: Demir boynuzlu şaman başlığı(Bungjeongmanil, 2016).....	67
Fotoğraf 49: Boynuzlu Şaman başlığı (Bilgi Tekkesi, 2020).....	68
Fotoğraf 50: Maskeli Şaman (Herman, 2016).....	69
Fotoğraf 51: Maskeli Şaman (Herman, 2016).....	70
Fotoğraf 52: Altay şaman kostümü (Gürcan, 2018).....	71
Fotoğraf 53: Solon şaman kostümü (Gürcan, 2018).....	71
Fotoğraf 54: Hakas/Kaçın şaman kostümü (Gürcan, 2018).....	73
Fotoğraf 55: Kalmuk şaman kostümü (Gürcan, 2018).....	73
Fotoğraf 56: Sibiry, Kızıl şaman (Genç,2020b).....	74
Fotoğraf 57: Heilung müzik grubu ve Neo-Şamanizm etkileri (live at Castlefest, 2017)....	78
Fotoğraf 58: “Hayat Ağacı” sembolü ile yüzük (Takıda Sanat, 2022).....	78
Fotoğraf 59: Bakır ve Pirinçten, “Hayat Ağacı” sembolü kolyeler (Sarugan, 2017).....	79
Fotoğraf 60: Yarı değerli taşlar, nazar boncuğu ve çanlardan bileklik (Sarugan, 2022)....	79

Fotoğraf 61: Şaman kültürünün Neo-Şaman görünüş olarak günümüze yansıması (Dulude, 2022c).....	80
Fotoğraf 62: Şaman kültürünün Neo-Şaman görünüş olarak günümüze yansıması (Dulude, 2022c).....	80
Fotoğraf 63: Şaman kültürünün Neo-Şaman görünüş olarak günümüze yansıması (Simith, 2022).....	82
Fotoğraf 64: Şaman kültürünün Neo-Şaman görünüş olarak günümüze yansıması (Kipping, 2012).....	82
Fotoğraf 65: Şaman kültürünün Neo-Şaman görünüş olarak günümüze yansıması (Postapocalyptic Fashion, 2021).....	83
Fotoğraf 66: Sibirya'nın genç bir kadın şamanı için hayvan ruhlarının enerjisiyle bütünleşmiş muskalar (Louisa, 2010).....	83
Fotoğraf 67: Şaman kültürünün Neo-Şaman görünüş olarak günümüze yansıması (Cittycat19, 2022).....	84
Fotoğraf 68: Şaman kültürünün Neo-Şaman görünüş olarak günümüze yansıması (Nonconspiracyorchestra, 2022).....	84
Fotoğraf 69: Yarı değerli taş ve gümüşten el yapımı kolye (Sarugan, 2001).....	86
Fotoğraf 70: Sedef, ametist ve zincirden el yapımı kolye (Sarugan, 2018)	86
Fotoğraf 71: Amazon'da yerli bir şaman kabile kadını (Genç, 2020a).....	87
Fotoğraf 72: Amazon'da yerli bir şaman kabile kadını ve çocuk, detay (Genç, 2020a).....	87
Fotoğraf 73: Sibirya Kızıl Şamanı (Genç, 2020b).....	88
Fotoğraf 74: Gökkuşağı Buluşması, Guatemala/Meksika (Dulude, 2022c).....	90
Fotoğraf 75: Gökkuşağı Buluşması, Guatemala/Meksika (Dulude, 2022a).....	90
Fotoğraf 76: Gökkuşağı Buluşması, Guatemala/Meksika (Dulude, 2022c).....	91
Fotoğraf 77: Gökkuşağı Buluşması, Guatemala/Meksika (Dulude, 2022c).....	92
Fotoğraf 78: Gökkuşağı Buluşması, Guatemala/Meksika (Dulude, 2022a).....	92
Fotoğraf 79: Gökkuşağı Buluşması, Guatemala/Meksika (Dulude, 2022a).....	93
Fotoğraf 80: Gökkuşağı Buluşması, Qubec (Dulude, S. 2022b).....	93
Fotoğraf 81: Gökkuşağı Buluşması, Qubec (Dulude, S. 2022b).....	94
Fotoğraf 82: Gökkuşağı Buluşması, Qubec (Dulude, S. 2022b).....	94

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: “Kültür” kavramı: ana öğeler ve kültür “haritası” (Güvenç, 1970).....	26
Şekil 2: Şamanist Türk mitolojisinde yönler, renkler ve anlamları (Dokumacı, 2022).....	72

1. GİRİŞ

İnsanlar sosyal varlıklardır. Yaşadıkları dünyada çevrelerini ve kendilerini ne kadar algılayabiliyorlarsa o oranda zihinlerinde sorgulayarak değerlendirip, anlamlandırmaya çalışmaktadırlar. Sorgulayarak değerlendirmeleri ile sağlıklı ve dengeli bir iletişim için tanımlamalar yaparlar. Bunu yaparken de doğdukları andan itibaren içinde var oldukları sosyal ortamlar sayesinde edindikleri bilgi ve tecrübeleri sonucunda çevrelerini ve kendilerini algılamaya ve anlamlandırmaya başlayarak bir benlik oluşturmaya başlamaktadırlar. Bu süreç, sosyalizasyon sürecidir, toplumsal ilişkilerin bir ürünüdür, sürekli ve daima yeniden üretilir. Bu üretim sadece insanların insanlar ile olan iletişim ve etkileşimleri ile değil, nesneler ve kendileriyle olan kesintisiz ve sürekli iletişim ve etkileşimleri sonucu oluşmaktadır.

Yirminci yüzyılın başlarında ortaya çıkmış olan sembolik etkileşimci teoride benliğin oluşumu için, bu iletişim ve etkileşimin ve bunları sağlayan faktörlerin incelenmesi gerektiğine inanan bir kuramdır. Yani etkileşimcilere göre benlik oluşumu için, karşılıklı anlaşılan sembollerin kullanımı yoluyla etkileşimleri içermektedir. “Benlik (bireysel ve sosyal benlik), zihin, akıl, aktör, performans, vb.” gibi kavramlar, sembolik etkileşimci teorinin üzerinde durduğu kavramlardır. Onlara göre bireylerin/aktörlerin toplum içinde semboller aracılığıyla etkileşimde bulunmaları sonucu gelişmekte ve anlam kazanmaktadır. Sembolik etkileşimcilere göre sembol de; “bir şeyi ifade eden herhangi bir jest, işaret veya nesne”dir (Turhanoğlu, 2017, s.91).

Toplumsal yaşam içinde sembollerini kullanan ve kültür üretebilen tek varlık insandır. Bu nedenle de etkileşimciler için kültür önemli bir kavramdır. İnsanlar sembollerini kullanarak her şeye bir anlam yüklerler ve eylemde bulunurlar. Sembol ise temsil ettiği soyut anlamın, somut dünyadaki karşılığıdır denebilir ve bu da kültür oluşumu için oldukça önemlidir. İnsanlar aktif, yorumlayıcı ve eylemci aktörler olarak kültürel katmanlar oluştururlar ve davranışlarını da eylemler ve anlamlar yoluyla kalıcı kılarlar.

Tüm kültürlerde olduğu gibi şaman kültürü de bu açıdan ele alındığında, yaşadıkları olaylara bir anlam katmak ve bu olaylar üzerinde egemen olmak amacıyla, insanların zihinleri tarafından, dünyanın pek çok yerinde birbirlerinden habersiz ve bağımsız ortaya

ıkmiş sistemlerden biri olduğu bilinmektedir. Geçmişten günümüze geldiğimizde de kadim şaman kültürünün de değişip dönüşen pek çok şey gibi değişip dönüştüğünü gözlemlenebilmektedir.

Bu çalışmada, bahsedilen tanımlardan (sembolik etkileşimci teori, sembol, takı/aksesuar, kültür, şamanizm, Neo-şamanizm) yola çıkarak; birer nesne ve sembolizmin en iyi ifade araçlarından biri olan aksesuar ve takıların, şaman kültüründe ne gibi anlamlar içerdiğini, bu anlamlarla bireylerin birbirleriyle ve kendileriyle nasıl bir etkileşim ve iletişime sahip olduklarını, kültürel olarak günümüzde nasıl bir değişim ve dönüşüme uğradıklarını ve nasıl aktarıldıklarını, bu nesnelerin toplumsal yaşamda nasıl bir işlev gördüğünü sosyolojik açıdan ele alarak açıklamaya çalışılmıştır.

Çalışmanın ilk bölümünde; araştırmanın konusu, amacı ve önemi, ne tür bir yöntem ile araştırıldığı, kapsamı ve sınırlılıkları ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Araştırmanın kavramsal erevesi olan ikinci bölümünde; sembolik etkileşimci teori ve teoriye göre benlik, kimlik kavramları ve bunların günlük yaşamda sunumları; sembol; aksesuar/takı; kültür ve sembolik etkileşimci teori için kültürün önemi ve şamanizim açıklanmıştır. Çalışmanın   nc  bölümünde ise; Kadim şaman kültürünü oluşturan aksesuar/takıların özellikleri ve bir takım sembollerin anlamları üzerine yoğunlaşılmıştır. Dördüncü bölümünde ise; günümüz şamanizmi olarak addedilen Neo-şamanizm'in ne olduğu, Kadim şamanizm'den günümüze takı/aksesuarlardaki sembollerin nasıl bir dönüşüme uğramış oldukları, sembolik etkileşimci teoriye göre Neo-şamanizm'in nasıl okunabileceği çözümlmeye çalışılmıştır. Yine bu b l m de, Neo-şaman kültüre bir örnek olarak 1972 yılından itibaren düzenlenen Rainbow Gathering (Gökkuşağı Buluşmaları) incelenecektir. Son bölüm olan sonuç bölümünde ise; tüm araştırmanın sonucunda yapılan gözlemler ile amaçlar kısmında sorduğumuz sorulara cevaplar aranmıştır.

1.1. Araştırmanın Konusu

Akılılık ve rasyonel bir yaşama geçiş, hayatı anlamaya dair pek çok katkıda bulunmuştur. Ancak ticaretin ve sanayinin gelişimi ile birlikte yaşanan gelişmelerin hiç biri hastalık, yaşlanma, ölüm vb. insanların en temel korkularını yok edememiş ve bu nedenle de insanlar doğaüstü g lerin yardımına ihtiyaç duymuşlardır. Daha çok koruyucu, şans getirici, bereket sağlayıcı anlamlar atfedilen küçük objeleri insanlar hala üstlerinde

taşımaktadır. Bu objeler genellikle de taşınması kolay ve kaybolması zor olduğu için insanlar tarafından takı olarak taşınmışlardır (Morris, 1999, s.6-7).

Takı ve aksesuarların sembolik anlamlarına kısaca bakacak olursak: inançlar ile ilgili olarak, sembollerin anlam üretiminde mitoloji ve din olmak üzere iki temel kaynaktan söz edilebilir (Gardin ve Olorenshaw, 2009). Semboller büyük ölçüde iki dünya - yaşadığımız dünya ve öte dünya- arası paralellik ya da benzerlik üzerine kurulmuştur. Metafizik/doğüstü olan şeyler, ancak aklın algılayabileceği doğada bulunabilen araç ve olanaklarla sembolleşebilmektedir. Çünkü insan zihni ancak bu şekilde kavraması zor ve tahayyül edemeyeceği bazı kavramları kolaylaştırabilmektedir (Salt, 2019, s.8-9). Takılara dinsel anlamlar yüklenmesi, semavi dinlerde de varlığını göstermektedir. Hristiyanların kullandığı haç sembolü veya İslamiyet, Şintoizm ya da Budizm’de de var olan ve içinde dinsel metinlerin kullanıldığı muska şeklinde takılar bunlara örnek olarak verilebilir. Ayrıca, eski toplumların inanç sistemleri hakkında bize bilgiler veren, arkeolojik kazılarla mezarlardan çıkarılan buluntular içinde takılar ve değerli eşyalar da vardır (Muslu, 2018, s.21).

Takılara yüklenen pek çok sembolik anlam içerisinde sayabileceğimiz; statü, aidiyet, süslenme ve benlik imajı gibi kavramlar da vardır. Bir birey, imajını yükseltmek için takıları kullanmakta ve kendini sosyal sınıflandırmaya (sosyal sınıflandırma: sosyal kimlik teorisinin önemli dayanaklarından. Milliyet, ırk, cinsiyet, meslek vs. bu sınıflandırmaya örnek verilebilir) tâbi tutarak aidiyet algısı oluşturmaktadır (Armutlu, 2008, s.22). Böylece takılar, bireylerin ait oldukları sosyal grup ya da topluluğun vb. göstergesi olabilmekte ve bu vesileyle de birey aidiyet hissini pekiştirmektedir.

Kullandığımız takı ve aksesuarları kültürel olarak düşündüğümüzde; kazılarda ortaya çıkan buluntular bize, o topluluk ya da toplumun kültürü hakkında da bilgi verebilmektedir. Örneğin; avcı-toplayıcı topluluktan, köyler şehirler kurarak yerleşik düzene geçen insanlar için kullandıkları takılar, statü sembolü olarak daha da belirginleşmiştir. Arkeolojik kazılarla mezarlarda bulunan takılar, aksesuarlar ve değerli eşyalar sayesinde burada yatan kimsenin soylu mu, haktan biri mi, din adamı mı yoksa köylü ya da köle mi olduğunu anlayabilmektedir (Muslu, 2018, s.22). Ayrıca bulunan bu takı ve aksesuarlar, insanları insan yapan önemli bir unsur olarak güzel görünme ve beğenilme ihtiyacını da kanıtlar nitelikteki eserlerdir. Zira bu objeler bize, yaşanan

dönemin teknolojisi, kullandıkları malzemeleri, beğenileri ve üslupları hakkında bilgiler verir.

Sembolik etkileşimci teorinin kavramlarından benlik kavramı ile ilgili düşünüldüğünde; G. Herbert Mead'ın (2021) tanımıyla benlik; “bireyin bir bütün olarak toplumsal deneyim süreciyle ve bu sürece katılan diğer bireylerle ilişkilerinin sonucu meydana gelir.” Daha geniş olarak bu tanıma bakılacak olunursa benlik; yaşadığı toplum içinde insanın davranışları, duygu ve düşünceleri, olay ya da nesneleri algılayış biçimleri, ailesi, dostları, iş arkadaşları, kültürü ve yaşam deneyimleri vb. kısaca bireyi çevreleyen tüm içsel ve dışsal pek çok faktörün etkisi ile oluşmakta ve gelişmektedir.

Literatürde psikoloji, sosyoloji, pazarlama gibi pek çok alanda, benlik kavramı ile ilgili çalışmalar yapılmıştır. Örneğin temelini bilişsel psikoloji yaklaşımından alan “benlik imajı uyumu” teorisi, pazarlama alanında bireyin benlik imajlarıyla uyumlu nesneleri tercih ettiği varsayımına dayanmaktadır. “Sosyal özdeşleşme” kavramı ise; sosyal kimlik teorisinden gelen, “belli gruplara ait olma ve birlik olmanın algılanması” olarak ve bireyin kimliğinin belirleyicisi olarak tanımlanmaktadır (Armutlu, 2008, s.30).

İletişim ile ilgili olarak; kullanılan takılar sözsüz iletişim dilinin önemli parçalarındandır. Örneğin; sağ ele takılan yüzük, iki bekar bireyin evlenmek üzere söz verdiğini; sol ele takılan yüzük ise, bu bireylerin evli olduğunu sözsüz olarak bize ifade etmektedir.

İletişim aracı olarak sembollerin anlamlarının nasıl düzenleneceğiyle ilgilenen bilim dalı göstergebilimdir (Semiyojoloji). Roland Barthes (1979), *Göstergebilim İlkeleri* adlı eserinde göstergebilimin önemli isimlerinden Charles Sanders Peirce ve Ferdinand de Saussure'ün düşüncelerini şu şekilde açıklamaktadır; Saussure, göstergeleri dilbilim çerçevesinde incelemiştir ve ona göre göstergebilim toplumsaldır. Buna karşılık Peirce'ın düşüncesine göre “gösterge herhangi bir kimse için herhangi bir ölçüde ve herhangi bir amaçla herhangi bir şeyin yerini tutan herhangi bir şeydir... Göstergenin yerini tuttuğu şey, göstergenin nesnesidir.” (Barthes, 1979, s.11-12). Bu bağlamda düşündüğünde, yazılı olmayan kodlar aynı kültürü paylaşan bireylerce algılanabilmekte ve sözsüz iletişimi sağlayabilmektedir. Örneğin, şaman kültüründe pek çok sembol (yazılı olmayan kodlar) ve

bunların sembolik anlamları, tüm şaman kültürünü paylaşan bireylerce algılanarak sözsüz iletişim dilini oluşturmuştur.

Literatürde şaman kültürü ile ilgili pek çok çalışma olsa da (A.V. Aohin – Altay Şamanlığına Ait Materyaller, Abdülkadir İnan -Tarihte –e Bugün Şamanizm, Michel Perrin – Şamanizm vb.) bu kültüre ait sembollerin, aksesuar/takılar ile birlikte, bireyler üzerinde ve onların toplumsal yaşamına etkisine ve bu etkiler ile birlikte geçmiş ve gelecek arasındaki bağın nasıl kurulabileceğine dair sembolik etkileşimci teori çerçevesinde bir çalışmaya rastlanmamıştır. “Aksesuar ve Takının Sembolik İşlevi: Neo-Şaman Kültürü Örneği” başlıklı bir araştırmanın gerekli görülmesinin sebepleri bunlardır.

1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın amacı, sembolizmin en iyi ifade araçlarından biri olan aksesuar ve takıların, şaman kültüründe ne gibi anlamlar içerdiğini, bu anlamlarla bireylerin birbirleriyle ve kendileriyle nasıl bir etkileşim ve iletişime sahip olduklarını ve kültürel olarak günümüzde nasıl bir değişim ve dönüşüme uğradıklarını ve nasıl aktarıldıklarını, bu nesnelerin toplumsal yaşamda nasıl bir işlev gördüğünü sosyolojik açıdan ele alarak açıklamaya çalışmaktır. Bu amaçla, çalışmanın araştırma problemleri şu şekilde belirlenmiştir:

- Kadim şaman kültüründe var olan takı/aksesuarlar, Neo-Şaman kültüre nasıl aktarılmışlardır?
- Kadim şaman kültüründe var olan takı/aksesuarların günümüz toplumsal yaşamında nasıl bir işlevi vardır?
- Kadim şaman kültüründe var olan takı/aksesuarlar günümüzde hala mevcut mudur?
- Bireylerin yaşamları boyunca etkileşim ve iletişimleri dâhilinde oluşturdukları benliklerinde aksesuar/takıların bir etkisi var mıdır?
- Günümüz Neo-Şaman kültürü ile geçmiş kadim şaman kültürü arasındaki kültürel değişimler ve bu nesnelere (aksesuar/takı) yüklenen sosyo-psikolojik anlamlar nelerdir?

Yaşadığı sosyal ortamlarda; kim olacağı, uğraşları, hobileri, mesleği, ailesi, arkadaşları ve onlarla olan ilişkileri, tüketim ve yaşam tarzı, seçimleri, saç şekilleri, kullandığı takı/aksesuarları vb. şeyler, bireyin benlik ve kimliklerine dair çevrelerine

yansıttığı göstergelerdir (Sankır, 2010, s.9). Tüm bunların oluşma süreci de benliğin ve sunumu olan kimliğin oluşma sürecidir.

Daha önce de ifade edildiği gibi bireyler, çevrelerini algılayabilecek yaşlara geldikleri andan itibaren, toplumsallaşma süreci içine de girerler ve çevrelerini değerlendirerek anlamlandırmaya başlarlar. İçinde yaşadıkları sosyal ortama alışır, adapte olurlar ve bulundukları ortamın bir parçası haline gelirler. Bu da ancak edindikleri tecrübeler sayesinde olmaktadır. Yine bu süreç içinde bireyler, yaşadıkları toplumun düşünce ve davranışlarını, değer yargılarını, normlarını, örf, adet, gelenek, görenek ve kültürel değerlerini; en temel ihtiyaçlarından biri olan aidiyet, yani kendilerini yaşadıkları toplumun bir parçası olarak hissedebilme gereksinimini duydukları için öğrenirler ve içselleştirirler. Çünkü yaşadıkları sosyal hayatlarında sevmek, kabul görmek gibi duygular hissetmek isterler ve bu nedenle de yaşadıkları toplum da uyum ve birlik içine yaşayabilmek için toplumun bireylere atfettikleri rolleri üstlenmeye çalışmaktadırlar (Sankır, 2010, s.10).

Mead'in (2021) “genelleştirilmiş öteki” kavramından yola çıkarak; kendi benliklerinin farkına varıp, bu benliklerini gerçekleştirme çabasına giren bireyler; diğerlerinin kendileri hakkındaki düşüncelerini sorgularlar. Sonrasında bu düşünceleri sentezleyerek oluşturduğu kendi eylemlerini, diğerlerinde yarattığı etkiyi ve bu etkinin kendisinde yarattığı duygu ve düşüncelerini, bunların sonucunda da eylemlerini düşünerek nasıl bir davranışa dönüştüğünü belirleyebilmektedirler. Bu etkileşim sürecinde de bireyler dil ve nesnel semboller kullanarak diğerlerinin rollerini alırlar ve değerlendirmede bulunurlar.

Mead (2021), cansız nesnelerin de birey için “genelleştirilmiş öteki” olabileceği ve bu nesnelere toplumsal bir tepki verilmesinin yeterli olduğu dile getirilmektedir (Mead, 2021, s.181). Örneğin; bir bireyin, yaşadığı sosyal ortamlarda daha önce tecrübe ettiği ve içselleştirdiği, okuyarak ya da izleyerek öğrendiği şekliyle; bir fular, bir şapka, bir pipo, bir gözlük ya da parmaklarında yüzükler gibi kullandığı takı/aksesuarlarla, kendisine (benliğine) dair çevresine yansıttığı kimlik, entelektüel bir sanatçı imajıdır. Burada görülüyor ki, fular, şapka, yüzükler, gözlük, pipo vb. cansız olan nesneler toplum içinde kullanıldığında aynı tepkiye neden olmaktadır ve bu nedenle de birey artık seyircilerinin karşısında entelektüel bir sanatçı imajına sahip bir bireydir. Bu sayede birey de bu

nesneleri kullanarak olduğu ya da olmak istediği imaj dâhilinde, entelektüel bir sanatçı imajını yaşadığı topluma gösterebilmektedir.

Bu bağlamda araştırmanın amacı; yukarıda bahsedildiği gibi, sembolik nesneler olan aksesuar/takıların, bireylerin yaşamları boyunca etkileşim ve iletişimleri dâhilinde oluşturdukları benliklerinde ve bunun sunumu olan kimliklerindeki etkileri ve bununla birlikte toplumsal yaşama yansıttıkları imajlarının nasıl olduğunu açıklamaktır.

Bunu yaparken sembolik etkileşimci teori çerçevesinde, giderek yok olmaya yüz tutmuş şaman kültürü örneğiyle; bu kültürde yer alan sembolik nesnelerin (aksesuar/takıların) önemi, geçmiş ile gelecek arasındaki rolü, bireyler üzerindeki etkisi ile bunun toplumsal yaşama yansımalarının nasıl olduğu ele alınacaktır. Ayrıca geçmiş ile gelecek arasındaki kültür aktarımı açısından aksesuar/takıların rolü de tespit edilmeye çalışılacaktır. Yine bu kültürden örneklerle, günümüz ile geçmiş arasındaki kültürel değişimler ve bu nesnelere yüklenen sosyo-psikolojik anlamlar da ele alınacaktır. Örneğin; korkular, hastalıklar veya kötülöklere karşı tılsım olabilmesi bakımından; bereket, sağlık, barış ya da aşk gibi, şifa gibi duygu ve arzuların temsili bakımından; sosyal statü temsilcisi veya güzel görünme isteği gibi nedenlerin, aksesuar ve takılarla olan ilişkileri saptanmaya çalışılacaktır.

1.3. Araştırmanın Yöntemi

Sembolik etkileşimci teori çerçevesinde “Aksesuar ve Takının Sembolik İşlevi: Neo-Şaman Kültürü Örneği” adlı çalışma, nitel veri çözümlemelerine dayanmaktadır. Bunun için belgelere dayalı durum tespiti yapmak uygun görölmüştür.

İnsanlar yaşadığı çevreyle, yani diğer insanlarla, bitki ve hayvanlarla, nesnelerle ve kendileriyle olan iletişimlerinde hep bir “anlam” arayışı içinde olmuştur. Bu arayışla birlikte iletişimlerini kendi zihin süzgecinden geçirerek yorumlamaya çalışmaktadırlar. Bu bağlamda düşünöldüğünde de her biri diğerinden farklı anlamlandırma ve yorumlamaya sahip bireyler, yine birbirlerinden farklı kültürler ve toplumlar oluşturmuşlardır. Beşeri bilimlerden biri olan sosyoloji bilimi de bu birbirinden farklı kütür ve toplumları anlamlandırarak yorumlama ve açıklama çabasında olan bir bilimdir.

Yaşadığımız dünyada pek çok farklı kültürün olması ve bu kültürlerle ait bireylerin günlük hayatlarını kendi yaşadıkları toplumun kültürüne uygun bir biçimde anlamlandırıp yorumlayarak gerçekleştirmeleri; toplumsal gerçeklik adına, insanların algıladığı ve yorumladığı şekliyle vardır.

İnsanların, doğduktan sonra yukarıda işaret edilen “anlam” arayışı ile benlik ve kimlik kazanma süreçleri içinde kendilerini ve çevrelerini anlamlandırma çabaları ve bu çabaların getirisi olan etkileşimleri ve davranışları anlamlandırabilmek, yorumlayıcı sosyolojinin ilgi alanına girmektedir. Ali Baltacı, *Nitel Araştırma Süreci: Nitel bir Araştırma Nasıl Yapılır?* adlı makalesinde “ ... nitel araştırmalar, ele aldığı problematiği, kendi bağlamında, yorumlayıcı bir yaklaşımla inceler; olay ve olguları yorumlarken insanların onlara atfettiği anlamlara odaklanır ” diye ifade etmektedir ve eklemektedir; “... nitel araştırma, insana özgü bireysel özelliklerin farklı ve derin doğasına odaklanır.” (Baltacı, 2019, s.370). Bu bağlamda düşünüldüğünde çalışma için, benlik, kültür, toplum, takı, sembol vb. kavramlar arasındaki ilişkiyi anlama, anlamlandırma ve açıklamanın, yorumlamaya dayalı konuları en iyi şekilde açıklanabileceği inancı ile yorumlayıcı (belgelere dayalı durum tespiti) sosyolojik bakış ve Mead’in geliştirmiş olduğu sembolik etkileşimci teori tercih edilmiştir. Çalışmanın sonucunda ulaşmak istenilen ise, tüm yukarıda bahsedilenler dâhilinde, kadim Şamanizm’in dönüşümü olan Neo-Şamanizm kavramı ile sınırlandırılmıştır.

Çalışmada araştırılan ve gözlenen belgeler; basılı yayınlar(kitaplar), bazı belgesel filmler (youtube, netfilx vb.), internet üzerindeki bir takım görsel içerikler (pinterest vb.), daha önce yapılmış ve yayımlanmamış tezler ve makaleler incelenmiş ve gözlemlenmiştir. Tüm bu gözlem ve inceleme sonucunda bazı tespitlerde bulunulmuştur.

1.4. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Daha çok Orta Asya Şaman kültürüne odaklanmış olan çalışma, farklı bölgelerde saha araştırması olarak planlanmıştır. Fakat pandemi süreci ve bir takım sağlık sorunları nedeni ile istendiği şekilde gerçekleşmemiştir. Bu nedenlerden dolayı çalışma, belgelere dayalı durum tespiti olarak hazırlanmıştır.

2. ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

Araştırmanın kavramsal çerçevesinde yer alacak konular; çalışmanın temel yaklaşımı olan sembolik etkileşimci teori nedir; sembol nedir; aksesuar ve takı nedir; kültür nedir ve sembolik etkileşimci teori kültüre nasıl bakmaktadır ve son olarak da şaman kültürü nasıl bir kültürdür ve günümüzde var olan Neo-Şaman kültüre yansıması nasıldır? Sorularına verilecek cevaplar eksenindedir.

2.1. Sembolik Etkileşimci Teori

2.1.1. Sembolik Etkileşimci Teorinin Gelişimi

Sembolik Etkileşimci Teori; yirminci yüzyılın başlarında, ABD’de çağdaş sosyolojide yeni bir kuram olarak ortaya çıkmıştır. Başlarda temel olarak, toplumsal etkileşimin ortaya çıkışı, insanın benliği, bireylerin sosyal rolleri üstlenmesi, zihnin ve toplumsal hayatın şekillenmesi ve etkileşim düzeniyle ilgilenmiştir.

Sembolik etkileşimci teorinin kurucusu olan George Herbert Mead, fikirlerini sistematik olarak geliştirmemiş ve derslerinde teorisini öğrencilerine sunmuştur (Mead, 2021, s.8). Mead’ın (2021), *Zihin, Benlik ve Toplum* adlı eseri, öğrencilerine sunduğu derslerdeki, öğrencilerinin aldığı notlardan derlenerek oluşturulmuştur. Aslında Mead’ın temel fikirleri, Chicago Üniversitesinde verdiği “sosyal psikoloji” derslerinde gelişmiştir. Bu bakımdan “sosyal psikoloji”nin doğuşunun ilk aşamaları olarak da görülmektedir (Mead, 2021, s.11).

Daha sonra, öğrencisi Herbert Blumer, müsvetde bölümleri okuyup değerlendirmiş, “Sembolik Etkileşimcilik” kavramını ilk kez ortaya koymuştur. Aynı dönemde bir diğer Chicago Okulu temsilcilerinden Erving Goffman (2019) kuramın pratik hayattaki konularını ele almış ve *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu* adlı ilk eserini yayınlamıştır.

Sembolik etkileşimci teori, 1950’lerden itibaren, artık modernleşmeye başlayan toplumlardaki toplumsal yapı, bu toplumsal yapı içindeki ilişki ve sorunları anlama ve açıklama iddiasıyla sosyologlar tarafından geliştirilen belli başlı teorilerden biridir. Bireyin

toplumdan, toplumun ise bireyden ayrı düşünölemeyeceğini ileri sürmektedir ve en genel anlamda, toplumsal yaşamın oluşumu, işleyişi, değişimi ve gelişimini nesnel olarak, toplumsal bütönlük içinde inceleyen bir teoridir (Kızılcelik, 1996, s.1).

Etkileşimci teori, yirminci yüzyıl başlarında bir Amerikan sosyolojisi olarak dönemin sosyologlarınca, işlevselci bakış açısına bir tepki ve eleştiri olarak ortaya çıkmıştır. Bu dönem, kentleşme ve sanayileşmenin hızlı ilerlediği, önemli özelliği toplu göçmenlik olan bir dönemdir. Chicago Okulu olarak da bilinen Sembolik Etkileşimcilik Okulu, bu dönemde kenti çalışmaktadır. Akademinin özerk koridorlarından çıkıp kente inerek gerçek bir araştırma yapmasının gerekliliğine inanan sembolik etkileşimciler, Amerika'nın içinde bulunduğu artan yoksulluk ve iş dünyasının tekelci bir hale dönüşmesi, gün geçtikçe sertleşen ve büyüyen işçi hareketleri, göçmen ve azınlıkların artan sayıları ve bunların örgütlenmelerine karşı, toplumsal dünyanın kavramsal ve teorik temellenen bakışını inşa etmek ve çözümler bulmak için ekonomik destekte alıyorlardı (Güngör, 2013, s.60).

Temel özelliği, makro ve mikro sosyolojiyi bir araya getirerek bireyin ve toplumun birbirlerinden ayrılmaz parçalar olduklarını savunan etkileşimci teori, farklı durumlarda bunların birbirlerini tamamladıklarını dile getirmektedir. İnsanların ilişkileri sadece çevrelerindeki diğer insanlarla değildir. İnsanlar, nesnelerle ve hatta en önemlisi kendileriyle iletişim halindedirler. İnsan kendisiyle iletişim kurabilen tek canlı olma özelliğine sahiptir. Normal şartlarda, insanların diğer insanlarla, nesnelerle ve kendileriyle olan iletişimi kesintisiz ve sürekli; etkileşimcilere göre de sosyoloğa düşen görevlerden biri, bu iletişimi ve iletişimi sağlayan faktörleri incelemektir (Şenol, 1990, s.2-3).

İlk sembolik etkileşimci sosyologlardan olan Charles Horton Cooley, Mead'in yakın arkadaşdır ve Onun "Ayna Benlik" fikri, Mead'i oldukça etkilemiştir ve onun bireysellik ve davranış üzerindeki görüşleri etkileşimciliğin gelişmesine katkıda bulunmuştur (Mead, 2021s.19).

G. H. Mead (2012), jestler ve onların anlamlı semboller olarak kullanılması; benlik ve zihnin ortaya çıkışıyla alakalı birçok kavram geliştirmiştir ve Amerikan toplumunda yaşanan göçmenlik, toplumsal uyum, kentleşme gibi toplumsal olayların bireyler üzerindeki sosyo-psikolojik sonuçlarını ele almaya çalışmıştır. O, toplum hakkında tezler

geliştirirken, aynı ekol ve okuldan “dramaturjik yaklaşım”ın kurucusu olan Erving Goffman (2020) ise, toplumsal etkileşim düzenini bulmaya çalışmış ve bir tiyatro sahnesi gibi düşündüğü toplumsal yaşam içinde bir aktörün, günlük etkileşim faaliyetlerinde, kendi eylemlerini nasıl şekillendirdiğini anlamaya çalışmıştır.

Etkileşimciliğin etkilendiği felsefi akımlardan bir diğeri de pragmatist anlayıştır. Pragmatik felsefi anlayış, bireylerin çevreleriyle kurduğu ilişkileri, nesnelere yüklediği anlamları ve dünyayı tanıma biçimlerini, bu ilişkilerden elde ettikleri fayda üzerinden tanımladıklarını ileri süren bir anlayıştır. Pragmatist anlayışın etkileşimcilik açısından diğeri bir etkisi ise bireyler içgüdüsel ve tepkisel davranışta bulunurlar anlayışının tersine, toplumsal hafızaya ve toplumsal olarak öğrenilen davranışlara bağlı gerçekleştirdiklerini ortaya koymasındır (Gökulu, 2019, s.177).

2.1.2. Sembolik Etkileşimci Teorinin Kavramları

Çalışmanın hedefleri doğrultusunda belirlenen, sembolik etkileşimci teori içinde bulunan pekçok kavramdan seçilen ve kullanılacak olan kavram ve tanımlar şu şekildedir. Mead’ın geliştirdiği benlik kavramı ve benliğin oluşmasıyla sunulan kimlik, bunlarla ilgili sosyal algılar ve benlik farkındalığı; ayrıca Goffman’ın geliştirdiği, dramaturjik yaklaşım içinde yer alan ve benliği sunarken gösterilen performans sırasında; set, vitrin gibi kavramlarından ve Goffman’ın “görünüş” (cinsiyet, yaş ve ırksal özellikler, boy ve görünüş, duruş şekli, konuşma kalıpları, yüz ve vücut ifadeleri vb.) adı altında bahsettiği ve üzerinde daha az durduğu; araştırma kapsamında özelleştirilen bir kavramı, “kostüm” adı altında ele alarak tanımlamaya çalışılacaktır. Diğer kavram ve tanımlar devam eden bölümlerde yer alacaktır.

2.1.2.1. Benlik ve Kimlik Üzerine

Mead’e (2021) göre, sosyal etkileşim yoluyla inşa edilen benlik, kişinin zihnindeki “kendisi”dir. Diğer bir deyişle, “benim zihnimdeki ben”in adıdır. O şöyle ifade eder:

Tüm deneyimlerimizi bir benlik deneyimine dönüştürme eğilimi içerisindeyizdir; örneğin bir nesnenin yaşantımızda yeri olduğunu söyleriz. Deneyimlerimizi, özellikle duygusal olanları, benlikle öyle yakından ilişkilendiririz ki benlik deneyimi olmadan acının ve hazzın mevcut olabileceğini fark etmek için bir somutlama yapmaya ihtiyaç duyarız. (Mead, 2021, 165).

Burada; “... örneğin bir nesnenin yaşantımızda yeri olduğunu söyleriz” derken; bir bireyin çok sevdiği anneannesini kaybettiği düşünüldüğünde, ondan kalan bir mendil ve ya bir kolye, artık hayatta olmayan anneannesinin yerine koyduğu ve onu somutlaştırdığı bir nesnedir. Geçirdikleri güzel anılarının hazzını ve artık olmayışının acısını somutlaştırmaktadır. Buradan da anlaşılacağı gibi benliğe sahip olmak için geçmiş bir yaşantı ve birikim (anneanne ile yaşanan, geçmişte kalan anılar) söz konusudur. Bireyin anneannesinden kalan ve elinde olan sembolik nesne (mendil ya da kolye) ile şu anda onu hatırlayarak acı ve hazzı yaşamaya devam eder ve yüklenmiş olduğu sembolik anlam ile bu nesne, gelecekte de aynı acı ve hazzı bireye yaşatacaktır. Bu örnekten de anlaşılacağı gibi bir kimliğe sahip olmak için de, geçmiş, şu an ve gelecek söz konusudur.

Mead’ın öğrencileri tarafından sonradan derlenen, *Zihin, Benlik ve Toplum* adlı eserinde benliğin iki evresinden bahsetmektedir; bireysel benlik olan “ben” (I) ve sosyal benlik olan “beni/bana” (me) dir. “Beni/Bana” genellikle insanların kendilerine ötekilerin gözüyle bakmalarına yönelik kendini algılama olarak adlandırılır (Mead, 2021, s. 30).

Sembolik etkileşimci teoriye göre benlik, daha önce de belirtildiği gibi, sosyal etkileşim yoluyla inşa edilir. Burada ifade edilmek istenen şey, bireyin benliğini ortaya koyabilmesi için diğerlerinin varlığına (diğer bireyler ve nesneler gibi) her zaman ihtiyaç duymasıdır. Her insan sürekli olarak diğer insanlarla ve nesnelerle paylaşım içinde olduğu sosyal bir ortama doğar. Bulunduğu ortam içinde birey toplumsallaşma süreciyle oynadığı roller, sahip olduğu değerler ve inançlarla, kendine yönelik yapmış olduğu değerlendirmeler ancak diğerleri de olduğu zaman mümkündür (Sankır, 2010, 17).

Daha önce de ifade edildiği gibi benlik, insanların birbirleriyle olan ilişkileriyle oluşur, bu ilişkiler sayesinde korunur ve/veya değişir. Diğerlerinin bireyin kendisi hakkındaki düşüncelerinden çıkardığı sonuçlara bağlı olan benliğin oluşumu, bir etkileşim sürecidir. İnsanların benlikleri, çocukluklarından itibaren diğerleriyle gerçekleştirdiği iletişim, etkileşim ve semboller yoluyla gelişmeye başlar ve bireyler geliştikçe, diğerlerinin rollerini üstlenme yeteneklerini de geliştirir. Böylece insan, kendine dışardan bakabilir ve kendisini nesneleştirebilir. Farklı pek çok benliğe sahip bireyler toplumu oluşturur. Burada Mead’ın (2021) tabiri ile “genelleştirilmiş öteki” kavramıyla birey, benlik bütünlüğünü sağlamış olur ve “genelleştirilmiş ötekinin tavrı tüm topluluğun tavrıdır” der. Mead

“genelleştirilmiş öteki” derken, cansız nesnelerin de bireyler için bu gruba girdiğinden bahseder. Mead’ın *Zihin, Benlik ve Toplum* adlı eserinde şu şekilde açıklanmaktadır.

... yeter ki bu nesnelere toplumsal bir biçimde (düşünce mekanizması ve içselleştirilmiş jest iletişimi aracılığıyla) tepki versin. Bireyin tepki verdiği herhangi bir şey - bu canlı ya da cansız nesne olabilir ve insan ya da hayvan olabilir – birey için genelleştirilmiş ötekinin bir ögesidir; kendine yönelik tavırları alarak, bir birey ya da nesne olarak kendisinin bilincine varır ve böylece bir kişilik geliştirir. Örneğin ilkel formdaki dinsel tören, toplumsal grup ve kendisiyle, bulunduğu fiziksel çevre arasındaki ilişkinin somut bir toplumsal simgesidir. Bu, gruba ait bireysel üyeler tarafından benimsenen, çevreleriyle toplumsal ilişkiye girme ya da bir bakıma iletişim kurma aracıdır; bu sayede çevre, her bir birey için bütünsel bir genelleştirilmiş ötekinin parçasını oluşturur. (Mead, 2021, s.181).

Feriha Baymur’un *Genel Psikoloji* adlı eserinde, psikoloji biliminin, insana dair tüm özellikleri içine alan kimliği, bireyin konuşma tarzı, tutum ve ilgileri, saç şekilleri, kullandıkları aksesuarları vb. özellikleri ifade eden bir kavram olarak tanımlar. Bireyin sahip olduğu benliği de kişiliğin öznel tarafı, yani yargıları, amaçları, görüşleri, değerleri, düşünce ve duyguları gibi özellikleri ifade eden kavram olarak adlandırıldığını dile getirmektedir. (Baymur, 2015, s.271-286).

Sosyal kimlik teorisyenleri ise, benliği, grup üyeliği açısından tanımlayan “sosyal kimlik” ve benliği kendine özgü kişisel ilişkiler ve özellikler açısından tanımlayan “kişisel kimlik” olarak iki kimlik sınıfı olduğunu ileri sürerler. Sosyal kimlik, gruplar arası etkileşim ve davranışlarla ilişkilidir. Kişisel kimlik ise insanların birbirleriyle yakın ilişkileriyle ve kendilerine özgü kişisel davranışlarıyla ilgilidir. Bireyin kendini ait hissettiği gruplar kadar sosyal kimliği ve sahip olduğu inandığı ne kadar kendine özgü değerleri ve kişiler arası ilişkileri varsa, o kadar da kişisel kimliği vardır ve sosyal kimlik, kendi benlik kavramının oldukça önemli bir yönünü teşkil etmektedir (Sankır, 2010, s.18).

Mead (2021), *Zihin, Benlik ve Toplum* adlı eserinde, benliğin tamamlanması için, grup için ortak olan tavırların oluşturulması gerektiğini dile getirir. Ona göre insan bir kişiliktir çünkü bulunduğu topluluğa aittir ve bulunduğu toplumun kurumları kendi davranışlarına yükler. İnsan kişiliğinin yapısını oluşturan; ait olduğu topluluğun dilinin kişiliğini elde etmesi için bir araç olması ve diğer bireylerin sunduğu farklı rolleri alarak topluluktaki üyelerin tavrına ulaşması olduğunu söylemektedir.

Mead'e göre tepkiler soyut tavırlardır ve insanların karakterini oluştururlar. Her bireyin, ortak şeylere y6nelik ortak tepkileri vardır ve bireyler etkileşim i6indeyken, kendisi de bu ortak tepkileri verdiği s6rece kendi benliğine hayat verir. Yani bireyin benliğinin olabilmesi i6in bir topluluğun 6yesi olması gerekmektedir (Mead, 2021, 243).

Mead (2021) ayrıca, benliğin oluştuğu toplumsal şartlardan bahsederken dilin yanı sıra iki fakt6rden daha bahseder ki bunlar; oyun ve grup i6inde oyundur. Mead, *Zihin, Benlik ve Toplum* adlı eserinde oyun ve grup i6inde oyunu şu şekilde a6ıklar:

... uygarlığımızın temeli olan ilkel toplulukların tavırları a6ısından da ele alabiliriz. Grup i6inde oyundan farklı olarak oyunun 6arpıcı bir 6rneği ilkel insanların, 6zellikle dini t6renlerde ger6ekleştirdiği mitler ve 6eşitli oyunlarda bulunmaktadır. Bu k66uk 6ocukların oyunlarından farklıdır 66nk6 katılımcılar yetişkinlerden oluşur ve bu oyun s6re6lerinin anlamlandırdıkları şeyle ilişkisi neredeyse en ilkel insanların zihinlerinde bile yer alır. ... b66yle bir faaliyet, kendileri 6zerindeki g666lere, bağlı oldukları doğaya y6nelik tavırlarında yer alır. Bu alanda 6ok daha ilkel bir tepki bulunmaktadır ve bu tepki, diğerlerinin rol6n6 almada, Tanrıların ve kahramanlarını taklit etmede ve bireylerin yapmaları gereken şeylerin g66sterildiği ayinleri sunmada ortaya 6ıkar. ... İlkel insanlar bu karakterleri benimserler, taklit eder ve b66ylece kendi kişiliklerinin gelişimini kontrol ederler. (Mead, 2021, s.19).

Eğer birey 6evresindeki diğer bireylerin, canlı ve cansız nesnelerin farkına varabildiği gibi, kendisini de bir nesne gibi g66r6p farkına varabiliyorsa, kendisini nesneleştirebiliyor demektir. Aynı zamanda kendi benlik farkındalığı da var demektir. Ger6ekte ne olduğu ve ne olmak istediği ile ilgili bir karşılaştırma, bireyin nesnel bir benlik farkındalığına ulaştığını g66stermektedir. Bu farkındalık sonucunda da bireyler, entelekt6el bilgileri, pratik becerileri, ahlaki yapıları ve fiziksel g66r6n6mleri konusunda karşılaştırmalarla benliğini ve kişiliğini şekillendirir.

Sosyal Psikoloji adlı eserin sahibi Nuri Bilgin'in tanımı ile bilişsel, duygusal ve davranışsal olmak 6zere benliğin 66 boyutu olduğu ifade edilmektedir. Benliğin bilişsel boyutu; benlik kavramının kendisini de i6ermekle birlikte, bireyin 6evresindeki olay ya da nesnelerden anlam 6ıkararak bunların farkında olmasıdır. Benliğin duygusal boyutu; bireyin kendisini nasıl bulduğu, kendisini nasıl hissettiği ile ilgili boyutudur. Son olarak benliğin davranışsal boyutu ise, bireyin benliğinin sunumudur (Bilgin, 2014, s.166-167).

2.1.2.2.Benliğin Sunumu Üzerine

Sembolik etkileşimci teorelin kurucusu sayılan Mead (2021), bireylerde benliğin doğuştan olmadığını, doğduğu an ile başlayan, çevresindeki bireylerle ve nesnelerle etkileşimi sonucu, bir süreç olarak oluştuğunu ileri sürmektedir.

Aynı ekolden Erving Goffman (2020) ise, toplumsal yaşamı bir tiyatro sahnesi olarak nitelendirmektedir. Sosyolojik terminolojide dramaturjik yaklaşım olarak ifade edilen bu yaklaşıma göre bireyler birer “aktör”dür. Aktörler etkileşimde bulundukları diğer bireylere yani “seyircilere” karşı birer “performans” sergilemektedirler. Bu performansları sergilerken bulundukları yerler ise “set”lerdir ve Goffman diğer bireylere sergiledikleri bu performansın alanını “ön bölge” olarak ifade etmektedir. Diğer bireylerden uzak, örneğin kendi evlerinde, odalarında bulundukları yere de “arka bölge” ifadesini kullanmaktadır ve bu bölgede bireylerin ön bölge için hazırlık yaptığı, kendisini rahat hissettiği belki de en kendisi olabildiği bölge olarak tanımlamaktadır.

Goffman’ın kavramları içinde bu çalışmayla ilgili esas ele alınacak kavram “vitrin” kavramıdır. Goffman vitrini kısaca: “... performans sırasında kişi tarafından kasıtlı ya da kasıtsız olarak kullanılan standart ifade donanımıdır.” şeklinde ifade etmektedir (Goffman, 2020, s.33).

Goffman’ın (2020) *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu* adlı ilk eserinde vitrinin görsel yönlerinden söz etmektedir. Örneğin; “belli bir evin oturma odası ve kendilerini orayla tamamen özdeşleştiren az sayıda oyuncu” olarak ifade etmektedir. “Kişisel vitrin” olarak adlandırdığı bir diğer kavram ise; cinsiyet, yaş, ırksal özellikler; boy ve görünüş; yüz ifadeleri; konuşma kalıpları; duruş şekilleri; vücut ifadeleri gibi işaretlerdir.

Goffman (2020) için benlik önemli bir kavramdır; çünkü bireylerin kendilerini bulmasına, farkına varmasına ve bulundukları toplum içinde yer bulabilmelerine neden olan unsur benliktir ve bu kavramdan yola çıkarak, mikro düzeydeki etkileşimden, davranışa dönüşmesine kadar geçen süreç üzerinde durmaktadır.

Goffman, bireylerin/aktörlerin vitrin bölgesindeki performansları sırasında kendilerinin bu bölgedeki eylemlerinin çeşitli standartlar içerdiğini dile getirmektedir ve bunları, nezaket ve edep olarak adlandırmaktadır. Bunula birlikte “tutum” ve “görünüş”

olarak söz ettiği kavramlar vardır ki, Goffman’a göre kişisel vitrinin “tutum” olarak adlandırdığı kısmı nezaket açısından ve “görünüş” ise edep açısından önemlidir (Goffman, 2020, 109).

Goffman’a göre de benlik, Mead’ın ileri sürdüğü gibi, toplumsal olarak üretilmektedir. Fakat Goffman’ın yaklaşımı, Mead’ın yaklaşımına ek olarak, benliğin toplumsal süreç içinde ortaya çıktığını fakat aynı zamanda toplumsal sahnelerin ürünü ve bu toplumsal hayattaki performansların dramatik bir sonucu olduğunu da savunmuştur (Yüceer, 2018, 68).

Goffman (2020), rutinlerin, örneğın “günaydın! ve ya iyi akşamlar!” gibi sözel ya da her sabah uyanan bir bireyin ilk iş olarak kahve hazırlayıp içmesi gibi davranışsal rutinlerin, sahne önünde ya da arkasında olsun, törensel bir ritüel olarak günlük karşılaşmaların her noktasında olduğunu dile getirmektedir.

Goffman’a (2020) göre bireyin kendisini ifade etme derecesi iki tür işaretleme faaliyeti içermektedir. İlki, verdiği izlenimdir ki bunlar sözlü simgeler veya onların yerine geçen şeylerdir; diğeri ise, yaydığı izlenimdir ki burada da gözlemcilerin eyleyen hakkında bulgu sağlayabileceğı beklentisi ile değerlendirilen sözsüz iletişim işaretlerini içerir. Örneğın; nezaketle gülümsemesi, taktığı şapkasını çıkararak selam vermesi ya da diğeri semboller olarak, kullandığı broş ile kendisi hakkında verdiği ipucu gibi. Ayrıca buradan da anlaşılacağı gibi, bireyler, yalnızca sözlü iletişimde olduğu zaman veya istediğı zaman değil, verilen örneklerde olduğu gibi sözsüz iletişim sembolleri ile de iletişimde olmadığı zamanlarda bile benliklerinin sunumunu yapmaya devam etmektedirler.

Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu adlı eserinde Goffman, William James’ten alıntı yaparak; “... pratikte şunu söyleyebiliriz ki, kişinin, görünüşüne önem verdiği ne kadar insan grubu varsa, birbirinden farklı o kadar toplumsal benliğı vardır.” şeklinde ifade etmektedir (Goffman, 2020, s.56).

Özet olarak denebilir ki, doğduğu andan itibaren aktörlerin çevrelerinde olan diğeri insanlarla olan iletişimi; okuduğı kitaplarla olan iletişimi, izlediğı filmlerle olan iletişimi, evde veya dışarıda kullandığı eşyaları... Kısaca tüm yaşamı boyunca çevrelerinde olup biten ne var ise benliğini oluşturan her şeyi yine tüm yaşama sunarken, kendisini ifade

araçları olarak kullandığı kelimeleri, tavırları hatta giysileri ve kullandığı aksesuarları; bireylerin/aktörlerin kim olduğu adına diğerlerine verdiği sembolik göstergeleridir.

2.2. Sembol

Görmek, konuşmaktan önce gelmiştir. İnsanların da çevresinde gördüğü ve var olan ne varsa, buna dair en büyük arayışı, bu var oluşun “anlam/mana”sını bulmak olmuştur. *Takılar ve Süs Taşlarında Sembollerin Dili* adlı eserinde Altan Türe, sembol ve sembolik nesneleri şu şekilde ifade etmektedir;

Hayatımıza değer kattığını düşündüğümüz her olayın, kişinin ya da nesnenin bir anlamı ve bunların uyaran sembolleri vardır. Bireysel tarihimizin yüklendiği bu semboller dünyası tarihin getirdiği kültür mirası ile zenginleşir; hatta kimi zaman manevi dayanaklarımızı oluşturan bu semboller gündelik hayatımızın ayrılmaz bir parçası olurlar (Türe, 2004, s.9).

Peki sembol nedir? Sembol, en güncel kaynak olan etimolojiturkce.com adresinde;

Fransızca symbole "1. gizli anlamı olan söz, 2. simge, işaret" sözcüğünden alıntıdır. Fransızca sözcük. Eski Yunanca σύμβολον "retorikte iki anlamı birleştiren sözcük, parola, simge" sözcüğünden alıntıdır. Bu sözcük Eski Yunanca συμβάλλω "bir araya atmak" fiilinden türetilmiştir. Yunanca fiil, Eski Yunanca "atmak" fiilinden syn+ önekiyle türetilmiştir. olarak ifade edilmektedir (Etimoloji Türkçe, 2022).

Bazı sözlüklerde “daha soyut bir şeyi anlatmaya yarayan daha somut şey” veya “evrensel yasa, bilgi, ilke ve fikirleri açıklayan işaretler” olarak da tanımlanmaktadır (Salt, 2019, s.5). Diğer bir ifadeyle de “kendinden başka bir şeyi temsil eden her şey” şeklinde tanımlanmaktadır (Gardin ve Ololenshaw, 2019, s.Giriş). Sembol, anlatmak istediği şey ne ise onu, en kesin, sade, belirli ve doğal şekilde ifade eden işarettir ve evrenseldir. Bir sembolün evrensel olması ise içinde evrensel bir yasa, ilke ya da hakikati barındırıyor olması demektir. Bahsi geçen evrensellelikle semboller, evrendeki yasa ve ilkelerin keşfinde birer araç ve aynı zamanda insana “doğüstü” olarak tabir edilen âlemi kavrama ve anlama olanağı sunarlar. Çoğunlukla da doğaya dayanmaktadırlar (Salt, 2019, s.6).

Alparslan Salt (2019), *Semboller* adlı eserinde sembolleri nitelik bakımından yedi kategoride ele almıştır.

1. Biçimsel Semboller: Sembolün manasını anlamada, biçimsel özellikleri doğadaki diğer biçimlerle olan ilişkisi ve yeri önemlidir. Örneğin, daire, küre, insan gibi.
2. Renklerle ilgili semboller: Renklerin psişik ve fiziksel etkileri farklıdır ve doğada da farklı farklı yerlerdedirler. Örneğin; sütun beyazı saflığın sembolü, göğün mavisi hakikatin ruhsal olanın sembolü olduğu gibi.
3. Sayısal semboller: İnisiyelere göre evren sayılar üzerine kurulmuş bir sistemdir. Örneğin; 2 sayısı, Pitagoras'a göre çeşitliliği, düzensizliği ve kötülüğü sembolize ederken, Taoizm'de Yin-Yang diye adlandırılan zıtlıkların oluşturduğu bir bütündür ve düzendir diğer bir ifade ile düalitenin sembolüdür (Wilkinson, 2011, s.294).
4. Doğadaki canlı sembolleri: Burada da canlının fiziksel özelliklerinin yanı sıra, davranış özellikleri de önemlidir ve bu özelliklere atıflar yapılmaktadır. Örneğin; gül kusursuzluk ve tutkunun, dünyevi ve ilahi aşkın ve güzelliğin sembolüdür. Ayı ise çoğu şamanik inanışta tıp, şifa ve bilgelik sembolü olmakla birlikte kuvvet ve cesaretin de sembolüdür (Wilkinson, 2011, s.52).
5. Doğadaki cansız nesnelerin sembolleri: Örneğin; yıldızlardan aya, gök gürültüsüne, şimşeye, kısaca gökyüzünde yer alan her şey ilahi güç ile ilişkilendirilmiştir. Dağlar şaman kültüründe, gökyüzüne diğer bir ifade ile bu ilahi güçlere yakın oldukları için önemli sembollerdendir.
6. Kişi ve kişiliklerle ilgili semboller: Sembolizme konu olan kahramanın sergilediği karakterdir. Örneğin mitolojide Herakles, günümüzde ise Örümcek Adam gibi.
7. Olaylarla ilgili semboller: Yaşanılan olayların konusu içerdiği mesaj bu kategoridedir. Örneğin; masallar, efsaneler gibi. Ayrıca, neo-spritualist görüşe sufilere ve bazı tradisyonlara göre insanların yaşadıkları hiçbir olay tesadüfi değildir, bu olaylarda birer mesaj bulunmaktadır.

İnanç sistemlerinin de bir parçası olarak sembol (bir fikri temsil eden görsel imge/işarettir ve evrensel gerçeği daha derindir) ve işaretler (yüklendiği işlevi doğrudan iletir, o anda önem taşıyan basit bir mesaj iletir) bize zengin bir dağarcık sunmaktadır (Wilkinson, 2011, s.6). Kendi başlarına objektif olan fakat içerik bakımından bireylerin farklı yapılar ya da benliklere (anlayış, kavrayış, şuur, zihinsel yapı vb.) sahip olmaları, yüklenen anlamlar bakımından sembollere sübjektiviteyi getirmektedir (Salt, 2019, s.7) .

Larousse Semboller Sözlüğü eserinin editörü İsmail Taşpınar, eserin sunuş kısmında sembollerin; tarihi, dini ve kültürel özellikleri içlerinde yoğun olarak barındırmalarının, günlük hayatımızda belli mesajları iletmemizde sıkça kullanılmaları sonucunu doğurmakta olduğunu; taşıdıkları çok anlamlılığa bağlı olarak, günümüzde sosyal hayatlarımızda kullanılmalarını olanaklı kıldıklarını ve bununda neredeyse tüm sosyal aktivitelerimizde onları kullanmamıza neden olduğunu dile getirmektedir. Örneğin; modada, reklamcılıkta, mimaride hatta politik söylemlerde bile semboller sıklıkla kullanıldığını ifade eder ve “bu yönüyle semboller, kendi içinde toplumun hafızası ile birlikte onun dilini de temsil ederek sosyolojik yorumları da barındırdığına işaret etmektedir.” der (Taşpınar,2019).

Akılcılık ve rasyonel bir yaşama geçiş, hayatı anlamaya dair pek çok katkıda bulunduğu düşünülmektedir. Ancak ticaretin ve sanayinin gelişimi ile birlikte yaşanan gelişmelerin hiç biri hastalık, yaşlanma, ölüm vb. insanların en temel korkularını yok edememiştir. İşte bu nedenle insanlar doğaüstü güçlerin yardımına ihtiyaç duymaktadırlar ve bir toplum ne kadar gelişmiş olsada ihtiyaç duymaya devam etme olasılığı yüksek görünmektedir. Çünkü dile getirilemeyen kaygılar ve korkular, çözüm bulunamayan dertler ve meraklar olduğu sürece, hayatın birer parçası olarak “koruyucu” nitelik atfedilen minik objelerin, bireyin yaşamı boyunca bir yeri herhalde olacaktır (Morris, 1999, s.7).

2.3. Aksesuar ve Takı

Türk Dil Kurumu’na göre aksesuar; bir eklentidir. Kendine özgü ayrı bir yararı bulunan alet, araç veya nesne olmakla birlikte, sahnenin gerektirdiği ölçüde kullanılan ve bu sahne içinde yer alan veya oyuncunun dekor gereği kullandığı çeşitli eşyalar da olabilmektedir. Ayrıca giysiyi bütünleyen çanta, kemer, şapka, eldiven, mücevher vb. eşyalar olarak tanımlanmaktadır ve aksesuar kavramı içinde takı, önemli bir yere sahiptir (Kelimeleler, 2022).

Arkeolog Altan Türe (2011) *Dünya Kuyumculuk Tarihi-I Eski Çağlardan Orta Çağa* adlı eserinde takıyı şu şekilde ifade etmiştir:

Takının gizemli öyküsü, 30-40 bin yıl önce başladı ve insanlık var oldukça da sürüp gidecek. Sembolizmin en iyi ifade araçlarından olan takı, insanın sosyalleşme ve statü

sergileme güdüsüyle birleşince kültürümüzün neredeyse vazgeçilmez bir parçası haline geldi.
(Türe, 2011, s.17).

Diğer bazı tanımlara göre de takı; insanların hayatlarını sürdürürken, sahip olduğu yaşam felsefesini, içinde bulunduğu topluluktaki sosyal konumunu, inancını ya da düşünce yapısı gösterebilen aynı zamanda beğenilme isteğini de karşılayabilen ve bireyler hakkında bir takım mesajlar vermesine aracı olan obje ya da ürünlerdir (Öztürk, 2012, s.30). Bir başka ifadeyle ise aksesuar ve takılar, insanların farklı amaçlarla giysilerine ya da bedenlerine taktıkları, değerli-değersiz taşlarla süslenmiş, metaller ya da farklı doğal malzemelerle düzenlenmiş nesneler olarak tanımlanmıştır (İnce, 2017, s.3).

Aksesuar ve takılar, giysi ile ilişkisi bakımından kullanıldıkları yerlere göre; giysi parçalarını birleştiren, giysi üzerine sabitlenen, giysiye bağlanan, giysi ile bütünleşen ve giysiden bağımsız (vücuda takılan) olarak kullanılmaktadırlar. Ayrıca giysiden bağımsız olanlar; baş, boyun, el, kol ve ayak için kullanılmaktadırlar. Bunların dışında da, ölümler için ağız ve göz bantları, kulak tıkaçları gibi özel aksesuar ve takılar vardır (Bingöl, 1999).

Tarih boyunca insanlığın var oluşuyla paralel bir gelişim gösteren takının/aksesuarın kullanımının ilk başlarda dinsel, büyüsel ve kültürel nedenler olduğu dile getirilmektedir. Daha sonra çevresiyle ve diğer insanlarla iletişimini sağlamak için kendini ifade aracı olarak, yaşadığı toplum içindeki gücünü ve statüsünü belirtmek, bulunduğu topluluğa aidiyetini hissetmek ve beğenilmek gibi kaygılarla insanlar, bedenlerini ve giysilerini süsleme ihtiyacı duymuş olabilirler. Bu nedenler düşünüldüğünde, bu minik objelerin hem sosyolojik, hem felsefi anlamda güçlü birer anlatıma sahip oldukları görülebilmektedir.

İlk çağlardan günümüze en eski kalıntılardan olan takılar, insanlığın ve kültürün sözsüz iletişim ve aktarım araçları olarak düşünüldüğünde, insanlığın hafızası gibi düşünülebilir. İster dinsel, büyüsel, süslenme, beğenilme gibi kişisel nedenlerle, ister statü, güç, aidiyet gibi sosyal nedenlerle kullanılsın, takılar aslında insanların yaşam biçimlerini, bulundukları topluluk içinde ya da diğer toplumlarla ilişkilerini, doğayı dönüştürme çabalarını, ticari ilişkilerini ve inanç sistemlerini, hatta kendi dünya görüşlerini anlamamıza olanak sağlayabilmektedirler. Doğumda, bayramda, düğünde, savaşta hayatın her alanında, hatta ölümler ve ölümlerden sonra dahi insanların kimliklerini, hissettiklerini,

umut ve dileklerini çoğu zaman kelimelerden daha iyi ifade edebilmektedirler (Göleş, 2010, 31).

Elde edilen bulgular dâhilinde takıların ilk örnekleri, kolay işlenebilen taşlar, vahşi hayvan kemikleri, dişleri, boynuzları ya da pençeleri, kara ve deniz yumuşakçalarının ve yumurtalarının kabukları ya da fildişi gibi doğada bulunan malzemelerdir.

Günümüze kadar bulunmuş en eski takılar, insanların henüz avcı-toplayıcı olarak yaşadıkları Paleolitik Çağ'a aittir. Örneğin; MÖ. 45.000 – 70.000 yıl öncesine kadar tarihlendiği düşünülen ve homo cinsinden insanlar olarak bahsedilen Denisova İnsanı tarafından yapılan, koritolit bilezik, deve kuşu yumurtası kabuğundan yapılmış çok sayıda boncuk, büyük bir kuşun kemiğinden iğne gibi buluntular, avcı-toplayıcı toplumlar için düşünülenin aksine aslında ileri düzey insan davranışı olarak değerlendirilmektedir. Çünkü bu ve benzeri şeylerin yapılabilmesi için düşünebilen bir zihin gerekmektedir (Collins, 2018). Modern insanın gelişimine ait somut kültür kalıntıları, bu dönem içinde yer almaktadır. Örneğin, Güney Sibirya'nın Altay Krayı bölgesindeki Denisova Mağarası. Arkeologlar, daha önce bilinmeyen, bulunduğu mağaranın adını verdikleri, Denisovalılar olarak adlandırdıkları bir hominin'in anatomik kanıtlarını ortaya çıkardılar. (Fotoğraf 1- 2)

Fotoğraf 1: Solda, mağaranın 11. Tabaka tabakasında bulunan iki büyük Denisovalı azı dişinden biri. Sağda, aynı arkeolojik kazı tabakasından bulunan koritolit bileziği parçası ve devekuşu yumurtası kabuğundan delinerek yapılmış boncuklarından biri (Collins, 2018).

Fotoğraf 2: Denisova Mağarası'nın 11. tabakasında bulunan ve Denisovalılar tarafından yapıldığı düşünülen, koritolit bileziğin tahmini olarak çizimi. Eğer bu doğruysa 45.000-70.000 yıl öncesine kadarki zamanda, ileri insan davranışlarını görmektedir (Collins, 2018).

Sonrasında, Üst Paleolitik dönem gelmektedir. Hayvan kemiklerinden ve boynuzlarından günlük ve/veya ritüel amaçlı nesnelerin üretilmeye başlanması, süslenmenin artık günlük hayatta olması, düşünsel ve sanatsal figürlerin ve mağara resimlerinin yapımı bu dönemde gerçekleşmiştir (Baykara ve Güleç, 2014, 45).

Hüseyin Muslu (2018), *Kuyum Perakendeciliği* adlı eserinde tarih öncesi çağlarda aksesuar ve takının iletişim ile ilgili rolünü aşağıdaki şekilde ifade etmiştir:

Üst Paleolitik dönem ve Geç Taş Devrini takıların en önemli özelliği, o dönemde paylaşılan iletişim sisteminin önemli parçaları olmasıdır. Bu dönemde, insan yapımı bazı objelerin, sembolik iletişim için kullanılması, sembolik unsurların yaygın olarak kullanıldığını göstermektedir (Muslu, 2018, s.23).

Bazı paleoantropolojisler, erken dönem insanının bilişsel yeteneklerinde ve modern insan davranışının ortaya çıkmasında önemli bir değişimin göstergesi olarak, Üst Paleolitik dönemde ortaya çıkmış olan, kişisel süslenme, sanat ve süslenmiş kemikten aletlerin önemli olduğunu dile getirmektedirler (Kuhn vd., 2001, 7645).

Üst Paleolitik döneme ait taş alet kültürüne “Aurignac” kültürü denmektedir. Bu dönemde, vahşi hayvan kemikleri ve fildişinden oyularak yapılan ve törensel amaçlarla ilgili olduğu düşünülen nesneler, toplumsal yaşamın önemli ve gerekli unsurları haline

gelmiş ve büyü, din ve sosyal davranış kavramlarıyla birlikte süslenme ve takı takma ihtiyacının, birden ortaya çıkmış olduğu düşünülmektedir (Türe, 2011, 20).

Yukarıda belirtildiği gibi süslenme, sanat vb. için verilen örnekler, Mead'ın tanımına göre düşünüldüğünde ki Mead (2021) şu şekilde ifade eder: “benliğin ayırt edici özelliğinin, zihin sahibi organizmanın kendisine karşı ne olabilme kapasitesinde yattığı düşüncesi”, olarak ifade etmektedir. Bu da bize gösteriyor ki; yaşamsal gerekliliklerinin (beslenme, barınma, üreme) dışına çıktığı an itibarı ile zekâsını kullanarak düşünebilen bir zihinle hayvanlardan ayrılan insan, avcı-toplayıcı dönemlerden itibaren benlik oluşmaya, kendilerinde ve çevrelerinde anlam arayışına çözüm bulmaya ve süslenme kaygısında eklenmesiyle insanlar benliklerini çevrelerine yansıtmaya çalışmış olduğu düşünülebilir.

Genel olarak değerlendirildiğinde de, insanın çevrelerinde buldukları bir takım şeylere biçim verme isteği ile düşünerek yarattıkları semboller ya da aksesuar/takılar, ne olduğu bilinmeyen bir nesnenin, görsel ve zihinsel bir süreçte gelişen ve sistematik olarak nasıl kimlik kazandığına dair temel anlayışı ortaya koyabilmektedir. Çevremizde var olan nesnelere anlam yükleyip, onları görünür kılma anlayışı ile de nesneler birer imaj kazanmış olmaktadır (Kasioğlu, 2021, s.114).

Mead'ın (2021) kavramlarında “genelleştirilmiş öteki” ile düşündüğünde, bireyin kendisine dair –imaj-ını sergilerken, aksesuar ve takılardan destek alabilmektedir. Daha önce de verilen örnekte vurguladığı gibi birey, yaşadığı sosyal ortamlarda daha önce tecrübe ettiği ve içselleştirdiği, okuyarak ve izleyerek öğrendiği şekliyle; bir fular, bir şapka, bir gözlük, bir pipo ya da parmaklarında yüzükler gibi kullandığı nesnelerle, kendisine (benliğine) dair çevresine yansıttığı kimlik ya da imajı, entelektüel bir sanatçı olduğu şeklindedir.

İnsanlar iletişim halindeyken sadece sözlü iletişim kurmazlar. Sözsüz olarak da diğer bireylere birtakım bilgiler verebilmektedirler. Bireyin/aktörün kullandığı takı ve aksesuarlar sözsüz iletişim dilinin önemli parçalarındandır. Örneğin; bir kurum ya da gruba üye bir bireyin taktığı broş ile aynı gruba ait diğer bireyler tarafından tanınması, kişiler arasında belli nesnelere yüklenen sembolik anlamlarla iletişim kurulabildiğini gösterebilmektedir.

Kültürel bağlamda aksesuarlara/takılara bakıldığında da; gerek çeşitlilik, tasarım ya da üretim şekillerinde, gerek kullanım biçimlerinde, bu nesneleri üreten toplumun verdiği mesajları ve kullanan bireylerin kimlikleri gözlemlenebilmektedir. Yine aynı nedenlerle farklı toplulukların da birbirinden ayrılabilmesine yardımcı olmaktadır. Örneğin; Rus kültüründe daha çok tercih edilen materyal Rose olarak adlandırılan pembe altındır. Balkan kültüründe yaşayan insanların renkli dünyaları da, mine ile renklenmiş takılarında gözlemlenebilir. Japonların mümkün olduğunca sade olan yaşantıları da yine minimalist takılarında görülebilir.

Şaman kültüründen de örnek vermek gerekirse; günümüzde hâlâ yüklendiği anlamı koruyabilmiş bir sembol olan mavi gözlü boncuk (nazar boncuğu); nazara karşı korunmak istenen şeye (ev, insan, hayvan veya eşya olabilir) nazar boncuğu takılmasıdır ve toplumun tüm bireyleri için aynı anlamı içermektedir. Taşınması kolay olduğu içinde daha çok takı olarak takılan nazar boncuğu inanışa göre, kötü gözün yaydığı kötü fikirleri emmekte ve daha sonra çatlamaktadır (Yıldırım, 2012, s.133). Hatta pek çok farklı toplumda da aynı anlam söz konusu olabilmektedir. Aslında burada ilk insanların var olduğu zaman içinde mavi göz pek rastlanan bir şey olmayabilir ve mavi gözlü birinin “bakışı” kendi benliğine (var oluşun) saldırı gibi algılayarak, mavi gözlü olmayan birey, karşı bakış yaratmak için dikkati boncuğa çekerek ve onu bir kalkan gibi kullanarak kötü algıladığı bakıştan kurtulduğunu düşünmüş olabilir.

2.4. Kültür

Kültür kavramına dair aşağıda yapılacak tanımlamalar, araştırma konusu dâhilinde açıklanmaktadır. Zira kültür oldukça karmaşık ve tartışmalı bir kavramdır. Çalışma için kültür ile ilgili üzerinde daha çok durulacak konular; kültürün önemi, özellikleri ve bileşenleri, sembolik etkileşimci teori için kültür kavramlarına değinilecektir. Şaman kültürü ve Neo-Şaman kültürünene ise takip eden bölümde değinilecektir.

Bir sembol üretme etkinliği olan kültür, “kendi varlığı üzerine düşünebilme” yetisini kullanabilen insanın, doğayı olduğu gibi kabul etmek yerine, sadece insana özgü olan, kendi varlığını anlamlandırmak için onu dönüştürme arzusu ile oluşmuştur. İnsanlık belleğinden kuşaklar ötesine iletilen kültür, dönüştürme etkinliklerinde biriken bilgi ve ürünlerdir (Ergur, 2012, s.3) ve insan türü, çevresinde meydana gelen olaylara karşı

yarattığı bir araç olan kültür ile uyarlanma yolunu seçerek hayatta kalmış ve türünün devamını sağlamıştır (Aydın, 2011, s.25).

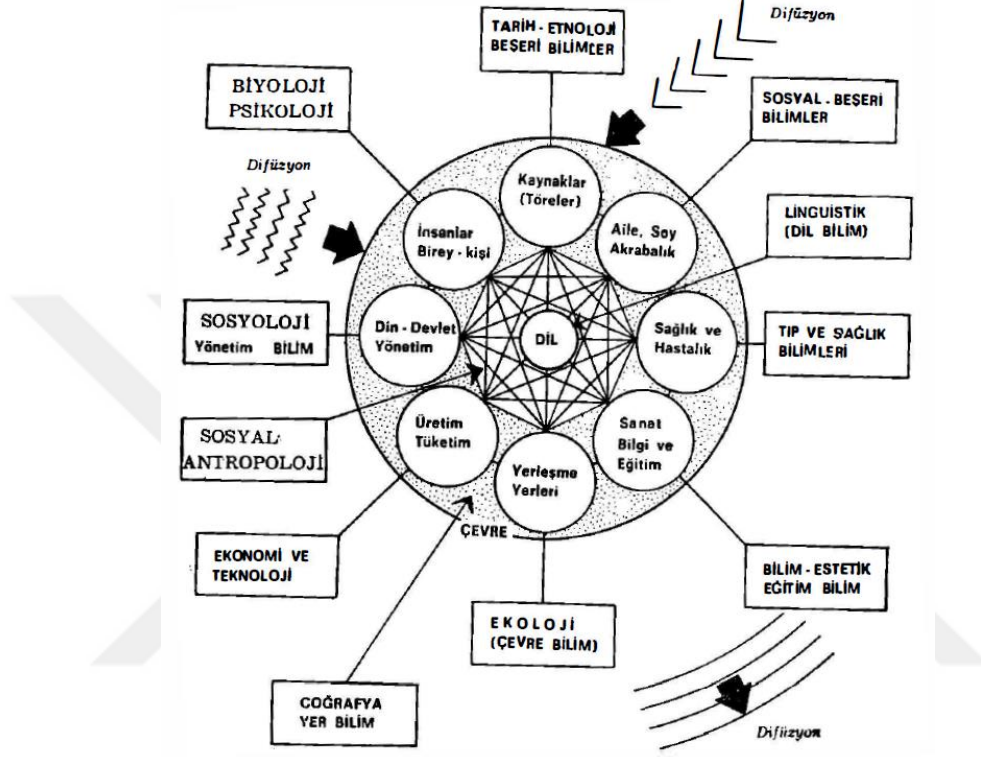
İnsanı diğer biyolojik varlıklardan ayıran temel özelliği olan kültürün, onun doğayı dönüştürme çabası olduğunu belirtmiştik. Bu çabanın olması nedeniyle, uzun süre insanın ayırıcı özelliği olarak zekâya sahip olması düşünülmüşse de, akıl etme, yordam keşfetme ya da sorun çözme gibi faaliyetlerin, farklı biçimlerde başka türlerin de kullandığı, bilimsel araştırmalarla kanıtlanmış; zekânın insanın ayırıcı özelliğini ifade etmek için yeterli olmadığı anlaşılmıştır. İnsanın ayırıcı özelliğinin, zekâsını kullanarak sembol üretebilme yeteneği olduğu saptanmıştır. İnsanlıktan bahsetmeyi mümkün kılan ve kuşaktan kuşağa aktarılan kültürü oluşturan unsurlar, bilgi ve ürünlerdir. Bu bilgi ve ürünler, resim, müzik, takı, yazı, dil gibi araçlarla soyutlanarak aktarılır (Ergur, 2012, s.5). Günümüzde ilk çağların nasıl bir kültüre sahip olduklarını, mağaralara yaptıkları resimlerle ya da mezarlarında bulunan takı ve eşyaları sayesinde tahmin edilebilmektedir.

İnsanın sembol üretme nedenlerinin başında, kendi varlığının farkında olması gelmektedir. İnsan kendisine dışardan başka bir göz gibi bakabilen, diğer bir değişle Mead'in (2021) kavramlarından “genelleştirilmiş öteki”nin gözünden bakabilen ve varlığını da bu şekilde algılayabilen bir canlıdır ve var oluşunu kendine özgü bir anlam katarak deneyimler.

Kendi varlığının farkına varan insan, bunun getirisi olarak ölümlülüğünün de farkına varmaktadır. Biyolojik anlamda ölümsüzlüğün olanaksız olduğunu anlayabilmiş olan insan, buna çare olarak, kendi varlığında bulduğu anlamı, soyutlamaya ya da maddi üretime dönüştürmüştür. Kültür olgusunun en temel varlık nedenlerinden biri, ölümsüzlük arayışındaki insanın, semboller üreterek eserler vermesidir. Bir başka ifade ile ölümlü insanın doğayı kontrol etme ve kendi varlığını ifade etme çabası, onu yaşadıklarına karşı anlamlar yükleme ve bu anlamları atfettiği semboller üretmesine neden olmuş ve bunun sonucu olarak da nesilden nesle aktarılabilen kültürü oluşturmuştur (Ergur, 2012, s.7).

Bir sembol üretimi olan kültür, tıpkı, yukarıda da bahsedilen sembol gibi evrenseldir. Aynı zamanda özeldir; toplumsaldır, öğrenilir, tarihi ve süreklidir; ideal ya da idealleştirilmiş kurallar sistemidir; ihtiyaçları karşılayıcı ve doyum sağlayıcıdır; değişir, bütünleştiricidir ve soyutlamadır; maddi ve manevi yönü vardır ve bu iki yön arasında bir

ikilik yoktur, toplumsal dünya ve doğa ile aradaki çevirmendir. İnsan yarattığı kültürle doğayı insanileştirir, onun üzerinde kurallar koyarak sınıflandırır ve dönüştürür. Kültür aynı zamanda bir idealler sistemidir, uyarlanma tarzıdır ve hem uyarlayıcı hem de uyum bozucudur (Güvenç, 1979). Bir sistem olarak kültür ise aşağıda verilen şekilde görülmektedir. (Şekil 1)

Şekil 1: Kültür Kavramı: ana öğeler ve kültür "haritası" (Güvenç, 1970, s.109).

Kültürün, birbirine işlevsel ve tarihsel bağlarla bağlayan iç içe geçmiş bileşenleri vardır. Bunlar; toplumun varlık ve evren konularındaki açıklama şekli olarak *inanç*lardır. İnançlar, toplumsal alışkanlıkları ve sorunları çözmeye dair yöntemleri biçimlendirerek *değer*leri oluştururlar. Bir diğer bileşen olan *normlar* ise, toplumda düzenin sağlanması, değerlerin yaptırım gücü kazanması ile oluşurlar. Kültürü oluşturan bir başka bileşen ise *teknoloji*dir. Teknoloji, doğayı dönüştürme faaliyetleri, insanın bu amaçla ürettiği bilgi ve gereçlerdir ve nihayet *semboller* ise, tüm bu faaliyet ve ifadelerle kendilerinin soyut temsilidir. Ortak bir *dilin* paylaşımı da kültürün olmazsa olmaz bileşenidir (Ergur, 2012, s.10).

İnsanların kendi eylemlerine bir anlam atfetmesi, doğayı dönüştürmesine neden olduğundan bahsetmiştik. Bu bakımdan doğa, bir sembol üretim kaynağıdır ve üretimlerin soyut temsillerini de içermektedir. Diğer bir ifade ile semboller bu soyut temsillerdir ve temsil ettiği ya da çağrıştırdığı nesne, eylem, durum, etkileşim, kişi vb.'i ima ederek temsil etme yeteneğine sahiptirler. Örneğin, giyilen giysiler, takılan aksesuar ya da takılar, sadece örtünmek ya da süslenmek amaçlı değil, aynı zamanda, bireyin yaşadığı toplumsal ortamda kişiliğini nasıl sunduğunu gösteren sembol sistemleridir (Ergur, 2012, s.13).

Sosyoloji ve antropolojinin en önemli kavramı olan kültür, genel olarak sosyal bilimlerin en tartışmalı, karmaşık ve belirsiz kavramlarından biridir.

Kültür kavramına sosyolojik ve antropolojik olarak baktığımızda “bir dönem ya da toplumsal grubun yaşam biçimi” olarak ele alındığı görülmektedir. Diğer bir ifadeyle, bir toplumsal grubun “bütün bir yaşam tarzı” da denebilir ve bu tanıma göre de kültür, grubun üyelerinin inandıkları değerlerden yarattıkları maddi şeylere kadar bir bütün olarak oluşmaktadır. Bazı psikolojik görüşlere göre her toplum ya da topluluk, kendi karakteristik kişiliğini üretir. Kültürü yaratanlarda, ortak kişiliklerinin yansımasıdır ve kültürün başlıca yaratıcı gücü, duygusal ve estetik bir güç olan bütünleşmedir. (Gökarp, 2012, s.33).

Antropolojik açıdan kültür ile ilgili pek çok yaklaşım bulunmaktadır. Fakat bu çalışmada, çalışmaya uygun olan Simgeci/Yorumcu Antropolojik Yaklaşımdan kısaca bahsedilecektir.

Simgeci/Yorumcu yaklaşımın önde gelen ismi, Clifford Geertz (1926-2006), kültürü, bireylerince ortak olarak paylaşılan sembol ve anlamlardan oluşan “insanın deneyimlerine anlam yüklediği bir simgeler sistemi” olarak görmektedir ve simgesel bir sistem olduğu için, kültürel süreçler okunmalı, tercüme edilmeli ve yorumlanmalıdır (Özbudun, 2007, s.315). Ayrıca paylaşılan anlam sistemleri olarak düşünülen kültür, sadece sanatı değil, tüm sembolik olguları içermektedir, kolektiftir ve paylaşılr (Gökarp, 2012, s.41).

Kültürden bahsedileceği zaman gelenek, görenek, örf ve adetlerden de söz edilmesi gerekmektedir. *Gelenekler*, geçmişi çağrıştıırıyor olsa da bugün ve gelecekteki hayatımıza

da yöneliktir. Onun incelediği maddi kültür ürünleri ve sanatlar, aslında şu anda günümüzdeki dünyaya da aittirler (Özsan, 2021, s.85).

Antropoloji Sözlüğü'nde Sibel Özbudun'un tanımına göre *adetler*; uzun zamanlar boyunca tekrar edilerek kurumsallaşmış toplumsal alışkanlıklardır. Adetler de tıpkı gelenekler gibi süreğenlik duygusu oluşturmakta ve geçmişi günümüze taşımaktadır. Fakat Özbudun'a göre adetler, daha az değer yüklüdürler, zorunlu değildirler ve görelî olarak da daha az önemli toplumsal pratiklerdir. Yüzeysel davranış tarzlarını içerirler ve sadece tavsiye edilirler. Ayrıca gelenekler gibi etkin bir aktarım ve benimseme süreci geçirmezler. Selamlaşma şekilleri adetlere örnek olarak verilebilir. *Örfler* ise, bilinçdışı alışkanlıklar haline gelmiş toplumsal normlar olarak kabul edilebilirler. Bir toplumdaki, terbiye ve ahlak standartlarını belirleyen temel kuralları oluşturmaktadırlar. Örfler ayrıca değişmeyi ifade ederler çünkü bir yandan ayrı kesimlerce benimsenebilirlerken, bir yandan da sıklıkla ihlal edilmektedirler (Özbudun, 2003, s.12-13).

Kültürü oluşturan araçlardan biri olan *din* ve *kutsal* olgusuna da değinmek gerekmektedir. Hayat, hem doğa kaynaklı hem de insan kaynaklı pek çok yıkıcı etkiyi de içinde barındırmaktadır. Bu yıkıcı etkiler karşısında kendini güçsüz ve savunmasız hisseden insan, güvenliğini ve esenliğini sağlamak için doğaüstü güçler aramasına neden olmuştur. Kendi aklının idrak edemediği olaylara karşı doğaüstü güçler, doğayı ve toplumsal hayatı düzenlemeye kadir olduğuna inanılmasıyla din ve kutsal ortaya çıkmıştır. Bunlar, yıkım ve ölümler karşısındaki en önemli direniş araçlarıdır. Dinin temelinde *inançlar* yer almaktadır. Kurallara bağlanmış ve düzenlenmiş inançlarla ve doğaüstü güçlerle bağ kurma yolları olan *ayinler* ve *ibadetler* dinin iki önemli unsurudurlar. *Kutsallık* kavramı ise dini aşmaktadır. Dünya ve evrenin yaradılışına dair mitolojiler, kozmolojiler ve kıyamet senaryoları olan eskatolojiler, kutsalın bünyesinde yer almaktadırlar. Din; konuşma ve kavramsallaştırma özellikleri gibi insana özgü bir özelliktir (Aydın, 2011, s.203-204).

Antropoloji Sözlüğü adlı eserde *inanç* ve *tabu* ile ilgili tanımlamalar şöyledir. Doğaüstü ile doğal olan arasındaki ayrım, ölümsüzlük ve ölümlülük arasındaki ayrım da sembolleşmektedir. Doğaüstü tarihsiz, zamansız, mutlak kudretin ve sonsöz mutluluğun alanıdır; doğal olan ise zamandır ve zaman tarihi yaratır ve canlılar bu tarihin içinde inişli çıkışlı ve sorunlu bir kaderi yaşarlar. İnanç, dinin bir boyutudur. Diğer bir boyutu ise

ritüellerdir. *Ritieller*, inancı ifade etmek, pekiştirmek ve bu inanç çevresinde dayanışma ve kimlik yaratmak amacıyla düzenlenmektedirler. Kutsal ve kutsallığı sembolleştiren *ayinler* ve çeşitli *ibadet* biçimlerini içermektedirler ve kurumsallaşmış davranış örüntüleridirler. *Tabular*, inanç sistemlerinin yasakladığı eylemlerdir diyebiliriz. Diğer bir ifade ile tabular, yasaşılmasını, yenilmesini, dokunulmasını hatta kimi zaman söylenmesini yasakladığı canlı-cansız her şey olabilir. Örneğin, kirlilik tabusu nedeniyle İslam ve Yahudi dinine göre domuz eti yemek bir tabudur. Tabular iki türdür. Sürekli tabular ki bunlar, belli ritüeller dışında yasaklı olmaya devam edenlerdir; geçici tabular ise, şef veya din adamlarınca bir kişinin belli bir süre cezalandırılmasını içermektedir (Emiroğlu, 2003, s.771-772).

Kültler, kutsal kabul edilmiş varlıklar çevresinde oluşmuş inanç ve tapınma biçimleridir. Arınma, bereket, doğurganlık gibi konuların odak noktasıdır ve kült varlıklara bu nedenle tapınılır, saygı duyulur, bazen kurbanlar bile verilir ve ayinler düzenlenir (Emiroğlu ve Özbudun, 2003, s.519). Örneğin, Türk kültüründe şamanlıktan gelen ağaç, kutsal bir kùlttür. Bu nedenle doğurganlık sağlayacağı inancı ile ağaçlara çaput bağlanmaktadır.

Dinsel semboller, soyut dinsel öğelerin somut olarak algılanmasına hizmet eden tutum, davranış ve nesnelerdir. Örneğin, bir nesne olan ve boyuna kolye gibi takılan haç, Hristiyanlığın dini sembolüdür.

Dinsel nitelikli efsanelere, *Mitos* denmektedir ve her mitos kutsal bir öyküye gönderme yapar. Kutsal ve doğaüstü olanı, somut ve dünyevi olana bağlar. Mitoslar, toplumun birliğini, dayanışmasını ve kimliğini oluşturan tarihsel öykülerdir. Göçleri, geçmişteki varoluş biçimlerini, yaşanan afetleri kuşaktan kuşağa aktarır ve bu sayede toplumdaki birlik ve kimlik yeniden kurulur. Ayrıca geçmişte yaşadığı düşünülen kutsal kişilerin öyküleri olarak da doğru hayatı anlatan birer ahlak öğretisidirler. Mitoslar sembollerle doludurlar ve her sembol, bireylerin yaşadıkları hayattaki rollerini ve nasıl doğru davranacaklarını hatırlatan işaretler gibidirler (Emiroğlu ve Özbudun, 2003, s.602).

Mitoloji ise, mitosların oluşturduğu tutarlı bütünlük ve öykülerin birbirini tamamlayıcı bir şekilde örgütlenmesidir. Mitolojiler aynı zamanda birer dünya görüşüdürler. Toplumun kimliğinin en önemli parçasını oluşturan, toplumların yaradılış

kurgusunu yansıtır ve bu süreç içinde o toplumun biricikliğini, seçilmişliğini vurgularlar (Aydın, 2011, s.215). Örneğin, Yunan Mitolojisi, Sümer Mitolojisi, Kelt Mitolojisi ya da Hint Mitolojisi, en bilinen mitolojilerdir.

Sosyolojik açıdan kültüre bakıldığında toplumsal hayatı, sahnelenen bir dramaya benzeterek bireyleri, sahne önünde ve arkasında rol yapan aktörler olarak değerlendiren Goffman'dan (2020) daha önce de bahsetmiştik. Clifford Geertz'in yaklaşımı, Goffman'ın sahne metaforuna yakın, yorumlayıcı antropolojik yaklaşımdır denebilir. *Kültürlerin Yorumlanması* adlı eserinin *Derin Oyun: Bali Horoz Dövüşü Üzerine Notlar* adlı bölümünde Geertz, bu dövüşü, sahnelenen bir oyun gibi ele alır ve çözümlemesini yapar. Dövüş için dönen bahislerin, para kazanmaktan çok statü kazanmak amaçlı olduğunu ortaya koyar. Geertz'in, horoz dövüşü üzerinden yaptığı okumada bu dövüşlerin statü rekabeti, erkek egemenliği, coşku, vahşet ve öfkenin kamusal bir sergilemesi olduğunu belirtmektedir (Geertz, 2010, s.473).

Mikro düzeyde, gündelik hayatta anlamların etkileşim yoluyla nasıl şekillendirildiğini anlamaya ve açıklamaya çalışan sembolik etkileşimci teori için kültür önemli bir kavramdır.

Aktörlere ve onların öznel betimlemelerine önem veren sembolik etkileşimci teori, toplumun mikro boyutlarına, gündelik yaşantıya ve sembolik etkileşimle gündelik yaşantılarında nasıl etkileştiklerine, düzen ve anlamı nasıl yarattıklarına, insanları güdüleyen temel faktörlerin neler olduklarına odaklanmaktadır. Sembol ve anlam kavramlarının merkezinde, etkileşime (eylem, aktör olarak insan) ve onlarla ilişkili sembollere (onların anlamlarına) odaklanmaktadır. Canlılar içinde sembol kullananın sadece insan olduğunu daha önce de vurgulamıştık. Bu anlamda kültür üretebilen, karmaşık tarihe sahip tek varlık da insandır. Sembolleri kullanan insanlar, her şeye bir anlam yüklerler ve ona göre hareket ederler. Buda kültürün oluşumu için hayati önemlidir. İnsan aktif, yorumlayıcı ve eylemci bir özne olarak kültürel katmanları oluşturur ve eylemlerini semboller ve anlamlar yoluyla kalıcı hale getirir. Kültür, sembollere, sembolik ilişkilere, sembollere verilen anlamlara hayat veren ana malzemedir ve bu nedenle de sembolik etkileşimci teorisinin ana uğrak noktası kültürdür (Alver, b.t.).

2.5. Şamanizm ve Şaman Kültürü

Şamanizm, tarih öncesi çağlardan günümüze kadar gelebilmiş bir inanç sistemi olarak belirtilmektedir. Olaylara bir anlam katmak ve bu olaylar üzerinde egemen olabilmek amacıyla insan zihni tarafından, dünyanın çeşitli bölgelerinde – kökeni olan Orta ve Kuzey Asya’dan Kuzey ve Güney Amerika’ya, Avusturalya yerlilerinden Endonezya’ya, Japonya’ya, kısaca dünyanın dört bir yanında - bağımsız biçimde tasarlanan büyük sistemlerden biridir (Perrin, 2011, s.9).

Güncel etnolojik bir eğilime göre Şamanizm, toplumun ve kurumların tümünü ilgilendiren toplumsal, dinsel, siyasal, ekonomik, sembolik ve estetik bir olgudur ve bu açıdan bakıldığında da şaman, elde var olan kaynaklardan yararlanan bir yönetici, hastalıkları tedavi edici bir doktor, bir psikolog ve bir sanatçıdır (Perrin, 2011, s.10). Tüm bu rolleri sembolik etkileşimci teoriye göre düşündüğümüzde şaman, kullandığı bir takım sembolik nesnelerle bu benliklere/kimliklere bürünebilmektedir. Zaten yaşadığı toplum içinde de paylaşılan bir olgu olduğu için şamandan beklenende budur. Tüm bunlarla birlikte Şamanizm, birey-tanrı- ruh arasındaki iletişimi de sağlayan dinsel bir olgu olarak da tanımlanır (Tunç, 2007, s.III). Mircea Eliade’ye göre ise Şamanizm tipik olarak Sibirya ve Orta Asya’ya özgü dinsel bir olgudur, kendine özgü bir yapılaşmanın belirtilerini gösterir ve belirli bir tarihe sahip olduğunu da belli eder. Yine Eliade’ye göre şamanda; bir sihirbaz ve otacıdır fakat bunlardan başka, “ruhgüder (psychopompe)dir... ayrıca rahip, mistik ve ozan da olabilir.” (Eliade, 1999, s.22).

İnsan ve dünyanın özel bir tasarımı olan Şamanizm, insanlar ile tanrılar arasında özel bir bağ olduğunu var sayar ve bir dizi eylemin altında yatan fikirler bütünüdür. Daha çok ruhlar ve tanrılarla iletişimin ön planda olduğu sihirli ve mistik öğeler ve semboller taşır (Tunç, 2007,s.III).

Şaman ya da Kam ise; insanların başlarına gelen talihsizliklerin nedenlerini açıklama, her türlü dengesizliği ve meydana gelecek olan sıkıntıları önleme ya da acıları yatıştırmakla yükümlü kimselerdir (Perrin, 2011, s.11) ve aynı zamanda, insanlar - tanrılar ve ruhlar arasında aracılık yapma kudretine sahiptirler (İnan, 1986, s.75).

Şaman sözcüğünün kökenine baktığımızda, Çin’e kadar tüm doğu Sibirya’ya dağılmış Moğol dil grubuna dahil Tunguz diline ait “Çaman”dan geldiği düşünülmektedir

ve a'dan (bilmek) türeyen aman, "bilen insan" anlamında kullanılmıştır. Kökenine dair bir başka yaklaşım ise, "sıçramak, coşmak, dans etmek" anlamına gelen bir fiil kökünden türediği varsayılmaktadır. Günümüzde ise şaman sözcüğü giderek, halk dilinin geçmişte "büyücü", "sağaltıcı", "sihirbaz" ya da "kâhin" diye adlandırdığı, "büyüsel yeteneklere" başvurduğu kabul edilen herkes için kullandığı kavramların yerini almaya yönelmiştir (Perrin, 2011, s.17). Abdülkadir İnan ise "Tarihte ve Bugün şamanizm" adlı eserinde: "şaman dinini ayin ve törenlerini yapan, ruhlarla fani insanlar arasında aracılık eden adama umumiyetle Türk kavimlerinde "kam" denir. Mahmut Kaşgari "kam" kelimesini "kâhin" kelimesiyle tercüme ediyor (Divan Lgat-it Türk III, 157)" şeklinde ifade etmektedir (İnan, 1986, s.72).

şamanizm uygulanışı bakımından, ne belirli bir usul ve sırlara bağlı dinsel bir tören ne de kişisel bir arayıştır. Pratik bir amacı vardır ve şaman toplumsal bir talebe karşılık verir. şamanın varlığı, sıkıntıları ortaya çıkaran öteki dünya ile iyi ilişkileri sürdürerek, bu sıkıntıları önlemek ya da aracılık yaparak sorunları çözmek üzerine kuruludur. Bu nedenle şaman, vazgeçilmez bir işleve sahiptir ve eylemlerinden topluluktaki her birey yararlanmaktadır. şaman, insanların huzuruna ve dünyanın dengesine göz kulak olmalı ve sıkıntıların üstesinden gelmek için harekete geçmelidir. şamanizm, kişisel niteliklerin temelde bulunduğu sözlü ve teatral bir sanattır ve her şamanın kendine özgü bir üslubu vardır. Her yeni duruma karşı hayal gücünü sergiler ve yaratır. şamancıl pratikler genelde geceleri yapılmakla birlikte özel bir günleri de yoktur. Ayinlerin geceleri yapılmasının nedeni ise, öteki dünyanın kendini geceleri daha kolay sergilediği inancıdır (Perrin, 2011, 71).

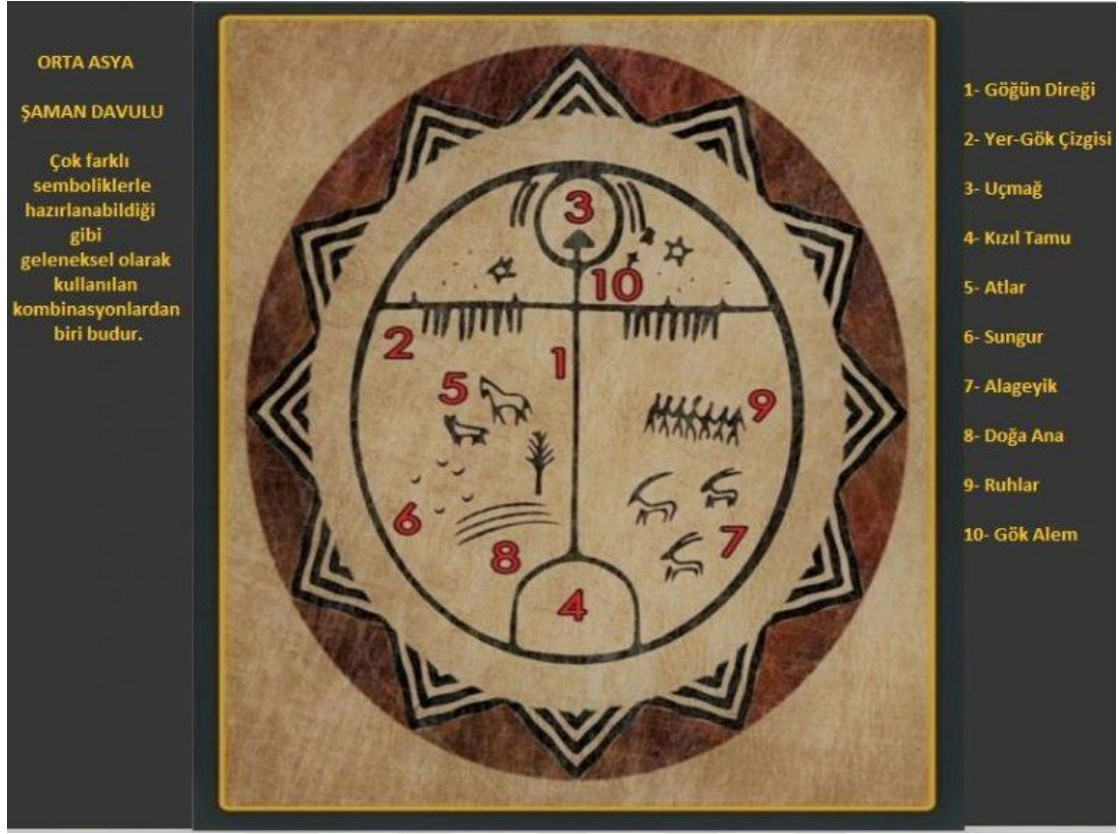
"Rotasız Seyyah" takma adıyla internette bulunan Youtube kanalında 2020 yılında, Güney Amerika, Sibiryâ ve Moğolistan şamanlarıyla yaptığı görüşmeleri yayınladığı Mehmet Genç'in anlatımına göre dört çeşit şaman bulunmaktadır. Bunlar; Ak şaman, Kara şaman, Krlik ve Kızıl şamandır. Bu şamanların en güçlüleri ise Kızıl şamanlardır (Genç, 2020). (Fotoğraf 3)

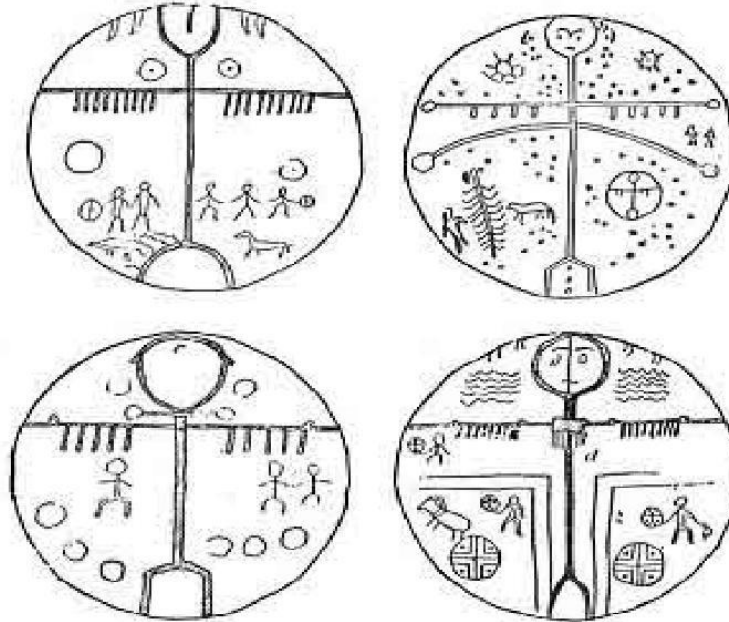
Fotoğraf 3: Sibiry Kızıl Şamanı (Genç, 2020b).

Ayinler sırasında şamanın en önemli iki unsuru, giydiği cübbesi (manyak) ve davuludur. Bunların dışında kullandığı diğer aksesuarlar ise; takılar, başlık, davulu çalmak için tokmak, maske, ayna ve bazen de kuklalar bulunmaktadır. Tüm bu kostüm ve aksesuarların her birinin sembolik öğeler içerdiği de bilinmektedir. Bu sembolik okumaları ilerleyen bölümlerde daha detaylı inceleyeceğiz fakat önce şaman kültürünün kozmolojisinden de bir takım bilgileri burada vermek yerinde olacaktır çünkü üretilmiş sembolik ürünlerin işlev ve anlamları, kozmolojisinin öğeleriyle bir arada görülmektedir.

Şaman kültürünün kozmolojisi; gök ve gökte bulunan yüce varlıklar, yer ve yerde yaşayan cansız nesneler, insanlar, bitkiler, hayvanlar ve yeraltı ve yeraltının yüce varlıkları olmak üzere üç kısma ayrılmaktadır. Gökte bulunan yüce varlıklar iyicil, yeraltında bulunan yüce varlıklar ise kötücül varlıklardır. (Fotoğraf 4-5)

Fotoğraf 4: Orta Asya Şaman Davulu. (Sırrı Us, 2022)

Fotoğraf 5: Şaman Davulu Üzerinde Başka Sembolik Figürler. (İgdirhan, 2007)

Yeryüzü bir dikdörtgendir ve gökyüzü onun üzerine oturan bir daire şeklinde düşünülür. Dairenin merkezinde ise “Aksis Mundi” (yerin ekseni, yerin direği ya da yerin göbeği) bulunmaktadır. Bu eksen, yer, gök ve yeraltının geçiş kapısıdır. Bir dağ ya da bir ağaç olabilmektedir (Tunç, 2007, s.27).

Aksis Mundi, çeşitli geleneklerde “göğün kalbi”, “göğün merkezi”, “göğün direği” gibi terimlerle de ifade edilmektedir. En çok Türk mitolojisinde ve Asya Şamanizm’inde görülmektedir. Türk geleneklerinde (Uygur, Yakut ve Altay) Göğün Göbeği, Yerin Göbeği ve bunların arasında yer alan “Dünya Dağı” ve “Yaşam Ağacı” hakkında söylenenler özetle; insanların yaşadığı “yer”, ölülerin bulunduğu “yeraltı” (ötealem) ve “gök”ten (spritüel gök) oluşan üç ortam, merkezlerinden geçen bir eksenle birbirlerine bağlıdır. Hiç kimse yeraltına inmeden göğe çıkamaz. Eksenlerin geçtiği ortamların ortasındaki “delik/açıklık” lar bir tür geçittir. Şamanlar/Kamlar trans ya da esrime sırasında bir âlemden diğerine bu geçitle geçerler. Ölüler de bu geçitle öte âleme göçerler. “Yerin göbeği” yerin kapısıdır. Öteâleme giden şamanlar, yerin deliğinden geçerek giderler ve yine bu delik (kapı) ile dönerler (Salt, 2019, s.126-127).

“Göğün Göbeği” bir yıldızdır (Demir Kazık, Altın Kazık, Kutup Yıldızı, Sirius Yıldızı) ve dünya göğe bu yıldızla bağlıdır. Bu yıldız; “Gök Tanrı”nın ışıklı ülkeleri olan “Yüksek Gök” ile “yer”i birleştiren kapıdır. “Gök” ile “yeri”, “ruhsal âlem” ile “maddi âlemi”, “Gök Tanrı” ile “insanı” ayıran bir sınırdır. “Göğün Direği” bütün gezegenlerin bağlıdır. Göğün kapısıdır çünkü “Gök Tanrı” bu kapıdan insanları bağışlar ve onların dileklerini yerine getirir. Şamanın gölgeler diyarına ve göğe uçuşu, Dünya Dağı’na çıkışla başlar (Altay Türkleri). Gök ile yerin bağlantısını mümkün kılan eksen Dünya Dağı’dır ve yerin göbeğinde yer alır, bu dağdan yedi/dokuz dallı bir ağaç çıkar ve gök ile yer arasında ki irtibatı sağlayan direk bu ağaçtır (Yakut Türkleri). Bazı Asya şaman davulundaki resimlerde, bu yıldız karşılıklı çizilmiştir. Üç çift yayın ortasında tasvir edilir ki yay, özellikle de iki yay, “Sirius” çift yıldızının en bilinen sembollerindendir. “Yeraltı” ya da “Gölgeler Diyarı”, Asya Şamanizm’inde, Kuzey ve Güney Amerika Kızılderilileri’nde ve bazı Afrika kabilelerinde kullanılan sembolik bir ifadedir. Yakut Türkleri, Çukçiler ve Yukagiler, insanların üç “can”ları olduğuna inanırlar. Öldüklerinde biri mezarda kalır, biri göğe çıkar ve üçüncü can da “gölgeler diyarı”na iner. Bu diyarda ölü, “yer”de yaşadığı hayata devam eder ve bir süre sonra “yer”de tekrar doğabilir. Bazı geleneklerde

günahkârlar ölüm sonrasında kötü ruhlarla karşılaşabilmektedir. Şamanların görevlerinden biri de ölen kimseye bu kötü ruhlardan kurtulmasına yardım etmektir (Salt, 2019, 134).

Şaman kültürü, oldukça geniş kapsamlı ve fazlaca sembolik içeriğe sahip bir kültürdür. İlerleyen bölümlerde bu kültürel sembolleri, benlik, kimlik ve benliğin sunumu gibi kavramların yer aldığı sembolik etkileşimci teori çerçevesinde irdelleyeceğiz.

3. ŞAMAN KÜLTÜRÜNÜ OLUŞTURAN UNSURLARIN AKSESUAR VE TAKILARA YANSIMALARI VE BUNLARIN SEMBOLİK İŞLEVLERİ

Bireysel bir üretim olarak, topluma mal olan ve birbirlerinden beslenerek oluşan kültürün ürünleri, mitlerle, efsanelerle, öykülerle ya da inançlarla veya davranışlarla maddi ya da manevi olsun, sembollerin oluşmasını sağlayan en önemli etkidir. Bu nedenle kültürel sembollerini anlayabilmek için, bu sembollerini oluşturan temel kültürel unsurların bireylere etkisine ve toplumsal yansımasına bakmak, sonra da o sembolün bu kültürel unsurların hangi işlevini karşıladığını anlamaya çalışmak yerinde olacaktır. Geçmişe ait kültürel kodların temsil ettikleri şeyler de semboliktir. Kafiye Özlem Alp'in belirttiği gibi, sembollerini oluşturan kodlar da simgesel ve işlevsel bir bütün olarak ele alınabilirler (Alp ve Mutlu, 2021, s.1008-1009).

Çalışma kapsamında ele alınacak şaman kültürü ve kostümlerinde kullanılan aksesuar ve takıların, sembolik işlev ve anlamları ve daha önce de sözü edilen şaman kültürü kozmolojisinin öğeleri bir arada görülebilmektedir.

Aşağıda görsellerle daha detaylı incelenecek olan bu sembolik nesnelerin gök / yer / yeraltını temsil eden unsurları nasıl içerdiği ve bireye ve topluma nasıl yansıdığı gösterilmeye çalışılacaktır. Daha önce de bahsedilen gök / yer / yeraltı kültürlerinin, kostüm, aksesuar ve takılarında yine bu kozmolojiye göre var oldukları ve tüm unsurlarını barındırdığı dikkat çekicidir. Geçmişte bu semboller ne şekilde, hangi anlamda ve nasıl işlevle var olmuşlar ve şimdi günümüzde, ne ölçüde değişip dönüşmüşler veya yok mu olmuşlar, karşılaştırarak ele alınacaktır.

3.1. Şaman Kostüm ve Aksesuarlarının Genel Özellikleri

Dünyada hâlâ devam eden ve tüm din adamlarının belirli günlerde giydiği özel kostümleri giymeleri, geçmişten gelen bir gelenektir diyebiliriz. Şamanizmin din adamı olan şamanların da yine özel günler de giydikleri, kendilerine has kostümleri (manyak, kumu, oyüt tangasa) vardır. (Fotoğraf 6) Kadın ve erkek şamanların kostümleri birbirlerinden çok farklı olmamakla birlikte, kadın şamanların manyakları daha zariftir (Anohin, 2006, s.38).

Fotoğraf 6: Bir Şaman Ayini (Afşaroğlu, 2022).

Devir ve topluluklara göre farklılık gösterebilen şaman kostümlerinde, bazı topluluklarda yalnızca başlık ya da kemer yeterli olabilirken, bazı topluluklarda ayine göre kostüm değişebilmektedir. Şaman bu özel kostüm (manyak) olmasa bile gündelik giysilerinden ayrılabilmesi için mutlaka kutsal sayılan bir aksesuar kullanmalıdır (Gürçan, 2018, s.95). Birer nesne olarak bu kostüm ve üstünde bulunan aksesuarlar şamana, bürünmek istediği ya da bürünmesi gereken benliğe dair semboller içermektedir diyebiliriz.

Eliade'ye (1999) göre şamanın kostümü, kendi başına kutsallığın görünürleşmesidir. Dinsel bir kozmografya oluşturur ve bazı kozmik sembolleri ve izlenecek meta-psişik yolları da açığa vurmaktadır.

Eliade *Şamanizm* adlı eserinde şu şekilde açıklar:

Giyisi kendi başına, çevredeki uzamdan nitel olarak farklı, özel bir dinsel mikrokozmosu temsil eder. Bir yandan, hemen hemen eksiksiz bir simgesel sistem

oluşturduğu gibi, öte yandan da, kutsanmışlığı nedeniyle, çok ve çeşitli manevi güçlerle –en başta da “ruhlarla”- donanmıştır. Sadece onu giymekle –ya da onun yerini tutan nesneleri ellemekle- şaman, kutsal olmayan normal uzamı aşırıp manevi dünyayla temasa geçmeye hazırlanmış olur. Bu hazırlık, genel olarak, bu dünyaya somut olarak girmekle hemen hemen birdir, zira kostümü giyme işi de aslında bir sürü hazırlıktan sonra ve şamancıl esrimenin hemen öncesinde yapılır. (Eliade,1999, s.177).

Eliade’nin bu açıklamasında da görüldüğü gibi şamanın kostümü ve üzerinde bulunan sembolik aksesuarlar, şamanın kutsallık adına, kutsalın rolünü üstlenerek, kutsal bir benlik oluşturmaya ve bu kutsallığı da yaşadığı topluma yansıtmasına yardımcı olan nesneler olabilmektedirler. Bu nesneler sayesinde de şaman, örneğin bir kartal tüyü ile bir kartalın rolünü üstlenerek, oluşturduğu kartal benliği ile gökyüzündeki kutsal varlıklar ve insanlar arasındaki elçilik görevini yerine getirdiği görülmektedir.

Şamanın kozmik-psişik kostümü ve davulu, kendi isteğine göre değil, hizmetinde bulunduğu, güç aldığı ruhun emir ve ilhamına göre yapılmaktadır (İnan, 1986, s.91). Ruhtan ona gelen telkinlerle, akraba ve dostları yardımıyla ve işinin ehli bir kadın tarafından dikilmektedir. Şamanın kostümü 30 ila 600 parça arasında değişen aksesuarlarla donatılmaktadır (Anohin, 2006, s.45).

Tam takım halindeki şaman ayin kostümünde başlık, göğüslük, çizme, maske, eldiven, kemer gibi tamamlayıcı unsurlar da bulunmaktadır ve eklenen diğer parçalarla birlikte kilolarca ağırlıkta olabilmektedir (Gürcan, 2018, s.97).

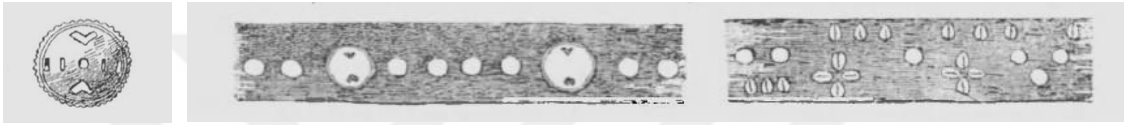
3.2. Gökyüzü Semboliği

Şaman kültüründe gök, ister hayalî olsun ister bir mekân olarak düşünölsün, yaratılışın temelidir. Büyük, ulu ve yüce varlıkların bulunduğu gök, sembolik olarak kutsal bir mekândır ve burada yani en üstte bulunan, yüce tanrı ve diğer varlıkların mekânıdır. Göğe ait unsurlar, her şeyden önce, zaman ve dönüşümün farkındalığıyla oluşan kültür verileridir. Dünyada pek çok kültürde de görebildiğimiz güneş ve ay, gece- gündüzü buna bağlı olarak da doğum-ölüm gibi süreklilik gösteren döngüyü yani yaşamı anlatan unsurlardır. Bu bakımdan gökyüzü, Gök-Tanrı inancında hem iyilik hem de korku ve saygı unsurları olarak var olmuş olsa gerekir (Alp ve Mutlu, 2021, s.1012).

3.2.1. Güneş-Ay / Ana-Ata Ruhlar

Orta Asyalı Altaylılara göre güneş ana, ay ise atadır. Anaerkil toplumlarda yaygın inanış, ayın erkek olduğuna dairdir ve bu da bütün kadınların aydan hamile kaldığı inancını getirmiştir (Türe, 2004, s.52-53).

Yer unsuru olan ateş de, güneşin yerdeki temsili, ay da suyun temsili olarak ifade edilmektedir. Yakutların masallarına göre de büyük kahramanlar güneş ve ayın koruması altındadırlar. Ay ve güneş tutulmaları şamanlara göre kötü ruhlarla mücadele sonucu oluşmaktadır ve şamanlar güneş ve ayı bu kötü ruhlardan kurtarmak için davul çalıp, danslar ederek ayin yaparlar (İnan, 1986, s.29). (Fotoğraf 7)

Fotoğraf 7: Şaman Kostümlerinde Güneş ve Ay Sembolleri (Anohin, 2006, s.47-48).

Şaman kostümlerinde ve günümüz şaman yerli halk üzerinde de görebileceğimiz yuvarlak metal disklerin, “Aksis Mundi” mi, yoksa şamanın “aynası” mı ya da “ay ve güneş” mi sembolize ettikleri daha detaylı bir araştırma gerektirmektedir. (Fotoğraf 8)

Fotoğraf 8: Dolgan Şaman kostümü ve detayları. (Gürcan, 2018, s.125, 127).

Ayrıca Türk şaman kozmolojisinde Tanrı Ülgen'in 9 kızını temsil eden 9 adet kukla da bazı şamanların kostümlerinde yer almaktadır. (Fotoğraf 9-10-11-11-12)

Fotoğraf 9: Tanrı Ülgen'in 9 Kızı (Anohin, 2006, s.46).

Fotoğraf 10: Dogan şaman kostümü detay (Gürcan, 2018, s.125).

Fotoğraf 11: Moğolistan Şaman Kostümü, Metal Diskler ve Kuklalar. (Genç, 2020c)

Fotoğraf 12: Moğolistan şaman kostümü, metal diskler ve kuklalar. (Genç, 2020c)

3.3. Yeryüzü Semboliği

Şamanistlere göre tüm dünya ruhlarla doludur. Diğer bir ifade ile dağların, göllerin, ırmakların, ateşin, toprağın vb. gibi canlı olmayan varlıkların da ruhları vardır. Bunlar şamanlar için yalnızca coğrafi isimler değildir; konuşan, duyan, evlenen, çocuk sahibi olan varlıklardır. Örneğin, ruh bizzat dağdır, dağ da bizzat ruh (İnan, 1986, s.51).

3.3.1. Ateş, Su, Toprak, Demir

Ateşin, güneşin yeryüzündeki temsili olduğuna daha önce işaret etmiştik. Yaşamın kaynağı ve özü, ısı ve ışık kaynağı, tanrı ve diğer kutsalların mekânı olarak güneşin temsilcisi ateşe, şaman inancına göre daima saygı duyulmuştur. Ateş; temizler, pişirir, ısıtır, iyileştirir ve ayrıca yok eder. Bu nedenle şaman ritüellerinin en önemli unsurudur ve genelde gece yapılan ayinler de ateş hep vardır. Ayrıca ateş, kuvvet, güç, canlılık, hareket, bereket, gençlik gibi duyguları temsil ettiği gibi, azap ve ıstırapı da temsil etmektedir. Güneşin temsilcisi olan ateş de yine “ana” olarak düşünülmüştür. (Fotoğraf 13- 14)

Fotoğraf 13: Ateş Etrafında Ayin Yapan Şamanlar (Ekstremler, 2021).

Fotoğraf 14: Ateş Etrafında Ayin Yapan Şamanlar (Ekstremler, 2021).

Genel olarak evrenin yaratılışına dair inanışlar da su, temel unsurdur. Ay ile ilişkilendirilen su, yaşamın ve ölümün kaynağı, var etme (yeşeren doğa) ve yok etme (tufanlarla yok olma) gücü, temizleme ve arındırma gücü gibi güçler suya atfedilmiştir. (Fotoğraf 15).

Ftoğraf 15: Su ile Kutsama (Ekstremlbilgi, 2021).

Dağlar, ovalar-obalar (toprak), şaman kültüründe ayrı bir yere sahiptir. Örneğin dağlar kutsal mekânlardır çünkü göğe dolayısıyla da tanrıya en yakın yerlerdir. Eliade'ye (2003) göre dağlar:

Dağ, göğe yakındır ve bu nedenle çift yönlü bir kutsallığa sahiptir: bir yandan aşkın mekanın simgesini paylaşır ("yüksek," "dikey," "yüce" vb). Öte yandan atmosfer hiyerofanilerinin kendilerini gösterdikleri en uygun yerdir ve bu nedenle tanrıların evidir... Dağların taşıdığı dinsel ve simgesel değerler çok fazladır. Dağ, genelde, gökle yerin birleştiği yer olarak kabul edilir; böylece bir "merkeze" dönüşür; dünyanın ekseninin geçtiği bölgedir, kutsal bölgedir, farklı kozmik alanlar arasında yolculuk yapılabilecek bir yerdir (Eliade, 2003, 114).

Obalar ise daha çok Türk ve Moğol boylarında rastlanan bir kültür. İnan'a göre oba; "steplerde toprak, dağ geçitlerinde taş yığınlarından meydana getirilen suni tepeler (höyükler)dir. Bu obalar steplerde mukaddes dağ ve tepe yerini tutar." (İnan, 1986, s.59). (Fotoğraf 16)

Fotoğraf 16: Altay Dağları (Gurur, 2015).

Fuzuli Bayat (2006), *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı* adlı eserinde, şaman kültüründe demirci ve demirin ayrı bir yeri olduğundan söz eder. Demir ata-babadır. Ölüm ve dirilme ritüellerinde demirci birinci derecede önemlidir. Ruhların şaman üzerinde değişiklik yapabildiği gibi, demirci de ateş ve su ile demire şekil verebilir ve onu değiştirip dönüştürebilir.

Demirci her ne kadar Şamanla aynı yuvadan çıkmış olsa da ruhlar, demirciden korkar. Oysa Şamanlar, ruhları yönetme yeteneğine sahiptirler. Bu bakımdan Şamanla demirci bir ayrılık göstermektedir. Ruhlar demirden, demirle çemberlenmekten ve demircinin sesinden, bağirtisından korkarlar. Bu nedenledir ki Şamanlar da üzerlerine demir eşyalar takmadan kamlık yapmazlar (Bayat, 2006, s.64).

3.3.2. Ongonlar-Tözler, Hayvan Ana

Ogon ya da tözler insanları koruyan ruhların sembolleridirler. Bunlar, doğadaki tüm olayları idare ederler. Orta Asya Türk Şamanizm’inde her boyun ayrı bir tözü olmakla birlikte bunlar, coğrafi farklılıklarla birlikte genellikle hayvanlara karşılık gelmektedir. Türk şamanlarında yaygın olarak görülen tözler: tavşan, ayı, kartal, sincap ve kakumdur (İnan, 1986). Bu tözler, koruyucu ata ruhlarına karşılık gelen hayvanlar olarak kabul edildiği söylenebilir. Örneğin, Yakut şamanı, kötü ruhlarla mücadele içindeyken “Hayvan Ana”lardan birinin kılığına girerek savaşı. Ayrıca, şamanın ruhunu temsil eden bir hayvan olduğu ve bununla birlikte şamana görevlerini yerine getirirken ona yardımcı olduğu da anlaşılmaktadır. Şaman, zorlu görevleri sırasında bu hayvanların yardımıyla

şekil değiştirir, gizli bilgileri edinir, korunur, saklanır ya da gitmesi gereken yere yani göğe ya da yeraltına bu güçlü ruhlar yardımı ile ulaşır. Göğe yolculuk yaparken uçan hayvanlar (kartal gibi; yükselmek için), yeryüzüne ait işlemlerde yeryüzüne ait hayvanlar (geyik, ayı gibi; eti, sütü, derisi vb. için), yeraltına yolculuk yaparken de yeraltı hayvanlarının (yılan, kurbağa gibi; inmek için) yardımı söz konusudur (Alp ve Mutlu, 2021, s.1015-1016).

3.3.3. Kuşlar (Uçuş, Yükselme)

Şamanın ayin sırasında tanrı ve diğer kutsal varlıkların yanına yükselebilmesi için yardımcı olan ruhlar, genellikle kartal olmakla birlikte diğer kuşlar da kendilerini göstermektedirler. Kuş sembolünün önemi, insanın yapamadığı bir eylem olmasından kaynaklanmaktadır. Genellikle yükseklere uçan kuşların Gök-Tanrı katına daha kolay ulaştıkları inancı düşünüldüğünde belki de bu kuşların en önemlisi kartal olduğu söylenebilir. Eski zamanlarda bu kuş, güneş ve Gök-Tanrı'nın sembolü sayılmıştır (İnan, 1986, s.46). Hatta kartalın kutsiyeti, tanrıya en fazla yaklaşan kuş ve aynı zamanda onun elçisi gibi düşünülmesi ve ayrıca bazı şaman boylarının ataları olduğu inancından kaynaklanmaktadır (Güven, 2014, s.299). (Fotoğraf 17-18-19)

Fotoğraf 17: Sibirya Kızıl Şamanı (Genç, 2020b).

Fotoğraf 18: Sibirya Kızıl Şamanı (Genç, 2020b).

Fotoğraf 19: Yakut Şaman Kostümü ve detayları, su kuşları. (Gürcan, 2018, s. 195)

3.3.4. At, Geyik ve Diğerleri (Koruyucu Ruhlar)

Doğa da var olan tüm hayvanlar, değişik özellikleri nedeniyle, örneğin, güç, hızlı koşma, yırtıcılık, uzun yaşama, uçabilme ya da yüzebilme gibi, tanrılara, atalara ve kahramanlara atfedilmişlerdir. Burada aslında hayvanın kendisinden çok ondaki nitelik ve özellikler ön plandadır. Şamanlar için de önemli yer hayvanları, geyik ve attır denebilir.

Geyik; diğer boynuzlu hayvanlar gibi (inek, boğa) genellikle verimlilikleri nedeniyle güç, bereket, uğur gibi iyilik unsurları ile nitelendirilmiştir. Bu hayvanlar yararlı olmalarından dolayı tanrı ve doğa ruhlarına kurban olarak seçilen hayvanlardır. Altay mitolojisine göre temizlik ve tanrısallık ifade etmektedir. Boynuzları nedeniyle, gökyüzü ve ay ile de ilişkilendirilmiştir (Alp ve Mutlu, 2021, s.1018). Tanrı ve doğa ruhlarına kurban edilebilen geyik, kutsal ve koruyucu ruh olarak görülmektedir ve aynı zamanda şifacı olarak nitelendirilmektedir (Yardımcı, 2017, s.466). (Fotoğraf 20-21 -22).

Fotoğraf 20: Şaman Kostümü ve Başlığında Görülen Geyik Boynuzları (Bilginler Tekkesi, 2020).

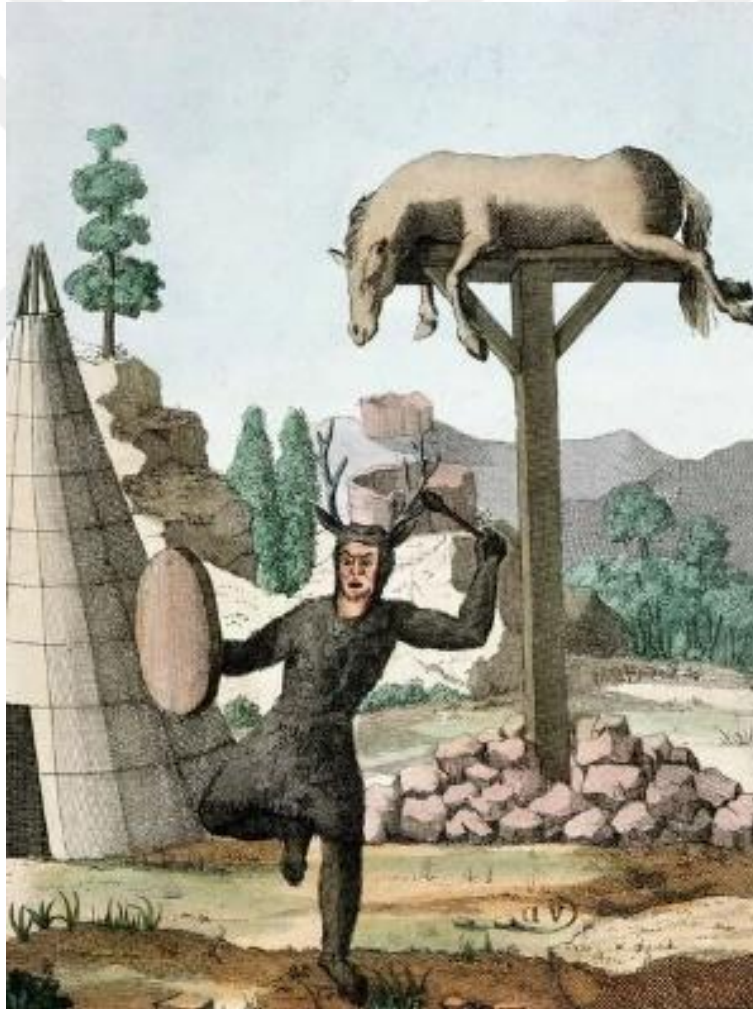
Fotoğraf 21: Şaman Kostümü, Davulu ve Boynuzlar. (Bilginler Tekkesi, 2020).

Fotoğraf 22: Şamanlar ve davulunda geyik sembolüğü. (Bilginler Tekkesi, 2020).

At ise şaman ritüellerin esas unsurlarından biridir. Fiziksel olarak atın kendisi bu ritüellerde yer almıyor olsa da, atın kılı ateşe atılarak ya da şamanın üstüne oturduğu postta veya at sembolü olarak kullandığı asa gibi nesneler atın yerine kullanılabilen sembolik nesnelerdir. Eliade (1999) *Şamanizm* adlı eserinde atın şaman kültürü için nasıl bir anlam yüklendiğini açıklamaktadır. (Fotoğraf 23-24-25).

Şamancıl mitoloji ve ritlerde atın tuttuğu yer ise çok başkadır. Tam ve tipik anlamıyla bir “ölüm hayvanı” ve ruh göçürücü olan at, şaman tarafından çeşitli bağlamlarda esrimeye, yani mistik yolculuğa mümkün kılan “kendinden-çıkışa”, ulaşmak için kullanılır. Bu mistik yolculuğun ille de Yeraltına doğru yapılması şart değildir; “at” şamanın havada uçmasını, Göğe çıkmasını da sağlar. ...at Ölüm’ün mitsel bir görüntüsüdür ve bu nedenle esrime mitolojisinin ve tekniklerinin içine alınmıştır. (Eliade, 1999, s.508).

Fotoğraf 23: Sibirya Tatarı şaman ve at (French School, 1811).

Fotoğraf 24: Şaman ve elindeki ağsalar, at sembolüğü (Bilgi Tekkesi, 2020).

Gökyüzü Arabaları, Şamanın Göksel Yolculuğu, (Saymalı Taş)

Fotoğraf 25: Gökyüzü Arabakarı, Şamanın Göksel Yolculuğu, Saymalı Taş (Güner, 2022).

Diğer hayvanlardan olan ayı, köpek, kurt, balık gibi yeryüzü hayvanları da şamana yardımcı ruhlar olarak kostümlerde ve ritüellerde yer almaktadırlar. Hepsinde de genel olarak hayvanın karakteristik özellikleri ön plandadır. Örneğin ayı gücün sembolüdür aynı zaman da şamanın kötü ruhlarla mücadele sırasında başarılı olabilmesi için yardımcı bir ruhtur, şifacıdır. Bir diğer örnek olan balık, daha çok deniz ya da suya yakın olan halklarda görülen bir semboliktir ve şamanın seyahati sırasında denizleri, nehirleri kolay aşabilmesi için yardımcı olan bir ruhtur (Fotoğraf 26).

Fotoğraf 26: Buryat Şaman Kostümü, Ayı vb. Metalden Şekillendirilmiş Semboller (Bilgi Tekkesi, 2020)..

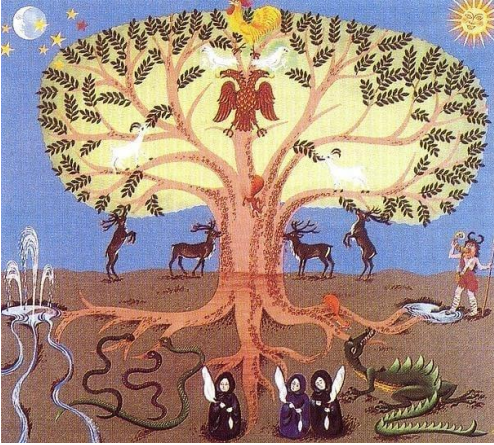
3.3.5. Ağaç (Hayat Ağacı, Kayın Ağacı, Yükselme)

Şaman kültüründe ağaç oldukça önemlidir çünkü yer, gök ve yeraltını birbirine bağlayan geçit, merdiven “Aksis Mundi” daha çok ağaç ile sembolleşmiştir. Ölümsüzlüğün ve hayatın sembolüdür, kozmik bir anlam içermektedir. Kayın ağacı şamanlar için özellikle önemlidir, ayinlerini bu ağacın yanında yaparlar. Bunun dışında kayın ağacı sadece ayinlere katılan bir öge değil, kendisine tapınılan kutsal bir varlıktır (İnan, 1986). Çünkü yaratılış efsanelerinde 7 dallı ya da 9 dallı olmak üzere kayın ağacından özellikle söz edilmektedir. Ölümsüzlük ve hayatı sembolize ettiği için ayrıca kozmik bir anlam içerdiğinden “evren ağacı”, “dünya ağacı”, “ kozmik ağaç” gibi adlarla da anılmaktadır. Ağacın birebir varlığı dışında, şamanın önemli bir aksesuarı olan davulunda da bolca rastlanan bir semboldür. Şaman olabilmenin ilk adımı olan ölüp

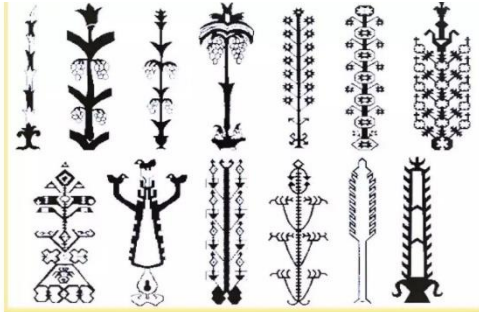
dirilme ritüelinde şamanlar ya bu ağaca çıkarlar ya da kovuğunda ölüp yeniden doğarlar. (Fotoğraf 27-28-29).

Fotoğraf 27: Şaman Davulunda “Hayat Ağacı” Semboliği (Köse, 2018).

Fotoğraf 28: Nardugan Bayramı Tasviri. (Nar=Güneş, Tugan, Dugan = Doğan) Doğan Güneş. Güneşi Geri Verdi Diye Tanrı Ülgen’e Dualar Ediyorlar. (Diji Atölye, 2018).

Türk kilimlerinde hayat ağacı motifleri.

Fotoğraf 29: Türk Halı ve Kilimlerinde “Hayat Ağacı” Motifleri (Sanal Mecnun, 2021).

3.4. Yeraltı Semboliği

Şamanizm de yeraltı, pek çok diğer inanışlarda da olduğu gibi, ölülerin ve kötücül varlıkların ve ifritlerin mekânıdır. Türk Şamanizm’inde yeraltının sahibi Erlik’tir. Şaman kötü ruhları topluluktan korumak için, bereketi daim kılmak için ve sağlıklı ve dengeli bir yaşam için kötücül ruhlarla iletişime geçer, onlara kurbanlar sunar. Şaman ayrıca ölülerin ruhlarını da yeraltına sorunsuz taşımak içinde ritüeller gerçekleştirmektedir.

3.4.1. Yılan ve Sürüngenler

Yılan, Türk şaman mitolojisinde Erlik’in sembolüdür. Erlik insanlara ve hayvanlara her türlü kötülüğü yapabilir, onları hasta edebilir. Bununla birlikte yılan, evrensel bir semboldür. Öte yandan, şaman inanışında ise yeraltına seyahati sırasında onu koruyan ve şekil değiştirmesine yardımcı ruh hayvanıdır ve Türk yaratılış mitlerinde ise hayat ağacının ve Erlik’in bekçisi olarak sembolize edilmektedir (Alp ve Mutlu, 2021, s.1017). Yeraltı ile ilişkilendirilen yılan aynı zamanda hayır ve bereket olarak da yer almaktadır.

Diğer sürüngenler içinde var olan kaplumbağa, kurbağa gibi varlıklar da yine şamana ayinler sırasında hem seyahatlerine, hem de şekil değiştirmelerine yardımcı olmaktadır. (Fotoğraf 30-31-32)

Fotoğraf 30: Altay Şaman Kostümü. Belinden Aşağı Doğru Sarkan Sicimler Yılan Semboliğidir. (Anohin, 2006, s.40).

Fotoğraf 31: Evenk Şaman Kostümü. Sicimler ya da İpler Yılan Sembolüğü ya da Kuşkanadı Sembolüğü Olabilmektedirler. (Gürcan, 2018, s.248).

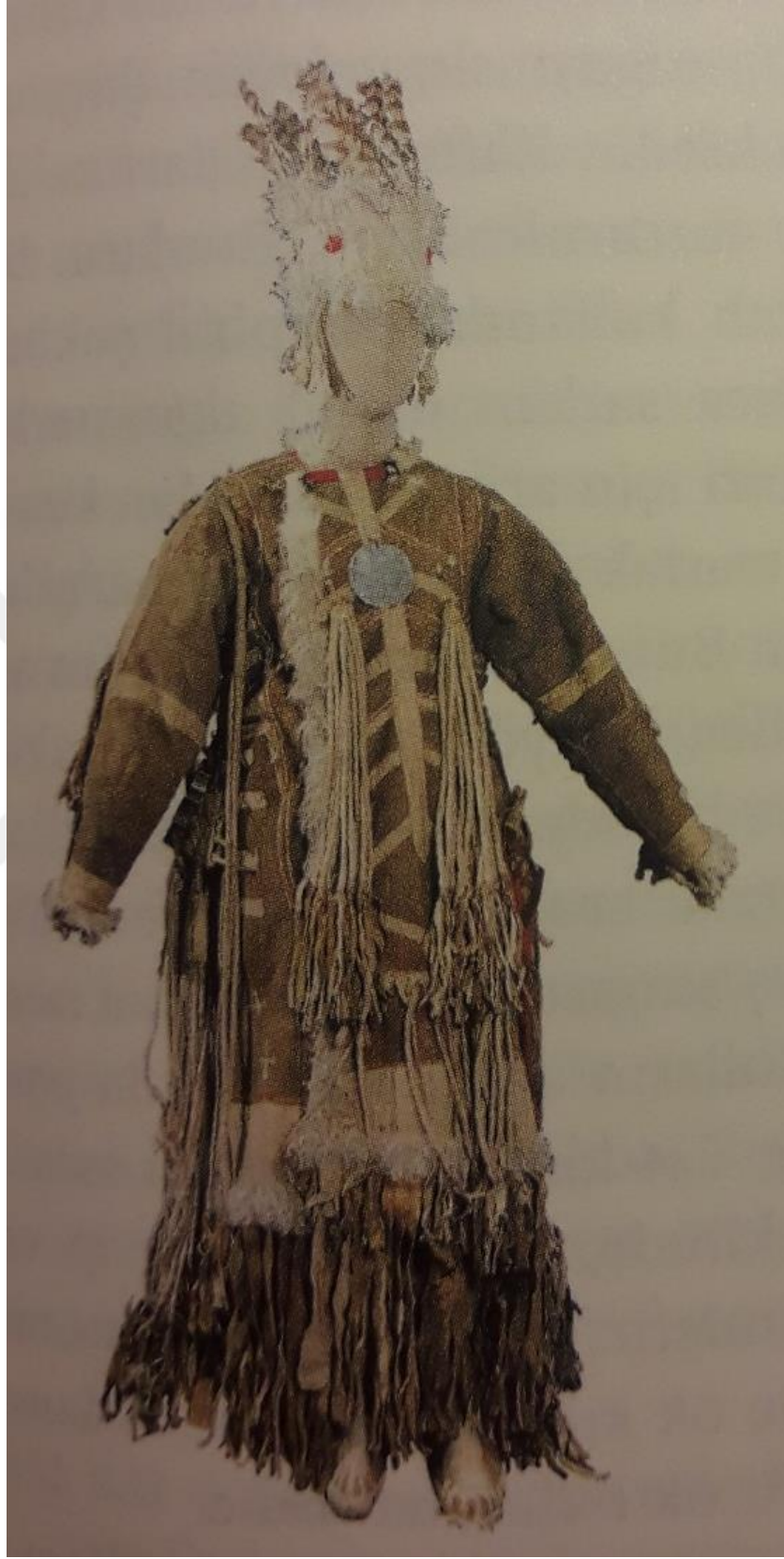
Fotoğraf 32: Moğolistan Şaman Kostümü. Kıyafetten Salınan ve Yılanı Temsil Eden Bağlar Bulunmaktadır.
(Genç, 2020c)

3.4.2. İskelet Sembolizmi

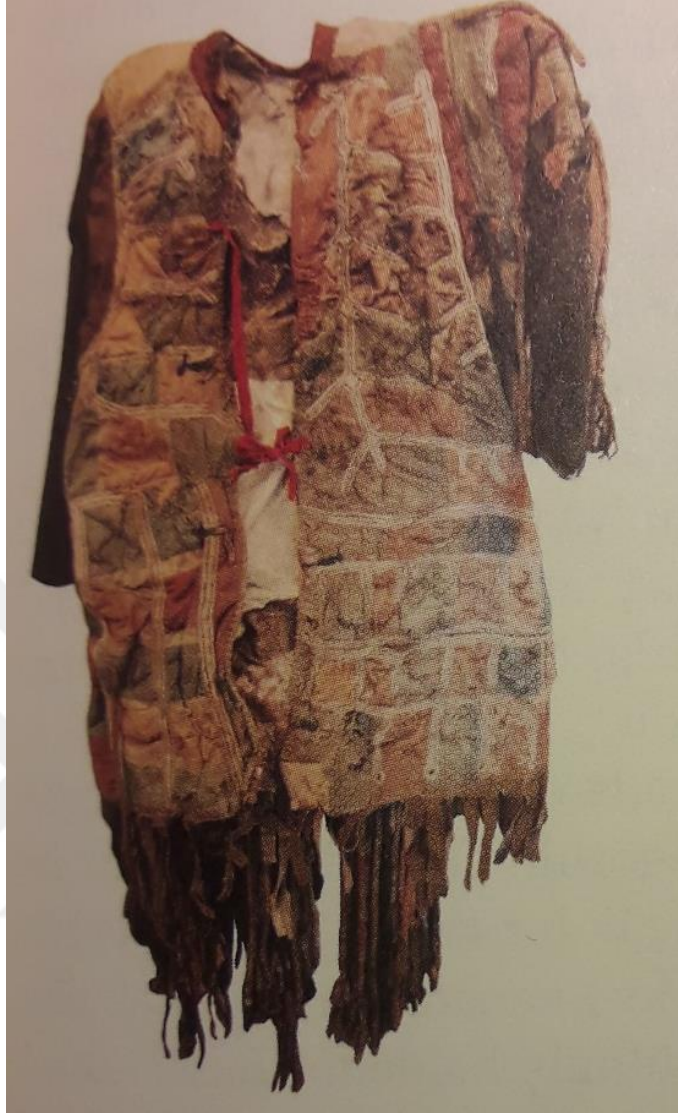
İskelet sembolizmi, şaman adayının, şaman olmadan önceki ölüp dirilme aşamasının temsidir. “Sırta erme” olarak söz edilen ve “yeniden doğma” anlamına gelen bu olgu, şamanın “görme, bilme” (sıradan insanların görmediğini görüp bilmek) yeteneklerini kazandığı ritüeldir. Şaman ancak bu aşamadan başarıyla geçtikten sonra dünyalar arası seyahat edebilmektedir. İskelet sembolizmi, şamanın bir nevi ölümsüzlüğünün sembolüdür. Özellikle şamanın yeraltına seyahati sırasında kötü ruhlar ve öte dünyanın yaratıklarına karşı onu koruyan bir zırh gibi düşünülebilir. Ayrıca, öte dünyada soyundan gelenlere rehberlik imkânı sağladığı gibi iki dünyanın yani ölümlerin ve dirilerin arasındaki iletişimde anahtarıdır (Yardımcı, 2017, s.470.). (Fotoğraf 33-34-35)

Fotoğraf 33: Dolgan Şaman Kostümü (Gürcan, 2018, s. 124).

Fotoğraf 34: Tofalar Şaman Kostümü (Gürçan, 2018, s.169).

Fotoğraf 35: Tuva şaman kostümü (Gürcan, 2018, s.177).

3.5. Şaman Davulu

Şaman ayinlerinin en önemli aksesuarlarından biri de şamanın davuludur. Daha önce de belirttiğimiz gibi, şamanın kozmik-psişik kostümü ve davulu, kendi isteğine göre değil, hizmetinde bulunduğu, güç aldığı ruhun emir ve ilhamına göre yapılmaktadır (İnan, 1986, s.91).

Şaman kostümünde bulunan sembolik nesneler ve desenler gibi davulunun üstünde de pek çok sembolik çizim bulunmaktadır. Davullarda daha çok şaman kozmolojisi göze çarpmaktadır. Kimi halklar için hayat ağacı sembolü de sıklıkla kullanılmaktadır. Ayrıca

şamanın koruyucu ve yardımcı ruhunun bu davullarda yaşadığına da inanılır. Davulun arkasında, tutmak için olan kısım da bir insan figürü yer alır. Bu figür, ayin yapan kişiyi (poyuunnuun eezi) tasvir eden küçük insan figürüdür.(Anohin, 2006, s.60). (Fotoğraf 36-37-38-39)

Fotoğraf 36: Şaman davulunda “Hayat Ağacı” sembolü. (Köse, 2018).

Fotoğraf 37: Şaman davulu ve kozmolojisinin tasviri (bilgi Tekkesi, 2020).

Fotoğraf 38: Altay Şaman Davulu, Arka. (Anohin, 2006, s.59).

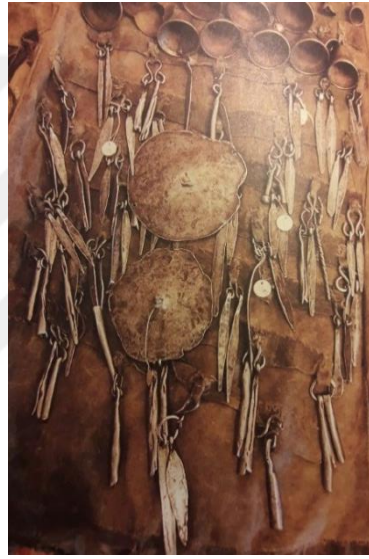

Fotoğraf 39: Tüngür Eezi – Altay Şaman Davulu, Arka (1910). (Umut, 2022).

3.6. Diğer Metal Parçalar (Çan, Çingirak, Ok ve Yay)

Şaman kostümü, şamanın zırhı gibidir diyebiliriz. Yukarıda saydığımız sembollerin dışında, kostümde bulunan diğer metaller ki Türk Şamanizm’inde özellikle de demir tercih edilmektedir, çünkü Rıfat Araz’ın *Harput’ta Eski Türk inançları ve Halk Hekimliği* adlı eserinde, kötücül olan Erlik’in sarayının çatısı demirden, tahtı gümüştedir. Bazı araştırmacılara göre de Erlik, her birinin bir tanrısı olan dokuz tabakadan oluşan yeraltında kara bir güneş yaratmış ve bu ışıkla da burayı aydınlatmıştır. Ayrıca Erlik’in kılıcı yeşil demirden, kalkanı ise yassı demirden yapılmıştır (Akt. Tunç, 2007, s.40). Bu demir parçalar, çanlar, çingiraklar, oklar ve yaylar gibi sembolik parçalardır ve kötü ruhların saldırılarına karşı bir çeşit kalkan görevindedir.

Şamanın ritüeller sırasında muhatap oldukları insanlar ya da hayvanlar değildir, düşünsel anlamda mücadele ettiği ruhlar ve öte dünyanın kötücül yaratıklarıdır. Oldukça gerçekçi görünüme sahip bu parçalar da sembolik değerler taşımaktadır. Şamanın ayini sırasında çingirak ve çanlar, hem ruhları yardıma çağırmak için hem de kötücül ruhları korkutup kaçırmak içindir. Diğer savunma aracı olarak da ok ve yaylar kostüm üzerinde sallantılar olarak bulunmaktadır. Bazı şaman kostümlerinin üzerinde sırt kısmına takılan yassı metal sallantılar ve yine metal boru çubuklar bulunmaktadır. Bunlar da kostüme hem zırh görünümü kazandırmaktadır, hem de ruhların yerleştikleri nesnelerdir. Ayrıca kuş telekleri olarak da yorumlanmaktadır (Yardımcı, 2017, s.471). (Fotoğraf 40-41)

Fotoğraf 40: Dolgan şaman kostümü ve detayları (Gürcan, 2018, s. 125).

Fotoğraf 41: Yakut şaman kostümü detay (Gürcan, 2018, s.192)

Ayrıca ayna, başlık ve maske de şaman kostümlerinde kullanılan önemli sembolik aksesuarlardır. Ayna, birebir ayna olabildiği gibi yine yuvarlak büyükçe bir metalden de olabilmektedir. Eliade (1999) *Şamanizm* adlı eserinde şamanın kullandığı aynanın sembolik işlevini şu şekilde dile getirmektedir. “Aynanın, şamanın “dünyayı görmesine” (yani dikkatini işine yoğunlaştırmasına), “ruhların yerlerini belirlemesine” ya da insanların ihtiyaçları üzerine düşünmesine, vb. yaradığı söylenir. ... Demek ki ayna, gölge ruhu içine alan bir kap veya yuva(-ptu)dır.” (Eliade, 1999, 185).

Ayna sadece bir kehanet aracı değil, hastalıklarında toplandığı bir depo gibidir. Gök menşeli olan ayna, hem şamanın yardımcısıdır, hem de kötücül ruhların korkutucu düşmanıdır (Güner, 2017, s.83). (Fotoğraf 42-43-44).

Fotoğraf 42: Sibirya, Kadın Şaman. Boynuna Taktığı Metal Parça, Ayna Semboliği Olabilir (Genç, 2020b).

Fotoğraf 43: Sibiry, Kadın Şaman Ayin Sırasında ve Boynunda Metal Aynası Olabilir (Genç, 2020b).

Fotoğraf 44: Sibiry Kızıl Şaman. Yine Boynunda Metal Ayna Olduğu Düşünülebilir (Genç, 2020b).

Şaman kostümünün bir diğer parçası da başlıktır. Yine Eliade'nin (1999) açıklamasına göre, şamanların güçlerinin büyük bir kısmı, zaman zaman kostümle birlikte kullandıkları başlıklarda saklıdır. Başlıklarda göze çarpan semboller, uçuş için kuş tüyleri ya da kuşun kendisi, geyik ya da başka bir boynuzlu hayvanın boynuzları ve gözler, hatta bazen bütün bir yüz, püsküller ve boncuklardır. (Fotoğraf 45-46-47-48-49)

Fotoğraf 45: Sibirya, Kızıl Şaman. (Genç, 2020b).

Fotoğraf 46: Moğolistan Şamanı (Genç, 2020c).

Fotoğraf 47: Tuva şaman kostümü ve detayı (Gürcan, 2018, s.180)

Fotoğraf 48: Demirden Boynuzlu şaman başlığı. (Bungjeongmanil, 2016).

Fotoğraf 49: Şaman Başlığı (Bilgi Tekkesi, 2020).

Maske ise, çok yaygın olmamakla birlikte daha çok ölü törenlerinde ölenin ruhu tarafından tanınmamak için kullanılmaktadır. Metal ya da ağaçtan yapılabilen maskeler, insana da benzemesi için deri parçaları ve kıllar da kullanılabilir. Maske de kostümü ve başlığı gibi, şamanın görevlerini yerine getirirken başka bir kişiliğe bürünmesine yardımcı olan sembolik bir unsurdur (Güner, 2017, s.64). (Fotoğraf 50-51)

Josheph Campbell (2019), *İlkel Mitoloji* adlı eserinde maske için şunları dile getirmektedir.

Bir Tanrı aynı anda –bir melodi gibi ya da geleneksel maske biçiminde- iki ya da daha fazla yerde bulunabilir. Ama her bulunduğu yerde etkisi aynıdır; çoğalmayla azalmaz. İlkelerin şenliğinde, maske, temsil ettiği mitolojik varlığın gerçek görünüşü olarak saygı görür ve algılanır - herkes maskeyi bir insanın yaptığını ve taktığını bilse de, maskeyi takan yine de maskenin rol aldığı oyun boyunca Tanrıyla özdeşleştirilir. Tanrıyı yalnızca temsil etmemektedir, o Tanrı'dır da. Görüntünün a) maskeden, b) mitolojik varlığa ait olmasından ve c) insandan oluştuğu gerçeği unutulur ve hiçbir uyarı olmaksızın olayın hem izleyicilerin hem aktörün duygularına tam etki etmesi sağlanır. Yani, olağan tensel dünyanın mantığından, şeylerin farklı olduğu tiyatrosu ve oyunumsu evrene, şeylerin canlı varlıklar gibi yaşandığı, 'inandırma' ve 'sanki' mantığının gerçek mantık sayıldığı bir evrene geçilir. (Campbell, 2019, s.31).

Campbell'in bu açıklamasında da görüyoruz ki; bir nesne ve aksesuar olarak maske, “temsil ettiği mitolojik varlığın gerçek görünüşü olarak saygı görür ve algılanır” çünkü burada şaman artık, yaşadığı topluluğun gözünde de mitolojik bir varlık ya da tanrı rolündedir.

Fotoğraf 50: Maskeli Şaman (Herman, 2016).

Fotoğraf 51: Maskeli Şaman (Herman, 2016).

Şaman kostümlerinde dikkat çeken diğer unsurlar da, dişilik ve dolayısıyla da bereket sembolü olan deniz kabukları, püsküllü ve boncuklu iğnelikler, düğmeler, çeşitli renklerde püskül ya da kumaş parçaları ve boncuklar, bazen renkli işlemelerdir. (Fotoğraf 52-53) Tüm bunların da sembolik işlev ve anlamları bulunmaktadır. Renklerin ve sayıların anlamlarına da sıradaki başlıklar altında kısaca değinilecektir.

Fotoğraf 52: Altay Şaman Kostümü. Belindeki İğnelikler 9 Adettir (Gürcan, 2018, s.116).

Fotoğraf 53: Solon Şaman Kostümü. Yaka Kısımındaki Deniz Kabukları ve Detay (Gürcan, 2018, s.294-295).

3.7. Renkler ve Anlamları

Yapılan pek çok çalışma sözsüz iletişimin, sözlü iletişimden daha güçlü olduğunu göstermektedir. Hatta sözlü iletişim olmadığında dahi sözsüz iletişim devam etmektedir. Sözsüz iletişim araçları olarak, giysilerimiz, aksesuarlar ve takılarımız, bedenimizin duruşu, sesimizin tonu, jest ve mimiklerimiz, renkler vb.dir. Renkler, çok eski zamanlarda dahi sembolik iletişim aracı olmuştur. Eski insanların renkleri, büyüsel amaçlarla, tapınma sırasında görsel olarak etkilemek, düşmanlardan gizlenebilmek, ürkütücü görünebilmek ya da beğenilmek ve güzel görünmek için kullanılmış olduğuda düşünülmektedir.

Türk ve Moğol şamanlarına göre renkler, Çinlilerdeki gibi yönlerle ilişkilidir. Doğunun rengi yeşil (gök, bazen mavi); batının ak (beyaz); güneyin kırmızı (al- kırmızı); kuzeyin kara (siyah) ve merkezin rengi de sarıdır (Tunç, 2007, s.66). Aşağıdaki şekilde (Şekil 2) Şamanist Türk inancında önemli olan sembolik renkler ve atfedilen anlamları yer almaktadır.

Şekil 2: Şamanist Türk Mitolojisi'nde Yönler, Renkler ve Anlamları (Dokumacı, 2022).

Şamanların isimleri de renklerle anılmaktadır; iyicil ve aydınlık ruhlar için kansız kurban ve ayinleri gerçekleştiren “ak şamanlar”; kötücül ve karanlık ruhlar için ayinler yapanlar “kara şaman” (Güner, 2017, s.20), en güçlü şaman ise “kırmızı şaman”dır (Genç, 2020). (Fotoğraf 54-55 -56)

Fotoğraf 54: Hakas/Kaçin şaman kostümü
(Gürcan, 2018, s. 150).

Fotoğraf 55: Kalmuk şaman kostümü
(Gürcan, 2018, s. 261).

Fotoğraf 56: Sibirya, Kızıl şaman ve arkasında bulunan renkli bez parçaları. (Genç, 2020b).

3.8. Rakamlar ve Anlamları

Şaman kültüründe bazı rakamlar önemlidir. Bu rakamlar; “1,3,7,8,9,40”tır. Türk Şamanizm’inde Gök Tanrı inancı ile “1” rakamı, tanrı katını sembolize etmektedir. “3” rakamının sembolüğü de şaman kozmolojisinden ileri gelen 3 âlemdir; gökyüzü – yeryüzü – ve yeraltı. “7” rakamı pek çok inanışta kutsaldır. Şaman inancına göre de kutsal olan “7” rakamı, örneğin Altay şamanları için, ayın tutulma nedeni olarak “7 başlı dev”den söz edilmektedir.

Deniz Karakurt’un (2021) hazırlamış olduğu *Türk Söylence Sözlüğü* adlı eserde 8 rakamı ile ilgili şu şekilde ifade bulunmaktadır.

Moğollarada ise Sekiz rakamı kutsaldır ve sekiz boyları vardır. 8, 18, 80, 88, 800 şeklinde bir sıralamaya önem verirler. Moğollar Tanrıyı/Göğü sekiz defa selamlarlar. Moğolların yer altı tanrıları sekiz tanedir. Yaşam Ağacının sekiz gölgesi vardır. Sargay Han’ın kendisine bağlı 88 Tanrısı vardır. (Karakurt, 2021, s.181).

Yine Altay yaratılış efsanesine göre “9” rakamı ile sembolize edilen, 3 âlem arası geçişi sağlayan, kozmik ağaç / hayat ağacının, “9” dallı olduğuna dair inanıştır. Bu ağacın her bir dalından bir insan cinsi çıkar ve bunlara “9 Dedeler” denir. Altay şaman

kostümlerinde de 9 küçük kukla yer alır ki bunlar Tanrı Ülgen'in 9 kızıdır (Anohin,2006, s.70).

40 rakamı ile ilgili olarak da yine Karakurt'un (2021) eserinde açıklama şu şekildedir.

Kırk eren tarafından veya kırk şaman tarafından korunan kutlu kişilere Kırklı adı verilir. Burla Hatun'un savaşçı Kırk Kız yardımcısı vardır. Yeni doğum yapmış bir kadının yanına bir iki kişi hariç kırk gün boyunca kimse girip çıkmaz. Bu durumun sağlık gerekçeleriyle bir bağlantısı olduğu açıktır. Ayrıca bu süre çocuğun kırkının çıkması anlamına da gelir ki, bu anlayışa bağlı gelenekler vardır; dua okunması, yemek verilmesi vs. gibi. Ölünün kırkının çıkması da yine benzer biçimde dualarla ve helva yapılarak gerçekleştirilir. Bu anlayışın temelinde ruhun yaşadığı evi kırk gün sonra terk ettiği inancı vardır. Kırgız bayrağında Güneşin etrafında kırk Kırgız boyunu simgeleyen kırk ışın vardır. Dede Korkut Hikayeleri, Manas Destanı, Kırgız Türeyiş Efsanesi'nde Kırk Kız vardır. Oğuz Han'ın verdiği şöenlerde diktirdiği sııkların boyu kırk kulaç uzunluğundadır. Hikâye ve masallarda "kırk gün, kırk gece" düğünler yapılır. Cezalandırılanlar için "Kırk katır veya kırk satır" şeklinde bir uygulamadan bahsedilir. Kırk erenlerin sonsuza kadar yaşayacağına inanılır. Göze görünmezler, Tanrı tarafından seçilmişlerdir. Bektaşilerde dört kapı kırk makam anlayışı yer alır. Kırk sayısının Çuvaşçadaki söyleyiş biçimi olan Hereh'in kurban anlamıyla bağlantısı dikkat çekicidir (Karakurt, 2021, s.130-131).

Tüm bu bilgilerin ışığında, sembolik etkileşimci teori açısından bakarsak, denebilir ki; şaman kostüm, aksesuarlar ve takıları, kutsal saydıkları rakamlar ve renkler vb. şamanın görevleri doğrultusunda neyin ya da kimin rolünü alması gerekiyorsa ona yardımcı olabilen unsurlar olmaktadır. Şaman benliğinin değişimi için, olmak istediği ya da olması gereken yani rolünü alması gereken şey ne ise, bu sembolik aksesuar ve takılar sayesinde o role bürünebilmektedir. Bir kartal olabilmesi için, yani kartalın benliğine bürünebilmesi için, kartalın kanadı ya da metalden yapılmış sembolik takısı yeterli olabilmektedir. Burada nesnelere atfedilen anlam ne ise, onun benliğine bürünebilen şaman bu şekilde rolden role geçebilmekte ve şaman kendine has üslubuyla bu rolleri başarıyla yerine getirerek yaşadığı toplum içinde de paylaşılan bu sembolik kodlarla, onların dertlerine çare olabilmektedir. Ayrıca, kullandığı bu sembolik nesneler sayesinde kendisini nesneleştirerek, kendisini "genelleştirilmiş öteki" gözüyle de görebilmektedir ve kendi varlığının, benliğinin de bilincine bu şekilde varabilmektedir.

Sıradaki başlık altında da, Şaman Kültürü'nde yer alan sembolik unsurların (aksesuar ve takıların) günümüze yani Neo-Şaman kültüre nasıl dönüştüğüne ve yansıdığ na bakılacaktır.

4. ŞAMAN KÜLTÜRÜNDE YER ALAN SEMBOLİK UNSURLARIN GÜNÜMÜZE YANSIMASI

4.1.Neo-Şaman Kültür

Yaşadığımız postmodern çağda, teknolojinin ve iletişim araçlarının gelişip yaygınlaşması geleneksel kültürleri etkilemekte ve dönüştürmektedir. Bu süreçte Kadim Şamanizm, bir yandan ortadan kalkarken, bir yandan da derin bir değişime uğramaktadır (Perrin, 2011, s.110).

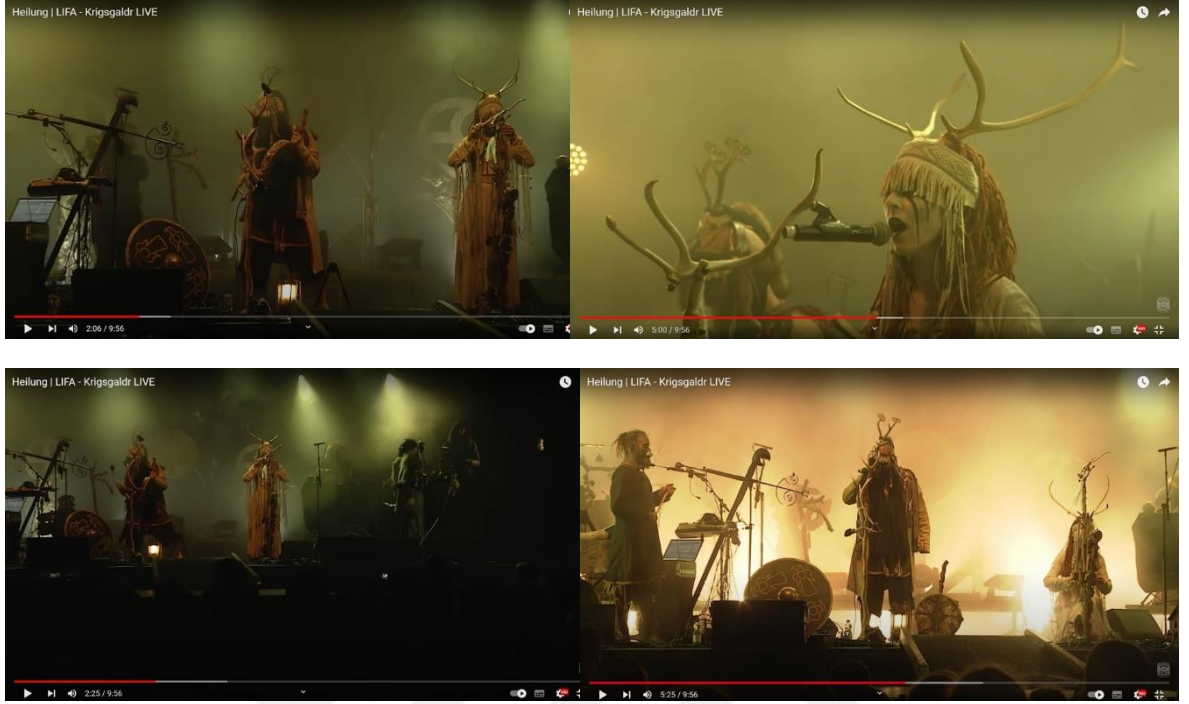
Geleneksel Şamanizm çağa uyarak, “New Age” ya da “Neo-Şamanizm” veya “Kent Şamanizmi” hatta bazı kaynaklarda “Neo-Hippi” olarak adlandırılan bir akım olmuştur. Bu akım, kente göç edenler için yaşadıkları bireysel ve toplumsal hayatta, belirsizliklerle mücadele güdüsüne bağlı olarak, yok olmaya yüz tutmuş gelenekleri yeniden ortaya çıkarmak ve aynı zamanda da bir direniş ve kimlik arama yolu olarak görülmeye başlamıştır.

Amerika ve Avrupa’da 1960’ların sonlarına doğru ortaya çıkan “New Age/Neo-Şamanizm”, modern dönemin, sadece akıl merkezli, pozitivist ve materyalist düşüncesine bir tepkidir. Bu materyalist görüşün, insanın manevi yönünü ihmal edişi ve duygusal bir canlı olarak manevi gereksinimleri de bulunan insanda, bir takım arayışları da beraberinde getirmiştir. Ruhsal gelişimin gerekli olduğuna inan Neo-Şamanizm, bu kapsamda, geleneksel ve modern yöntemleri birleştirerek, herkesin “kendisi için şaman” olabileceğine inanır. Diğer bir deyişle, bireysel aydınlanmaya ulaşılabileceğini ve bununla birlikte toplumsal kurtuluşun sağlanacağını savunur. Daha bireysel bir anlam içeren Neo-Şamanizm’de yukarıda da belirtildiği gibi, herkes kendi ruhunun şamanıdır ve bu şekilde de daha mutlu ve kötülüklerden arınmış bir toplumsal yaşam biçimi oluşturulabileceğine inanılır (Güneş, 2017).

4.2.Sembolik Etkileşimci Teori ve Neo-Şamanizm

Goffman’ın (2020), dramaturjik yaklaşımına göre düşündüğünde; Neo-Şamanizmi popüler kültür açısından gözlemlersek, bireylerde ya da “aktörlerde” performans ve benlik sunumları, bir yandan abartılı görünümlere sahip ve ticari girişimlere dönüşmüş gibidirler.

Danimarka, Norveç ve Alman üyelerden oluşan Heilung Grubu bu tür bir sunuma örnek gösterilebilir (Fotoğraf 57).

Fotoğraf 57: Heilung Müzik Grubu ve Neo-Şamanizm Etkileri. (LIFA is recorded live at Castlefest, 2017).

Yine ticari olarak düşündüğünde, Kadim Şamanizm sembollerinin kullanıldığı pek çok kostüm, takı ya da aksesuar internet üzerinden çeşitli platformlarca da satışa sunulmaktadır (Fotoğraf 58-59-60-61)

Fotoğraf 58: “Hayat Ağacı” Sembolü ile Yüzük. (Takıda Sanat, 2022).

Fotoğraf 59: Bakır ve pirinçten, “Hayat Ağacı” sembolü ile el yapımı kolyeler (Sarugan, 2017).

Fotoğraf 60: Yarı değerli taşlar, nazar boncuğu ve çanlardan el yapımı bileklik (Sarugan, 2022).

Öte yandan, daha doğal bir yaşama odaklı, romantik bir bakışla; psikolojik, çevreci, daha evrensel kültür merkezli, arkeolojik, astrolojik, etnolojik vb. gibi yaklaşımlar içinde bir yaşam felsefesi de gözlemlenebilmektedir (Perrin, 2011, s.126). (Fotoğraf 61-62)

Fotoğraf 61: Şaman kültürünün
Neo-Şaman görünüş olarak
günümüze yansıması (Dulude,
2022c)

Fotoğraf 62: Şaman kültürünün
Neo-Şaman görünüş olarak
günümüze yansıması (Dulude,
2022c)

Bu çerçevede de postmodern dönemde yükselişe geçen Neo-Şamanizm akımını da, diğer tüm sistemlerde olduğu gibi, var oluştan bu yana, insanların manevi gereksinimlerine cevap aradığı bir alan, yani bir benlik oluşturma çabası olarak görmek mümkündür. Bir yaşam felsefesi olarak, değişim ve dönüşüme uğramış olan şaman kültürü artık “Neo-Şamanizm” ve/veya “New Age” ya da “Kent Şamanizmi” hatta çeşitli kaynaklarda “Neo-Hippi” olarakta adlandırılmaktadır.

Günümüzde tek başına bir Kadim Şamanizm’den söz etmek biraz eksik kalabilmektedir. Çünkü günümüzün getirisi teknolojilerle sağlanan iletişim ve etkileşim sayesinde; daha evrensel yani, doğu kültürlerinin etkisi, mistisizm ve gizli güçlere olan merak ve materyalizmden yorulmuş bireylerin/aktörlerin, artık daha “animist” ya da “pağanist” düşünceleri, değişimi ve dönüşümü de beraberinde getirmiştir. Bu görüşler çerçevesinde, aksesuar ve takılar özelinde düşündüğünde, aktörlerin kişisel vitrinlerini seyircilere sunumu, aslında özlerindeki sembolik anlamları da koruyarak bireylerde ve toplumlarda etkili kullanılmaya devam etmektedir. Değişip dönüşen şaman kültürü, kostümü, aksesuar ve takıları, birkaç yönden ele alınabilir.

Örneğin, aksesuar ve takıları popüler kültür nesnesi olarak düşünüldüğünde; bireylerde daha çok, kişisel imajlarını sunumu açısından değişime uğradığı gözlemlenebilir. Bu bağlamda bakıldığında, takı/aksesuarlara atfedilen söz konusu sembolik anlamların değişimi; Mead’ın üzerinde durduğu “benlik” kavramına göre; arayışdaki bireylerin, hem bireysel benlik olan “ben”i (I) kendi içlerinde hissettikleri, kendilerini nasıl gördükleri veya görmek istedikleri hem de sosyal benlik olan “beni/bana”yı (me) çevrelerine yansıtmak istedikleri, başkalarının onu nasıl gördükleri veya başkalarının onu nasıl görmek istedikleri benlik ve/veya kişilik özellikleri olarak düşünebilir (Mead, 2021, s.32). Artık bireyler/aktörler, gelişen teknoloji sayesinde tüm dünya ile sosyal etkileşim içindedirler. Bu durumda inşa ettikleri benlik, seyircilerin aktörden beklediği imaj değil de, daha çok kendi benliklerinde olmasını istediği veya başkalarına yansıtmak istedikleri imajlarıdır. Benliklerinin dışı vurumu olarak kişisel vitrinlerinde ya da görünüşlerinde sergiledikleri imajları; doğayı seven, koruyan ve ona karşı duyarlı, bütüncül gibi sosyal sorumluluklara sahip bir birey imajı ile birlikte; güçlü, varlıklı, zevk sahibi ya da seçkin kılan, üst sınıfa yaklaştıracak gizsel güçlerinin tüketimi gibi de görülebilir (Tosun ve Cesur, 2018, s.168).

Neo-Şamanist görüşü benimsemiş bireyler, çoğunlukla sentetik ya da değerli maden ve taşlardan üretilmiş takılar yerine, doğada bulunan materyallerle, hatta belki de kendi benliklerinde hissettikleri ve kendilerinin yaptığı aksesuar ve takıları kullanarak az önce de söz edildiği gibi bu imajlarını hem kendilerinde hem de toplum nezdinde pekiştirmeye çalışmaktadırlar denebilir. (Fotoğraf 63-64-65)

Fotoğraf 63: Şaman kültürünün Neo-Şaman görünüş olarak günümüze yansıması. Kemik ve deriden yapılmış başlık ve ağaç parçalarından yapılmış bir kolye (Smith, 2022)

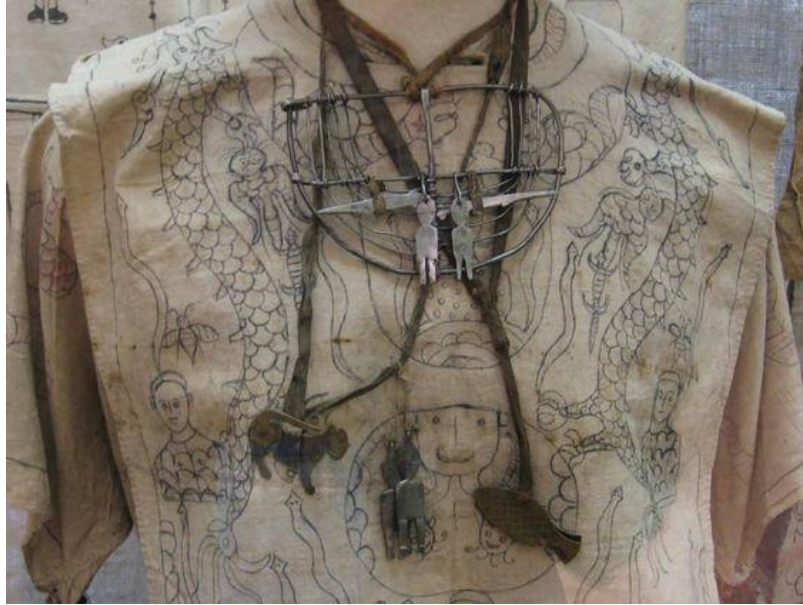

Fotoğraf 64: Şaman kültürünün Neo-Şaman görünüş olarak günümüze yansıması. 2012 yılında kendisi için yaptığı başlığıyla bir alman. (Kipping, 2012).

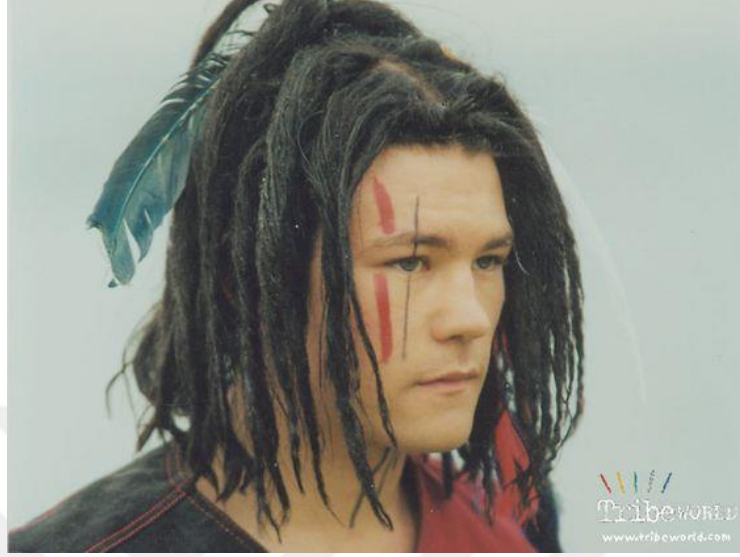

Fotoğraf 65: Şaman kültürünün Neo-Şaman görünüşü olarak günümüze yansıması. Nesilden nesle aktarılan Şamanizm, Neo-Şaman görüş. (postapocalypticfashion,2021)

Bir başka açıdan bakıldığında da kurumsal dinlerin önemini kaybetmeye başlaması, teknolojik gelişmeler ve pozitivizmin baskın anlayış olarak benimsenmesi insanları etkilemiştir. Özellikle manevi yönünün ihmal edilmiş olması insanların arayışlarını belirlemiştir. Bu açıdan da kostüm, aksesuar ve takılarla aktörlerin kendilerini seyircilerine sunumu “kurumsal bir dine mensup olmayan” ya da daha “primitif” veya “mistik” anlamlar içermeye eğilimindedir denebilir. (Fotoğraf 66-67-68)

Fotoğraf 66: Sibiryalı'nın genç bir kadın şamanı için, hayvan ruhlarının enerjisiyle bütünleşmiş muskalar. (Louisa, 2010)

Fotoğraf 67: Şaman kültürünün Neo-Şaman görünüş olarak günümüze yansması (Cittycat19, 2022).

Fotoğraf 68: Şaman kültürünün Neo-Şaman görünüş olarak günümüze yansması (nonconspiracyorchestra, 2022).

Ekolojik bozulma da diğer tüm etkenler gibi insanların, benlik ve/veya kimliklerini sorgulamalarına yol açmıştır. Ayrıca yerellik-evrensellik değer eksenini de tercihleri etkilemiştir. Ben Türk'üm, sen Amerikan'sın, Katolik'im, biz Şaman'ız vb. Bu tanımlarla birlikte maneviyat, yine kostüm, aksesuar ya da takılarımızın içinde gizlidirler. Bireyler sahip oldukları değerlerinin, benliklerinin, geçmiş tecrübelerinin, özlerinin peşine düşmüşlerdir ve bunları da “New Age” akımıyla tekrar gün yüzüne çıkarma çabasıdadırlar. Dünya miraslarından başlayıp, aile kavramına kadar insanlık tüm değerlerinin yeniden inşasına yönelmiştir. Takının sembolleri, bireyin kendisiyle olan ilişkisini ve konumunu belirtirken, yaşadığı topluma ve toplumlara karşı tutumu hakkında da bilgiler verir (Cambaz, 2020). Örneğin yerel ve özelde Gök-Tanrı ya da Odin kendilerini koruyabilen evrensel figürlerdir fakat günümüzde bu durum daha da genişleyerek ve evrensel bir karışım olarak karşımıza “enerji” tabiri ile çıkmaktadır. Bu “enerji” tabiri ile karşımıza çıkan evrensellik; Budizm'den, Kelt Mitolojisinden, şamanlıktan vb. yerel kültürlerin inanışlarının sentezinden oluşmuş bir kavramdır. Bu bağlamda da aktörler kendilerini tüm evrene sunarken, kullandıkları aksesuar ve takılarla, kendileri de, kültürün yerel unsurlarını da barındıran “enerji kaynağı” nesnelere dönüşmüş olabilmektedirler. Günümüzde pek çok birey için nasıl ki taşların enerjisi olduğuna ve onun yaydığı enerji ile kendisinin de bir enerji kaynağına dönüşebildiğine inancı vardır, bu da aslında Şamanizm'de var olan her nesnenin ruhu olduğu inancı ile açıklanabilir. (Fotoğraf 69-70). Bu durumda, aktörün kendisini “genelleştirilmiş öteki” ne dönüşerek nesneleşebilmesinin de bir yoludur denebilir ve bu sayede de kullandığı bir nesne olarak takı ya da aksesuarıyla, kendi benliğini daha rahat ortaya koyabilmesinin de yolu olmuş olabilmektedir. Çünkü Mead'in (2021) de belirttiği gibi, bu nesnelere toplumsal tepki de bulunduğu çevre içinde de aynıdır.

Fotoğraf 69: Yarı değerli taş ve gümüşten, bitkilerden gelen enerji adına, mikroskobik bitki görüntüsü ile el yapımı kolye (Sarugan, 2001).

Fotoğraf 70: sedef, ametist ve zincirden el yapımı kolye (Sarugan, 2018).

Tüm bunların dışında da “Rotasız Seyyah” Mehmet Genç’in, 2020 yılında, Latin Amerika, Sibirya ve Moğolistan’a giderek gözlemlediği şaman kültürü ile yaşayan yerel halkların da hala kendilerini koruyabildikleri görülmektedir. Yerel halkın giysileri çoğunlukla günümüz giysileri olsa da, aksesuarlar ve takılarında inandıkları değerleri temsil ettiğini gözlemlenmektedir.(Fotoğraf 71-72-73) bu noktada, Neo-Şaman kültüre örnek olarak seçtiğimiz “Rainbow Gathering/Gökkuşağı Buluşmaları” etkinliği incelenecektir.

Fotoğraf 71: Amazon’da yerli bir şaman kabile kadını. Boynundaki boncuklar ve renkleri. Ayrıca da dikkat çeken bir unsur olarak çengelli iğne mevcut. Bu çengelli iğneler tüm yerli kadınlarda ve çocuklarda da varlar. Çünkü kötülüklerden koruyan demirden bir nesne. (Genç, 2020a).

Fotoğraf 72: Amazon’da yerli bir şaman kabile kadını ve çocuk, detay. (Genç, 2020a).

Fotoğraf 73: Sibiry Kızıl şaman. Kam'lık yapmadığı zamanki günlük kostümü, takı ve aksesuarları. (Genç, 2020b).

4.2. Gökkuşağı Buluşmaları (Rainbow Gathering)

2022 yılı itibarıyla ilk yapıldığı yıldan bu yana 50. yıl buluşması gerçekleşen Gökkuşağı Buluşmaları, <https://rainbowfamilygatherings.net/2022-world-rainbow-family-gathering/> isimli kendi sitelerinde, şu şekilde bir açıklama ile bu buluşmaya davet etmektedir. “Yaşayan ışık ailesi kabileleri ile Dünya Gökkuşağı Toplantısı. Dünya barışı için dua ve kutsal şifa ateş çemberi... 50. Yıldönümünde Gökkuşağı Ailesi Kabile Buluşması için 1 – 7 Temmuz 2022’de, Colorado /Amerika Birleşik Devletleri’nde sizleri de davet ediyoruz.” (Rainbow Aile Buluşmaları, 2022). Bu buluşmalar, uyum, saygı ve barış için, vahşi doğa ortamında bir araya gelerek bu idealleri paylaşmak ve postmodern çağın getirisi olan popüler kültüre, kitle iletişim araçlarına ve materyalizme bir alternatif yaratmak için buluşan topluluklardır. İlk Gökkuşağı Buluşması, 1972’de National Forest Land’de (Amerika Birleşik Devletleri) gerçekleşmiştir ve o zamandan beri her yıl düzenlenmektedir (Dulude, 2022c).

1972 yılında Colorado’da düzenlenen ilk buluşma, kısa süreli de olsa kendi ütopyalarını yaşamak istemesiteyen ve alternatif bir yaşamın olabileceğine inanan bir kaç sistem karşıtı bireyin, ıssız bir ormanda bir araya gelmeleriyle oluşmuştur. Fakat bir kaç

kişi yerine, Amerika'nın dört bir yanından gelen sanatıllar, eř cinseller, göçebeler, hippiler, anarşistler ve karşı kültür savunucuları gibi, popüler kültüre, kitle iletişim araçlarına ve materyalizme karşı duran ve eleştiren her türden bireyin bir araya gelmesiyle, daha ilk buluşmada rakam 20 bini bulmuştur. Fakat z itibarı ile sisteme karşı alternatif bir yaşamın olabileceğine inanan katılımcıları, sivil itaatsizlik yapmakla suçlayan polisler engellemek istemişlerdir. Bir kereye mahsur olacağı düşünülerek ulusal ormanda toplanmalarına izin verilen ve dört gün olan buluşma, sanılanın aksine gelenekselleşerek tüm dünyaya yayılmıştır. Günümüzde ise alternatif yaşamı savunan bu bireyler, dünyanın değişik şehirlerden, elektrikten ve iletişim araçlarından olabildiğince uzak yerlerinde, değişik zamanlarda, bir aya yakın süreliğine bir araya gelerek, sevgi, uyum, paylaşım ve saygı kavramları içinde, dünya barışını ve aşkı kutsayarak, ütopyalarını yaşamaya devam etmektedirler (Güneş, 2017).

Gökkuşağı Buluşmaları gerçekte bir festival değildir. Herhangi bir giriş creti yoktur. Daha önce de belirttiği gibi, doğanın içinde bir yerlerde, bir ay boyunca bir araya gelen her türden insanın, birlikte yemek pişirmek, ateşin etrafında şarkı söylemek, atölye çalışmaları yapmak, deneyimlerini paylaşmak ve genellikle “aile” olarak bir araya gelen, bilinçli bir topluluktur (Small Festivals & Retreats, 2022). Bazı insanlar bu buluşmaları yeni bir bilincin yükselişe geçmesi olarak görmektedirler. Pek çok renkten oluşan bir kabile gibidirler. Eski Hopi Kızılderili kehanetlerini yerine getirmek amacıyla, dünyaya yeni bir ağ getirmek için toplanmaktadırlar. Bazı bireyler ise bu buluşmaları, bir ay boyunca doğada iyi vakit geçirmek için bir fırsat olarak görmektedirler. Hangi düşünce ile olursa olsun, Gökkuşağı Buluşmaları, hiçbir tür ticaretin, alkolün ve sorumlu kimsenin olmaması bakımından benzersiz bir toplantı olarak düşünülmektedir. Özellikle Avrupa'da güçlü olan buluşmalar, genellikle bir ay sürer (bir ay döngüsü) ve dünyanın çeşitli yerlerinde yapılmaktadır (Helmsadt ve Koal, 2016). (Fotoğraf 74-75).

Fotoğraf 74: Gökkuşığı Buluşması, Guatemala/Meksika (Dulude, 2022c),

Fotoğraf 75: Gökkuşığı Buluşması, Guatemala/Meksika (Dulude 2022a)

Sembolik etkileşimci teori açısından bu buluşmalar ve bireyler gözlemlendiği zaman, benliklerinde hissettikleri sevgi, saygı ve uyumun, seyircilerine de sunumunun aynı samimiyette olduğu göze çarpmaktadır. Doğaya duydukları saygıyı birbirlerine de sunmaktadırlar ve fotoğraflarda da görüldüğü gibi naif bir yaşam tarzına sahiptirler. Kostüm, aksesuar ve takıları da yine aynı naifliktedir. Boncuklardan yapılmış diziler, buldukları hayvan pençesinden kolyeler, kuş tüyleri vb. kendi yaşam felsefelerini yansıttığı gözlemlenmektedir. Sadece doğadaki kaynakların değil, daha evrensel bir bakışla, her türden inanışın bulunduğu takı ve aksesuarlar da gözlemlenmektedir. Örneğin; Hinduizm’in “Ohm”u, Budizm’in “Lotus Çiçeği” ya da Kızılderili’lerin “Rüya Kapanı” gibi. (Fotoğraf 76-77-78-79-80-81-82) Yukarıda da belirtildiği üzere, Neo-şamanizmin temel felsefesi olan, daha doğal bir yaşama odaklı, psikolojik, çevreci, daha evrensel kültür

merkezli, arkeolojik, astrolojik, etnolojik vb. gibi yaklaşımlar içinde bir yaşam felsefesi (Perrin, 2011, s.126) içinde olma isteği, Gökkuşığı Buluşmaları'nda gözlemlenebilmektedir.

Fotoğraf 76: Gökkuşığı Buluşması, Guatemala/Meksika (Dulude, 2022c),

Fotoğraf 77: Gökkuşığı Buluşması, Guatemala/Meksika (Dulude, 2022c),

Fotoğraf 78: Gökkuşığı Buluşması, Guatemala/Meksika (Dulude 2022a)

Fotoğraf 79: Gökkuşığı Buluşması, Guatemala/Meksika (Dulude 2022a)

Fotoğraf 80: Gökkuşığı Buluşması, Qubec (Dulude, S. 2022b)

Fotoğraf 81: Gökkuşığı Buluşması, Qubec (Dulude, S. 2022b)

Fotoğraf 82: Gökkuşığı Buluşması, Qubec (Dulude, S. 2022b)

SONUÇ

Sembolik etkileşimci teoriye göre insanların/aktörlerin, çevreleriyle ve en önemlisi kendileriyle kesintisiz ve sürekli iletişim halinde olduklarına daha önce de değinilmiştir. Buradan söyle bir sonuç çıkarılabilir. İnsanlar/aktörler, kendileriyle olan iletişim sayesinde, zihinlerini kullanarak anlam arayışına girmiş ve böylece hayvanlardan farklılaşarak temel ihtiyaçları dışına çıkabilmişlerdir. Bu anlam arayışı sayesinde birlikte yaşadığı toplum içinde, kendi zihnini kullanarak, kendince bulduğu anlamlarla sembollerini üretebilmiş olan insan/aktör, benliğini oluşturmaya başlamış ve oluşturdukları bu kendi benliklerini çevrelerine/seyircilerine bu sembollerle sunabilmişlerdir. Burada sembollerden kasıt ise; duvar resimleri, bir takım ayinsel törenler, kullandıkları aksesuar ve takılar vb. dir.

Aslında sembol, sembolik nesne ya da davranış vb. ne olursa olsun, insanlar/aktörler için bunların esas amacı, kendileri, yaşadıkları etkileşim ve etkilendikleri ile çevrelerine kendi benliklerini sunmaktır. Bunu yaparken takı ve aksesuarları da birer araç olarak kullanmaktadırlar.

Hangi çağ ya da zamanda olursa olsun, yarattığı ilk eseri ile birlikte artık birey/aktör, benlik geliştirmeye başlamıştır. Gelişen benliğini, içinde yaşadığı çevreye aksesuar ve takırlarada sunduğunu biliyoruz. Anlam arayışıyla oluşan tüm bu sembollerle bireyler, bireysel farklılıklarıyla birlikte bir toplum oluşturmuştur ve oluşan bu toplum içinde de yine herbiri farklı algılaması sayesinde aynı toplum içinde farklılaşabilmişlerdir.

Yine sembolik etkileşimci düşünceye göre sosyoloğun bir görevide, insanlar arasındaki iletişimi sağlayan faktörleri incelemektir. “Aksesuar ve Takının Sembolik İşlevi: Neo-Şaman Kültürü Örneği” adlı bu çalışma, şaman kültüründe iletişim ve etkileşimi sağlayan faktörlerden aksesuar ve takıları ve bunların sembolik işlevlerini açıklamaya çalışmıştır. Bununla birlikte gelecek nesillere aktarılırken nasıl bir değişim ve dönüşümle aktarıldığıda anlamaya çalışılmıştır. Tüm bu bilgi ve tartışmalardan sonra denebilirki;

Aksesuar ya da takıyı kullanma sebepleri düşünüldüğünde; 35 bin yıllık (Türe, 2004, s.13) tarihe bakacak olunursa, toplumsal yaşam içinde hem dinsel-büyüsel, hem de statü belirleme görevlerini yüklenmişlerdir ve bunun sonucu olarak da sosyal bir ihtiyaç

halini almıştır. Bireyler/aktörler, sözsüz iletişim dili olarak kullandıkları aksesuar ve takıları sayesinde, ister bulmaya çalıştıkları anlamlar olsun, ister statü, aidiyet ya da güzellik olsun ya da büyü, tılsımlı bir enerji kaynağı olsun; kendilerini (benliklerini/kimliklerini) yaşadıkları topluma veya diğer toplumlara ve hatta tüm evrene sunma olanağı da bulmuşlardır.

Giderek karmaşıklaşan günümüz toplumlarında, küreselleşen dünya ve kültürün moda akımları, zamanında sembolik anlamlar yüklü olan bu takı ve aksesuarları, herhangi bir eklentiye dönüştürmüş gibi de görünmektedir. Fakat etnik ve dinsel kimlikleri ifade etme isteği ve bireyselleşen insan, geçmişe duyduğu özlemle, takının anlam ve amacını da karmaşık hale getirmiştir (Türe, 2004, s.27).

Kadim şaman kültüründe var olan takı ve aksesuarlar, Neo-Şaman kültüre aktarılması, dönüşümü ve yeni toplumsal yaşamdaki yansıması bakımından düşünüldüğünde;

Gelişen teknolojiyle küreselleşen dünyanın yarattığı Neo-Şaman kültür, neredeyse yok olmaya yüz tutmuş kadim şaman kültürün işlevsel ve sembolik unsurlarını (aksesuar ve takılarını) bir yandan olduğu gibi kullanırken bir yandan da kendilerine özgü yeni anlamlar yükleyerek hem yaşatmaya devam etmektedir hem de yaygınlaşmasını sağlamaktadır.

Yaşam biçimi olarak, daha öncede belirttiği gibi, bir yandan doğayı seven, koruyan ve ona karşı duyarlı, bütüncül gibi sosyal sorumluluklara sahip ve doğal yaşam biçimini benimsemiş bir bireysel imaj, diğer yandan; güçlü, varlıklı, zevk sahibi ya da seçkin kılan, entelektüel ve üst sınıfa yaklaştırabilecek gizsel güçlerinin tüketimi şeklinde bir imajdır (Tosun ve Cesur, 2018, s.168).

Kadim şaman kültüründe var olan takı/aksesuarların günümüz toplumsal yaşamında işlevi düşünüldüğünde;

Yeni toplumsal yaşamda ki işlevi bakımından aktörler, benliklerinde yaşayıp hissettikleri dünya görüşlerini yansıtmak için aksesuar ve takıları birer araç olarak

kullanılmaktadırlar. Ayrıca benzer sembolik unsurları barındıran nesneleri kullanan diğer bireylerle de iletişim kurma olanakları kolaylaşmaktadır.

Yukarıda da belirtildiği gibi, insan davranışlarının sosyal yönü, hem bireysel eylemlerini hem de daha geniş sosyal değişim süreçlerini içermektedir. Şaman kültürünü benimsemiş bireylerin de kendilerini/benliklerini “New age/Neo-Şaman” adı verilen yeni kültür biçimi içinde hem bir yaşam biçimi hem de “görünüm” olarak sergiledikleri görülmektedir.

Görünüm olarak ise bireylerin kullandıkları nesnelerle (aksesuar ve takılarla), doğada bulunan materyallerle kendi benliklerinde hissettikleri ve kendilerinin yaptığı imajlarını hem kendilerinde hem de toplum nezdinde pekiştirmeye çalışmaktadırlar. Nesnelere yüklenen sembolik anlamlar genellikle korunmuş olmakla birlikte, çağın getirdiği küresellik ve etkileşimin yoğunluğuyla genişlemiştir.

Kadim şaman kültüründe var olan takı ve aksesuarların günümüzde ki mevcudiyeti düşünüldüğünde;

Kadim şaman kültüründe var olan nazar boncuğu ya da muskalar vb. günümüzde de yüklendikleri anlamlarıyla birlikte mevcudiyetini korumaktadır. Bununla birlikte aktörler diğerlerine kendilerini sunarken, yaşadıkları toplum içinde ve kendi deneyimleri ile herhangi başka bir nesneyi de kendisi için tılsımlı, büyü ya da şans getirici atfederek kullanabilmektedirler.

Bununla birlikte “Rotasız Seyyah” Mehmet Genç’in, 2020 yılında, Latin Amerika, Sibirya ve Moğolistan’a giderek gözlemlediği ve video olarak anlattığı şaman kültürü ile yaşayan yerel halkların, dünyanın geri kalanı gibi teknolojik iletişim araçlarını kullanmadıkları için ve Neo-Şaman kültürüyle yaşayan bireyler kadar etkileşimde bulunmadıklarından, hala kendilerini koruyabildikleri görülmektedir. Yerel halkın giysileri çoğunlukla günümüz giysileri olsa da aksesuarlar ve takılarında inandıkları değerleri gözlemlemek olanaklıdır (Genç,2020).

Bireylerin yaşamları boyunca etkileşim ve iletişimleri dâhilinde oluşturdukları benliklerinde ve bunun sunumu olan kimliklerinde aksesuar ve takıların etkisine bakıldığında;

Takılar ya da aksesuarlar taşınabilir objeler olarak, hangi mânâ yüklendi ise o anlamla kendi başlarına sembolik objeler oldukları için, hayatın anlamı adına, bireylerin benliklerini sunumu adına ya da yaşadıkları sıkıntı ve sorunlar ile baş edebilme adına, pratik çözümler olabilmektedirler.

Aktörlerin benliklerinin gelişimi sırasında yaşadıkları soyut arayış, sıkıntı ya da hislerine somut çözümlerden biride, anlam yükleyerek kullandıkları ve birer nesne olan aksesuar ve takılardır. Bu sayede kendini neneleştirebilmiş aktörün, benlik bilincide gelişmiş olur. Geçmişten gelen ve aktöründe yüklediği anlamlarla bu nesneler, bilincine vardığı benliğini diğerlerine/seyircilerine sunma şekillerinden biridir.

İnsan davranışlarının sosyal yönü, hem bireysel eylemlerini hem de daha geniş sosyal değişim süreçlerini içermektedir. Bu bakımdan düşündüğünde, aktörlerin kişisel görünümünü seyircilere sunduğu benliğinin ya da kişisel imajının bir yolu da kostümleri, aksesuarları ve takılarıdır. Örneğin, daha önce de sözü edildiği gibi, kurumsal dinlere, teknolojik gelişmelere ve pozitivizmin baskın anlayışına karşı arayış içinde olan aktörler, kullandıkları kostüm, aksesuar ve takılarla kendilerini seyircilerine sunumu “kurumsal bir dine mensup olmayan” ya da daha “primitif” veya “mistik” anlamlar içermektedir.

Günümüz Neo-Şaman kültürü ile geçmiş kadim şaman kültürü arasındaki kültürel değişim ve bu nesnelere yüklenen sosyo-psikolojik anlamlar düşünüldüğünde;

Bireyler, maddi dünyada yaşadıkları sorunlarına, sıkıntılarına ve kendi benlik/kimlik arayışlarına çözümü, metafizik dünyaya sığınarak bulmaya çalışmaktadırlar. İçgüdüsel gelişen bu durumda Carl Gustav Jung’un tabiri ile kolektif bilinçaltının (Hyde ve McGuinnes, 1997, s.59) getirisi olabilir. Örneğin, geçmişte yaşamış olan bir şaman, bir kartal tüyünü başlığına takarak, sosyo-psikolojik olarak kartal benliğine bürünebilmektedir. Böylece Gök-Tanrıya ulaşabilmektedir. Neo-Şaman bir birey ise doğada bulduğu beyaz bir tüyü kulağına küpe yapabilir ya da saçına takabilir. Sosyo-psikolojik açıdan da bu tüye

yüklediği anlam “koruyucu meleğinin yanında olduğunu ve kaybettiği değer verdiği kimsenin hep yanında olduğu” şeklindedir (Astrocenter, 2021).

Şaman kültüründen örneklerle aksesuar ve takının sembolik işlevinin açıklanmaya çalışıldığı bu çalışmada, maddi ya da manevi olsun benlikleri/kimlikleri ya da kişilikleri birey yaşadığı topluma sunarken, sadece sözel olarak değil, sözsüz iletişim dillerini de sıklıkla kullanmaktadır. Bu bakımdan da kullandığı aksesuarları, şapkası, fuları, takısı, bunların renkleri, sayıları ya da materyalleri vb. ilk insandan bu yana bulmaya çalıştığı “anlam”ın arayışına dair ufak çözümler gibi olduğu düşünülebilir. Konu ne olursa olsun; mit, öykü, inanç, davranış vb. bunların ana kaynağı da yine geçmişten günümüze, nesilden nesle aktarılarak gelmiş sembolik kültürel kodlardan oluşmaktadır. Bu kodların da aslında en iyi taşıyıcısı, değişim ya da dönüşüme uğramış olsalar bile, yine de taşınması kolay ve kaybolması zor olduğu için, kullanılan takı/aksesuarlar önemli bir iletişim, etkileşim, sunum ve aktarım araçlarıdır.

KAYNAKLAR

- Alp, K. Ö. ve Mutlu, S. (2021). Şaman Sembollerinin İşlev ve Anlam Kodları. Motif Akademi Halkbilimi Dergisi, 14(35), 1008-1028. doi: 10.12981/mahder.952096.
- Alver, K. (b.t.). Kültür Sosyolojisi ve Kültürel Çalışmalar. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi.
- Araz, R. (1995). Harput'ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Armutlu, C. (2008). Sembolik Tüketim: Benlik İmajı Uyumu Üzerine Bir Araştırma (Yayınlanmış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Aydın, S. (2011a). Kültür Kavramı. Anrtopoloji. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Aydın, S. (2011b). Din ve Kutsal. Anrtopoloji. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Baltacı, A. (2019). Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır? Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5(2), 368-388. doi: 10.31592/aeusbed.598299.
- Barthes, R. (1979). Göstergebilim İlkeleri. (B. Vardar ve M. Rifat, Çev.). Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Bayat, F. (2006). Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Baykara, İ. ve Güleç, E. (2014). Üçağızlı Mağarası Öncül Üst Paleolitik Dönem Taş Alet Kültürü. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 5(1), 42-58. DOI:10.1501/sbeder_0000000063
- Baymur, F. (2015). Genel Psikoloji. İstanbul: İnkılâp Kitapevi.

- Bingöl, I. (1999). Anadolu Medeniyetleri Müzesi Antik Takılar. Ankara: Dönmez Ofset.
- Bilgin, N. (2014). Sosyal Psikoloji. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.
- Campbell, J. (2019). İlkel Mitoloji – Tanrıların Maskeleri I. (3. basım). (K. Emiroğlu, Çev.) İstanbul: Işık Yayınları.
- Eliade, M. (1999). Şamanizm. (İ. Birkan, Çev.). Ankara: İmge Kitapevi.
- Eliade, M. (2003). Dinler Tarihine Giriş. (A. Lale, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Ergur, A. (2012). Kültürün Önemi. Kültür Sosyolojisi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Gardin, N. ve Olorenshaw, R. (2019). Larousse Semboller Sözlüğü (2. basım). (B. AKŞİT, Çev.) İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Geertz, C. (2010). Kültürlerin Yorumlanması. (H. Gür, Çev.) Ankara: Dost Kitapevi Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1973).
- Goffman, E. (2020). Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu. (B. Cezar, Çev.) İstanbul: Metis Yayıncılık. (Orijinal çalışma basım tarihi 1959).
- Gökalt, E. (2012). Kültür: Antropolojik Yaklaşımlar. Kültür Sosyolojisi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Gökulu, G. (2019). Sembolik Etkileşimci Teorinin Gündelik Yaşam Sosyolojisine Katkıları. Ekev Akademi Dergisi, (80), 173-190.
- Göleş, K. (2010). Giysi Tamamlayıcı Öge Olarak Takı (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Güner, Y. O. (2017). Şaman Giysi Unsurları Üzerinde Kullanılan Semboller (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.

- Güngör, Ö. (2013). Sosyolojik Bir Teori Olarak Sembolik Etkileşimciliğin Ontolojik Temeli Ve Din Olgusu. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 13(1), 57-92.
- Güven, M. (2014). Türk Halk Oyunlarında Kartal Figürü. Ankara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 51(1), 285-302.
- Güvenç, B. (1979). İnsan Ve Kültür (3. baskı). Ankara: Remzi Kitapevi.
- Hyde, M. ve McGuinness, M. (1997). Yeni Başlayanlar İçin Jung (Güven G. Ç. Çev). İstanbul: Ad Yayıncılık. (Orijinal çalışma basım tarihi 1995).
- İnan, A. (1986). Tarihte ve Bugün Şamanizm (3. baki). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi.
- Karakurt, D. (2021). Türk Söylence Sözlüğü. Türkiye.
- Kasioğlu, A. (2021, Nisan). Sanat ve Toplumda İmajların Etkisi. B. Ü. GSTMF (Dü.), GSTMF 4. Uluslararası Sanat ve Tasarım Eğitimi Sempozyumu/Covid-19 Dönemi ve Sonrası Sanat ve Tasarım içinde (s. 112-119). Ankara: Başkent Üniversitesi.
- Kızılçelik, S. (1996). Sosyoloji Teorileri-3. İzmir: Saray Medikal Yayıncılık.
- Kuhn, S. L., Stiner, M. C., Reese, D. S. ve Güleş, E. (2001). Ornaments of the earliest Upper Paleolithic: New insights from the Levant. PNAS,98(13), 7641-7646, 15.03.2022, <https://www.pnas.org/doi/pdf/10.1073/pnas.121590798>.
- Mead, G. H. (2021). Zihin, Benlik ve Toplum (3. baskı). (Y. Erdem, Çev.) İstanbul: Heretik Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1934).
- Morris, D. (1999). Koruyucu Tılsımlar, Uğurlar, Muskalar, Nazarlıklar. (M. Harmancı, Çev.) İstanbul: İnkılap.
- Muslu, H. (2018). Kuyum Perakendeciliği. İstanbul: Papatya Yayıncılık.

- Özbudun, S. (2003). “Adet”, Antropoloji Sözlüğü, haz. K. Emiroğlu ve S. Aydın, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Özbudun, S., Şafak, B. ve Altuntek, N. S. (2007). Antropoloji. Kuramlar/Kuramcılar. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Özsan, G. (2021). Kültür ve Gelenek. Kültür Sosyolojisi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Öztürk, Ö. (2012). Geleneksel Urfa Giysilerinde Kullanılan Altın Ve Gümüş Kemerlerin İncelenmesi. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Perrin, M. (2011). Şamanizm (5. basım). (B. Arıbaş, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Salt, A. (2019). Ansiklopedi Neo-Spiritüalist Yaklaşımlarla Ezoterik Bilgilerin Işığında Semboller (5. baskı). İstanbul: Bilyay Yayıncılık.
- Sankır, H. (2010). Sembolik Etkileşimci Yaklaşım Çerçevesinde Plastik Sanatlarda Kadın Sanatçı Kimliği (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Sarugan, G. (2011)Yarı değerli taş ve gümüşten, bitkilerden gelen enerji adına, mikroskobik bitki görüntüsü ile el yapımı kolye.
- Sarugan, G. (2017) Bakır ve pirinçten, “Hayat Ağacı” sembolü ile el yapımı kolyeler.
- Sarugan, G. (2018) sedef, ametist ve zincirden el yapımı kolye.
- Sarugan, G. (2022)Yarı değerli taşlar, nazar boncuğu ve çanlardan el yapımı bileklik.
- Şenol, D. (1990). Mikro Sosyolojiden Makro Sosyolojiye Köprü Kuran Bir Yaklaşım: Sembolik Etkileşim (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Tunç, Z. (2007). Şamanizm Üzerine Bir Araştırma. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Fırat Üniversitesi, Elazığ.

- Turhanoğlu, F. A. (2017). Sembolik Etkileşimcilik. Modern Sosyoloji Tarihi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Türe, A. (2004). Takılar ve Süs Taşlarında Sembollerin Dili. İstanbul: Goldaş Kültür Yayınları.
- Türe, A. (2011). Dünya Kuyumculuk Tarihi 1, Eski Çağlardan Orta Çağa. İstanbul: İstanbul Kuyumcular Odası Yayınları.
- Tosun, N. B. ve Cesur, D. K. (2018). Tüketicinin Paranormali: Gösterişçi Tüketim Ve Paranormal İnanç İlişkisi. Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi. 13 (49). 167-186. e-issn: 1300-0845 doi: 10.14783/maruoneri. vi.349988.
- Yardımcı, G.K. (2017). Türk Töresinin Hazineleeri Kutsal Şaman Elbiseleri İkonografisi. International jurnal of cultural and social studies (IntJCSS). Uluslararası Bilim, Kültür ve Spor Derneği, 3(özel sayı), 461-475. e-Issn: 2458-9381.
- Yıldırım, E. (2012). Türk Kültüründe Renkler Ve İfade Ettikleri Anlamlar (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Yikebali, M. (2018). Sembolik Etkileşimcilik ve Çağdaş Sosyal Teori: Topluma Yeni Bakışlar (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Yüceer, Y.E. (2018). Sinema ve Toplumsal Etkileşim Bağlamında Erving Goffman Ve Dramaturji. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Pamukkale Üniversitesi, Denizli.
- Wilkinson, K. (2011). Semboller ve İşaretler (2. basım). (S. TOKSOY, Çev.) İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.

İTERNET KAYNAKLARI

Afşaroğlu, K. (2022). Türk Şamanizm'ine göre ateş neden kutsaldır?

<https://www.instagram.com/p/CVdUipfNYen/> 28.03.2022 tarihinde erişilmiştir.

Astrocenter (2021) Kuş Tüylerinin Anlamları: Meleklerin Mesajlarını Keşfedin.

<https://benim.astrocenter.com.tr/gelecek/art-kus-tuylerinin-anlamlari> 15.06.2022 tarihinde erişildi.

Bilgi Tekkesi. (2020). Şamanizm ve Şaman Kostümü.

<https://bilginlertekkesi.wordpress.com/2020/01/22/1533/> 01.04.2022 tarihinde erişildi.

Bungjeongmanil. (2016). [https://m-blog-naver-](https://m-blog-naver-com.translate.goog/PostView.naver?isHttpsRedirect=true&blogId=brucelee55&logNo=220863488396&_x_tr_sl=ko&_x_tr_tl=tr&_x_tr_hl=tr&_x_tr_pto=sc)

[com.translate.goog/PostView.naver?isHttpsRedirect=true&blogId=brucelee55&logNo=220863488396&_x_tr_sl=ko&_x_tr_tl=tr&_x_tr_hl=tr&_x_tr_pto=sc](https://m-blog-naver-com.translate.goog/PostView.naver?isHttpsRedirect=true&blogId=brucelee55&logNo=220863488396&_x_tr_sl=ko&_x_tr_tl=tr&_x_tr_hl=tr&_x_tr_pto=sc) 08.05.2022 tarihinde erişildi.

Cambaz, N. (2020). Mücevher tasarımı ve Koleksiyon Hazırlama Eğitimi. Genç

İMKUSAD Mücevher Tasarım Akademisi. (Zoom Etkinliği)

Cittycat19. (2022). [https://www.fanpop.com/clubs/the-tribe/images/4726108/title/tribe-](https://www.fanpop.com/clubs/the-tribe/images/4726108/title/tribe-wallpaper)

[wallpaper](https://www.fanpop.com/clubs/the-tribe/images/4726108/title/tribe-wallpaper) 21.04.2022 tarihinde erişildi.

Collins, A. (2018). Denisova mirası: Medeniyetin armağanı mı? Graham Hencock. 22

Şubat 2021, <https://grahamhancock.com/collinsa5/>.

Diji Atölye. (2018). Nardugan Bayramı kutlu olsun. [https://dijiatolye.com/nardugan-](https://dijiatolye.com/nardugan-bayrami-kutlu-olsun/)

[bayrami-kutlu-olsun/](https://dijiatolye.com/nardugan-bayrami-kutlu-olsun/) 05.04.2022 tarihinde erişildi.

Dokumacı, Z. (2022). Türk Kültürünü Hangi Renk Anlatır.

<https://www.turkedebyati.org/turk-kulturunu-hangi-renkler-anlatir/> 14.04.2022 tarihinde erişildi.

Dulude, S. (2022a) Rainbow Gathering (2010-2011).

<https://gbuffer.myportfolio.com/rainbow-gathering-2010-2011> 15.06.2022 tarihinde erişildi.

Dulude, S. (2022b) Rainbow Gathering Québec (2011-2012)

<https://gbuffer.myportfolio.com/rainbow-gathering-qubec-2011-2012> 15.06.2022 tarihinde erişildi.

Dulude, S. (2022c) Rainbow Gathering 2012-2013 *Interview*.

<https://gbuffer.myportfolio.com/rainbow-gathering-2012-2013-interview> 15.06.2022 tarihinde erişildi.

Ekstrem Bilgi. (2021). <https://ekstrembilgi.com/din/saman-olmak/> 20.08.2021 tarihinde erişildi.

Etimoloji Türkçe (2022) Sembol. Etimoloji Türkçe.

<https://www.etimolojiturkce.com/kelime/sembol> 24.05.2022 tarihinde erişildi.

French School. (1811/2022). [https://www.mediastorehouse.co.uk/fine-art-finder/artists/french-school/siberian-tartar-shaman-burial-ground-c-](https://www.mediastorehouse.co.uk/fine-art-finder/artists/french-school/siberian-tartar-shaman-burial-ground-c-23356858.html?prodid=80876&epik=dj0yJnU9Q21DQl9QWEcyc3pXczdEeHBzMU95MUFnUmctWk8teGQmcD0wJm49ZUZsRGVWc3U4bExYmIBoZlJueG4zdyZ0PUFBQUFBFR0xXYkU0)

[23356858.html?prodid=80876&epik=dj0yJnU9Q21DQl9QWEcyc3pXczdEeHBzMU95MUFnUmctWk8teGQmcD0wJm49ZUZsRGVWc3U4bExYmIBoZlJueG4zdyZ0PUFBQUFBFR0xXYkU0](https://www.mediastorehouse.co.uk/fine-art-finder/artists/french-school/siberian-tartar-shaman-burial-ground-c-23356858.html?prodid=80876&epik=dj0yJnU9Q21DQl9QWEcyc3pXczdEeHBzMU95MUFnUmctWk8teGQmcD0wJm49ZUZsRGVWc3U4bExYmIBoZlJueG4zdyZ0PUFBQUFBFR0xXYkU0) 05.04.2022 tarihinde erişildi.

Genç, M. (2020a). Gerçek Şaman ayinleri-1. Bölüm. [Video dosyası]

<https://www.youtube.com/watch?v=YpYz933fSnk> 21.12.21 tarihinde erişildi.

Genç, M. (2020b). Gerçek Şaman ayinleri-2. Bölüm. [Video dosyası].

<https://www.youtube.com/watch?v=IntEowiMgzg> 25.01.2022 tarihinde erişildi.

Genç, M. (2020c). Gerçek Şaman ayinleri-3. Bölüm. [Video dosyası].

<https://www.youtube.com/watch?v=KXMSPspXREI> 20.02.2022 tarihinde erişildi.

- Gurur. (2015). Altay Dağları hakkında bilgi. <https://www.nkfu.com/altay-daglari-hakkinda-bilgi-2/> 31.03.2022 tarihinde erişildi.
- Güner, Y. O. (2022) Altay Kavimlerinde Kullanılan Hayvan Sembolleri ve Anlamları. <https://www.kenandabirkuyu.com/altay-kavimlerinde-kullanilan-hayvan-sembolleri-ve-anlamlari/> 05.04.2022 tarihinde erişildi.
- Güneş, A. (2017). Gökkuşağının Özgür Çocukları Arasında. [https://www.hurriyet.com.tr/seyahat/gokkusaginin-ozgur-cocuklari-arasinda-40505294#:~:text=G%C3%B6kku%C5%9Fa%C4%B1%20Bulu%C5%9Fmalar%C4%B1%20\(Rainbow%20Gathering\)%201960,kendi%20%C3%BCtopyalar%C4%B1n%C4%B1%20ya%C5%9Famak%20istemesiyle%20do%C4%9Fdu.](https://www.hurriyet.com.tr/seyahat/gokkusaginin-ozgur-cocuklari-arasinda-40505294#:~:text=G%C3%B6kku%C5%9Fa%C4%B1%20Bulu%C5%9Fmalar%C4%B1%20(Rainbow%20Gathering)%201960,kendi%20%C3%BCtopyalar%C4%B1n%C4%B1%20ya%C5%9Famak%20istemesiyle%20do%C4%9Fdu.) 15.06.2022 tarihinde erişildi.
- Heilung. (2017). LIFA is recorded live at Castlefest 2017. https://www.youtube.com/watch?v=QRg_8NNPTD8 19.04.2022 tarihinde erişildi.
- Small Festivals & Retreats (2022) Calendar of Rainbow Gatherings. <https://festivalsandretreats.com/rainbow-gatherings-in-europe-2016/> 15.06.2021 tarihinde erişildi.
- Herman, K. (2016). Shaman. <https://www.behance.net/gallery/44078283/SHAMAN> 08.04.2022 tarihinde erişildi.
- İgdirhan. (2007). Şaman davulu üzerindeki figürler. <https://hunturk.net/forum/saman-fotograf-galerisi-2167-s20.html> 25.03.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Kelimeler. (2022). Aksesuar Nedir, Ne Demek? <https://kelimeler.gen.tr/aksesuar-nedir-ne-demek-8812> 11.06.2022 tarihinde erişildi.
- Kipping, S. (2012). Shaman Headdress. <https://www.deviantart.com/phantagrafie/art/Shaman-Headdress-319906324> 19.04.2022 tarihinde erişildi.

Köse, O. (2018). Eski Türklerde Ağaç kültü ve Hayat Ağacı.

<http://www.antiktarih.com/2018/04/28/turklerde-agac-kultu-ve-hayat-agaci/>
05.04.2022 tarihinde erişildi.

Louisa. (2010). Tracks of Shaman. <http://mossdreams.blogspot.com/2010/05/tracks-of-shaman-in-st-petersburg.html> 19.04.2022 tarihinde erişildi.

Nonconspiracyorchestra, (2022).

<https://nonconspiracyorchestra.tumblr.com/post/38238378217> 21.04.2022 tarihinde erişildi.

Postapocalypticfashion. (2021) <https://postapocalypticfashion.tumblr.com/page/12>
19.04.2022 tarihinde erişildi.

Rainbow Gathering (2022) 2022 Rainbow Family Gathering.

<https://rainbowfamilygatherings.net/2022-world-rainbow-family-gathering>.
15.06.2022 tarihinde erişildi.

Sanal Mecnun. (2021). Hayat Ağacı. <https://sanalmecmua.com/2021/09/19/hayat-agaci/>
05.04.2022 tarihinde erişildi.

Sırrı Us (2022) Orta Asya şaman davulu. <https://sirri-us.com/saman-davulu/> 25.03.2022 tarihinde erişilmiştir.

Smith, J. (2022). <https://www.pinterest.co.uk/pin/118360296442758232/> 19.04.2022 tarihinde erişildi.

Takıda Sanat. (2022). Hayat Ağacı Temalı Gümüş Yüzük.

<https://www.takidasanat.com/hayat-agaci-temali-gumus-yuzuk> 19.04 2022 tarihinde erişildi.

Umut. (2022). Şaman Davulu. <http://tengriticurkiye.blogspot.com/2016/08/saman-davulu.html> 12.04.2022 tarihinde erişildi.